

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

90 DE ANI DE LA FĂURIREA PARTIDULUI POLITIC
AL CLASEI MUNCITOARE

PREGĂTIREA POLITICĂ ȘI IDEOLOGICĂ A CONGRESULUI PARTIDULUI
POLITIC AL CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA – P.S.D.M.R (1893)

ION IACOȘ

MARX ȘI ADEVĂRUL ISTORIEI

DAMIAN HUREZANU

SCHIȚĂ A CONSTITUIRII STATELOR MEDIEVALE ROMĂNEȘTI

SERGIU IOSIPESCU

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

OPINIA PUBLICĂ DIN STATELE UNITE ALE AMERICII ȘI RĂZBOIUL
ITALO-ETIOPIAN (1935–1936) (II)

NICOLAE DASCĂLU

DOCUMENTAR

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

MEMORII, CORESPONDENȚĂ

CARTEA ROMĂNEASCĂ

INSEMĂNĂRI

ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

3

TOMUL 36

1983

MARTIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ION APOSTOI (redactor responsabil adjunct); NICHITA ADÂNILOAIIE,
LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, VASILE LIVEANU,
AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN OITEANU, ȘTEFAN
ȘTEFĂNESCU, POMPILIU GEODOR membri.

În țară revistele se pot procura prin poștă pe bază de abonamente.
Prețul unui abonament este de 180 lei.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM
Departamentul Export—Import presă, P. O. BOX, 136 137.
Telex 11226 București Str 13 Decembrie nr 3 70116

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru
schimb precum și orice corespondență
se vor trimite pe adresa Comitetului de
redacție al revistei „REVISTA DE
ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an

Adresa Redacției:

www.dacoromanica.ro

71247 — București, tel 50 72 41

REVISTA DE ISTORIE

TOM 36, Nr. 3

martie 1983

S U M A R

90 DE ANI DE LA FĂURIREA PARTIDULUI POLITIC AL CLASEI MUNCITOARE

- ION IACOȘ, Pregătirea politică și ideologică a Congresului partidului politic al clasei muncitoare din România — P.S.D.M.R. (1893) 223

- DAMIAN HUREZEANU, Marx și adevărul istoriei (100 de ani de la moarte) 241

- SERGIU IOSIPESCU, Schiță a constituirii statelor medievale românești 254

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

- NICOLAE DASCĂLU, Opinia publică din Statele Unite ale Americii și războiul italo-etiopian (1935—1936) (II). 273

DOCUMENTAR

- VICTOR ATANASIU, Contribuții privind relațiile ruso-româno-sirbe în perioada neutralității României (1914—1916) 291

- PAUL PĂLTĂNEA, Un plan necunoscut al orașului București din vremea domniei lui Grigore al IV-lea Ghica 296

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

- Epistolar inedit Gheorghe Magheru (II) 302

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

- Manifestări omagiale consacrate centenarului Vasile Pârvan (*Gheorghe I. Ioniță, Emil Dumitrescu*); Ședința de comunicări la Institutul de istoric „N. Iorga”; Simpozionul Byzantinon de la Strasbourg (*Maria-Matilda Alexandrescu Dersca Bulgaru*); Călătorie de documentare în Marea Britanie (*Andrei Pippidi*); Cronica. 315

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

ȘTEFAN IONESCU, <i>Epoca brincovenească. Dimensiuni politice. Finalitate culturală.</i> Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1981, 248 p. (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	323
ELISABETA IONIȚĂ, <i>Maria Rosetti</i> , Edit. militară, București, 1979, 95 p. (<i>Aurel Gernea</i>)	324
HU SHENG, <i>Cong Yapian Zhanzheng dao wusi Yundong</i> (De la războiul opiumului pină la mișcarea de la 4 mai), Edit. Renmin, Beijing, 1982, 983 p. (<i>Ana Budura</i>)	326
RENÉ GIRAULT, <i>Diplomatie européenne et impérialismes 1871—1914</i> , Masson, Paris, 1980, 256 p. (<i>Mihai Manea</i>)	329

REVISTA DE ISTORIE

TOME 36, N° 3
mars 1983

SOMMAIRE

90 ANS DEPUIS LA CRÉATION DU PARTI POLITIQUE DE LA CLASSE OUVRIÈRE

- ION IACOȘ, La formation politique et idéologique du Congrès du parti politique de la classe ouvrière de Roumanie — P.S.D.O.R. (1893) 223

★

- DAMIAN HUREZEANU, Marx et la vérité historique (Le centenaire de sa mort) 241

★

- SERGIU IOSIPESCU, Esquisse de la constitution des Etats médiévaux roumains 254

PAGES D'HISTOIRE UNIVERSELLE

- NICOLAE DASCĂLU, L'opinion publique des Etats Unis d'Amérique et la guerre italo-ethiopienne (1935—1936) (II) 273

DOCUMENTAIRE

- VICTOR ATANASIU, Contributions touchant les rapports russo-roumano-serbes pendant la période de neutralité de la Roumanie (1914—1916) 291

- PAUL PĂLTĂNEA, Un plan inconnu de la ville de Bucarest datant du règne de Grégoire IV Ghica 296

MÉMOIRES, CORRESPONDANCE, NOTES

- Epistolier inédit Gheorghe Magheru (II) 302

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

- Manifestations consacrées au centenaire de Vasile Pârvan (*Gheorghe I. Ioniță, Emil Dumitrescu*); Séance de communications à l'Institut d'histoire „N. Iorga”; Le symposium Byzantinon de Strasbourg (*Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru*); Voyage de documentation en Grande Bretagne (*Andrei Pippidi*); Chronique. 315

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

- ȘTEFAN IONESCU, *Epoca brincovenească. Dimensiuni politice. Finalitate culturală* (L'époque de Brancovan. Dimensions politiques. Finalité culturelle), Editions Dacia, Cluj-Napoca, 1981, 248 p. (*Paul Cernovodeanu*). 323
- ELISABETA IONIȚĂ, *Maria Rosetti*, Editions militaires, Bucarest, 1979, 95 p. (*Aurel Cernea*) 324
- HU SHENG, *Cong Yapiian Zhazheng dao wusi Yundong* (De la guerre de l'opium au mouvement du 4 mai); Editions Renmin, Beijing, 1982, 983 p. (*Ana Budura*) 326
- RENÉ GIRAULT, *Diplomatie européenne et impérialismes 1871—1914*, Masson, Paris, 1980, 256 p. (*Mihai Manea*) 329

90 DE ANI DE LA FĂURIREA PARTIDULUI POLITIC AL CLASEI MUNCITOARE

PREGĂTIREA POLITICĂ ȘI IDEOLOGICĂ A CONGRESULUI PARTIDULUI POLITIC AL CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA — P.S.D M.R. (1893)

DE
ION IACOȘ

Congresul partidului politic al clasei muncitoare din România de acum nouă decenii, se înscrie ca moment de excepțională însemnătate în istoria poporului român, în dezvoltarea mișcării muncitorești, în lupta pentru transformarea revoluționară a societății românești. Congresul partidului a reprezentat, totodată, încununarea unui îndelungat și complex proces de naștere, de formare și maturizare a proletariatului, de încadrare și dimensionare a luptei revoluționare în evenimentele de mare reverberație națională — revoluția din 1821 și cea de la 1848, Unirea din 1859 și dobândirea independenței de stat depline a țării în 1877 — care au trasat cadrul și structura României moderne încît proletariatul avea să devină, în perspectiva istorică, forța socială fundamentală a societății. Afirmarea tot mai puternică a muncitorimii pe arena social-politică a țării ne este demonstrată în numeroase chipuri, înainte de toate prin participarea din ce în ce mai activă la făurirea bunurilor materiale și spirituale, și, mai ales, prin capacitatea revoluționară manifestată în antrenarea unor largi cercuri sociale la opera măreață de așezare a României pe temelia nouă a socialismului. De aceea congresul partidului din 1893 a constituit un moment de referință în drumul mereu ascendent al luptei clasei muncitoare spre noua societate, marcînd, așa cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, „adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului și își are rădăcinile împlintate adînc în mișcarea muncitorească socialistă din a doua jumătate a secolului trecut”¹. Congresul a realizat centralizarea tuturor organizațiilor muncitorești și socialiste la scara națională, a adoptat noul program și statutul partidului, a ales organul central de conducere al statului major al proletariatului, partid ce a ridicat, la noi cote valorice, întreaga moștenire revoluționară a poporului român, tradiția luptei pentru unitate, libertate și independență națională.

¹ Nicolae Ceaușescu. *Istoria poporului român. Culegere de texte*, Edit. militară, București, 1983, p. 227.

Întreaga evoluție a României moderne pînă în anul 1893 a înscris momente importante în planul transformărilor economice, sociale, politice și culturale, al progresului forțelor de producție și al schimbărilor petrecute în relațiile sociale, în ascensiunea mișcării muncitorești și socialiste, în manifestarea unitară a clasei muncitoare pe arena vieții politice. Toate acestea exprimau existența factorilor obiectivi și subiectivi ai făuririi partidului, necesitatea inexorabilă a unui demers istoric, merit să înscris în peisajul politic al vremii o nouă forță politică, capabilă și hotărîtă să servească interesele fundamentale ale poporului român. Desigur în procesul dezvoltării mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră s-au conturat și afirmat anumite trăsături definitorii care și-au pus amprenta pe întregul mers al acesteia. Astfel, o caracteristică esențială a mișcării muncitorești din țara noastră o constituie faptul că încă din stadiul de început al existenței lui, proletariatul și-a pus problema organizării ca clasă, înțelegînd că aceasta este o condiție hotărîtoare pentru desfășurarea cu succes a luptei economice și politice împotriva claselor exploatare, pentru realizarea țelurilor sale revoluționare, pentru eliberarea tuturor celor ce muncesc. Unitatea principială a mișcării noastre muncitorești manifestată pe plan ideologic, politic și organizatoric și, în primul rînd, în lupta contra claselor exploatare a reprezentat o altă caracteristică generală a partidului proletariatului din România. În același timp exista o legătură strînsă între organizațiile politice și cele profesionale, ceea ce a pregătit nemijlocit terenul pentru crearea sindicatelor muncitorești și conducerea acestora de către partidul politic al clasei muncitoare. O atare manifestare a făcut ca mișcarea sindicală din România să respingă și să combată așa-zisa neutralitate și autonomie sindicală, socotind în permanență drept cheazășie a muncii și activității lor conducerea și îndrumarea de către partidul de clasă al proletariatului. Se cuvine, totodată, să subliniem că evoluția organizațiilor muncitorești și socialiste din țara noastră pe o perioadă de aproape cinci decenii, marcată de constituirea primei organizații muncitorești (1843), de crearea Asociației generale a muncitorilor din România (1872), apoi de Congresul socialist de la Iași (1879) și de publicarea Programului *Ce vor socialiștii români* (1886) evidențiază etapele parcurse de muncitorimea română spre făurirea partidului ei revoluționar. Însăși accepțiunea de Partida Muncitorilor sau Partida Socialistă Română după 1879 reprezenta, în fond, organismul politic al clasei muncitoare în viața politică a României. De asemenea, manifestările muncitorești, desfășurate în numele Partidei Socialiste Române în domeniul organizatoric, politic și ideologic, numeroasele acțiuni revendicative, amplele campanii politice pentru soluționarea marilor probleme ale dezvoltării societății românești (națională, agrară, industrială, electorală), solidarizarea cu mișcările țărănești, participarea la confruntările electorale, la manifestări socialiste internaționale au reprezentat tot atîtea forme de afirmare a voinței politice, contribuind la creșterea conștiinței sale de clasă, la pregătirea tot mai largă a Congresului socialist național din 1893 care a dus la

făurirea partidului politic al clasei muncitoare din România². În cele ce urmează ne vom ocupa de etapa pregătitoare a Congresului — mai 1892 și până în martie 1893.

Inițiativa convocării congresului partidului a revenit Clubului muncitorilor din București cea mai puternică organizație a proletariatului român care, din 1890, și-a asumat sarcina conducerii întregii mișcări muncitorești și editării organului central de presă socialistă din țara noastră. Astfel, adunarea organizațiilor bucureștene din 2 mai 1892 a hotărât convocarea unui congres național la care să ia parte toate organizațiile muncitorești și socialiste. În comunicatul dat publicității, sub titlul *Congresul socialist român*³ s-a întreprins o analiză succintă a stadiului de dezvoltare a mișcării, care, în pofida propagandei burgheze cu privire la „lipsa terenului pentru socialism în România”, s-a dezvoltat în așa măsură încât „putem zice chiar că nici un partid politic din țară n-are partizani mai sinceri și simpatii mai numeroase ca noi”. Explicând antagonismele de clasă din societate, militanții Clubului muncitorilor din București observau că burghezia și moșierimea erau organizate în partide de clasă, avînd în plus guvernul, instituțiile și averea țării. De aceea se impunea, ca o necesitate stringentă, ca „partidul socialist să-și adune pe toți adepții săi în mănunchi puternice și strîns legate laolaltă”.

Sosise, așadar, momentul pentru pasul hotărîtor. În acest scop a fost înființat Comitetul executiv al Clubului din București să ia legătura cu celelalte comitete ale organizațiilor din țară, invitîndu-le să constituie o *Comisie generală*, însărcinată cu alcătuirea unui memoriu relativ la problemele ce trebuiau supuse spre dezbateră congresului și să stabilească localitatea unde să se țină. S-au indicat unele direcții de activitate organizațiilor muncitorești în legătură cu constituirea partidului, atrăgîndu-li-se atenția asupra mării răspunderi și a momentului istoric prin care trecea clasa muncitoare.

Pe bună dreptate, relevau socialiștii bucureșteni, mișcarea a evoluat mult de la 1886 și de aceea se impunea un studiu temeinic asupra transformărilor ce au avut loc în societate, a nevoilor de dezvoltare a țării, „să vedem ce anume puncte din vechiul nostru program corespund situației de la noi, ce puncte noi trebuie să mai adăugăm și mai cu seamă să stabilim un program practic bine adaptat cu cerințele și nevoile unei țări agricole ca a noastră”⁴. În această optică urmau a fi orientate dezbaterile

² A se vedea pe larg: *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1879—1892*, Edit. politică, București, 1973; *Presa muncitorească și socialistă din România, 1865—1889*, Edit. politică, București, 1964; Nicolae Copoiu, *Socialismul european și mișcarea muncitorească și socialistă din România 1835—1921*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1973; Mircea Mușat, *Rădăcinile istorice ale Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1973; Z. Ornea, *Curentul cultural de la „Contemporanul”*, Edit. Minerva, București, 1977; A. Deac, *Etape ale procesului de răspindire și însușire a socialismului științific în mișcarea muncitorească și socialistă din România pînă în anul 1893*, în „Revista de istorie”, nr. 5 1977, p. 913—929; I. Iacoș, *Partidul Muncitorilor din România — ascendență și continuitate revoluționară. 1872—1921*, în „Revista de istorie”, nr. 4 1981, p. 595—623; Ion Popescu-Puțuri, *Organizarea Partidului clasei muncitoare pe temelia României reîntregite. Locul partidului clasei muncitoare în istoria patriei*, în „Anale de istorie”, nr. 5/1980, p. 3—22; Natalia Vilcu (Tampa), *Accepțiunea ideii de „Partidă a muncitorilor” în mișcarea muncitorească și socialistă din România pînă la crearea P.S.D.M.R.*, în „Anale de istorie”, nr. 3 1973, p. 147—157.

³ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1879—1892*, Edit. politică, București, 1973, p. 776—777.

⁴ „Munca”, an. III, nr. 12 din 10 mai 1892.

pentru pregătirea congresului, expresie a voinței muncitorilor organizați din țară spre a putea pași înainte cu puteri noi. Hotărârile luate în adunarea de excepțională importanță a Clubului muncitorilor din București s-au încheiat cu un călduros apel adresat cluburilor muncitorilor din Iași, Galați, Ploiești, Roman, Craiova, Botoșani, Brăila, Hirlău, Tg. Frumos, Cercul studenților socialiști români din Paris, cercurilor de studii sociale, precum și grupurilor organizate din celelalte centre ale țării — Piatra Neamț, Constanța, Giurgiu, Tr. Severin, Bacău, Tecuci, invitându-le „să discute cât mai grabnic această chestie și să trimeată neintirziat părerea lor Comitetului executiv al Clubului muncitorilor din București”⁵. Aceeași invitație a fost adresată și publicațiilor „Munca”, „Democrația socială”, „Lucrătorul”, „Critica socială”, chemate să desfășoare o acțiune amplă în jurul importante hotărâri de convocare a congresului socialist.

Apelul Clubului Capitalei a găsit un larg răsunset în organizațiile socialiste și muncitorești din toată țara, stîrnind un mare entuziasm în rindurile muncitorilor. Activitatea de pregătire politică și ideologică a congresului o putem împărți în două etape: *mai—noiembrie 1892*, caracterizată prin discuții de ordin general în vederea pregătirii noului proiect de program al partidului, și *decembrie 1892 — martie 1893*, consacrată dezbaterii largi, în organizații și în presă, a proiectului de program și alegerii delegaților pentru congres.

Referindu-ne la prima etapă, constatăm o gamă largă de manifestări, conștind din declarații de adeziune la ideea congresului, adunări și întruniri ale organizațiilor, dezbateri pe marginea problematicii ce trebuia să stea în atenția Comisiei de elaborare a proiectului de program, articole în publicațiile muncitorești menite a impulsiona procesul de organizare, alte manifestări subordonate aceluiași obiectiv major al clasei muncitoare din țara noastră. Așa, de exemplu, Clubul muncitorilor din Ploiești, în întrunirea din 9 mai 1892, a admis, fără nici o rezervă, ideea congresului⁶. La Iași, au fost organizate două adunări la 16 și 17 mai 1892, în cadrul cărora C. Anghel, I. Nădejde, C. Paleologu, I. Alexandru, V. Speranță și-au exprimat adeziunea necondiționată la ideea convocării congresului, adoptînd și două moțiuni în acest sens, invitînd celelalte organizații la dezbaterile aprofundate a problemelor privitoare la mișcarea muncitorească propriu-zisă, ca și a celor referitoare la dezvoltarea societății românești⁷. La rîndul său, gruparea social-democrată din Tecuci, și-a exprimat, la 29 mai 1892, adeziunea la Congres; dar și grupul social-democrat din Tg. Frumos a salutat cu bucurie viitorul congres. „Noi, micul grup al social-democraților din acest orașel — se spunea în scrisoarea trimisă la București — ne unim glasul cu al confrăților noștri și strigăm cu bucurie: Trăiască viitorul Congres socialist”⁸. În același spirit s-au desfășurat și adunările cluburilor muncitorești din Galați și Craiova, a organizațiilor din Tr. Severin, Brăila, Botoșani, Birlad⁹. Sub titlul *Congresul nostru*, ziarul „Democrația socială” menționa, cu satisfacție, că „Toate grupările social-democrate din țară au primit cu bucurie ideea

⁵ Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1879—1892, p. 777.

⁶ „Democrația socială”, an. I, nr. 19 din 10 mai 1892.

⁷ „Munca”, an. III, nr. 15 și 16 din 31 mai și 7 iunie 1892.

⁸ *Idem*, nr. 16 din 7 iunie 1892.

⁹ „Democrația socială”, an. I, nr. 19, 22, 23 din 10, 24, 31 mai 1892.

unui congres socialist. Aderările ne-au venit de peste tot". Aceasta însemna că în toată țara opțiunile erau clare, dezbaterile urmînd să adîncească o problemă sau alta, să pregătească documentul programatic al partidului într-un spirit democratic, așa cum se manifesta întreaga noastră mișcare. Coordonata principală a dezbaterilor a fost orientată spre ideile de bază ce trebuiau incluse în proiectul de program al partidului, de a căror rezolvare depindea conduita generală a statului major al proletariatului.

Una din problemele centrale aflate în discuțiile organizațiilor și a presei socialiste a fost *întărirea organizatorică a forței politice proletare*, a disciplinei și tacticii unitare a partidului. „Avem cu toții datoria — remarcă Anton Bacalbașa — să ne ocupăm serios de organizarea muncitorilor, să lăsăm deoparte orice alte gânduri și să ne consumăm toată munca și toate gândurile temeinice care, desigur, vor da roade bune”¹⁰⁻¹¹. În articolele: *Să ne organizăm, Pe lucru, Chestiunea congresului, Congresul socialist român, Pentru Congres, Congresul etc.*¹², scrise de Al. Ionescu, C. Mille, I. Nădejde, Al. Georgescu, I. Teodorescu, A. Bacalbașa, Al. G. Radovici s-a subliniat necesitatea definirii mai clare a tacticii mișcării muncitorești, ca o tactică izvorită din realitățile societății românești, în concordanță cu interesele clasei muncitoare, ale întregului popor român; s-a relevat, totodată, necesitatea întăririi concepției revoluționare despre lume și viață în rindurile organizațiilor muncitorești, pentru combaterea manifestărilor anarhiste sau a altor idei străine spiritului socialismului științific¹³. O asemenea campanie se impunea cu atît mai mult cu cît autoritățile burgheze foloseau adeseori drept pretexte acțiunile anarhiste pentru a lua măsuri represive împotriva mișcării, a militanților revoluționari. Exemplele pe plan internațional, ca și din țara noastră erau grăitoare în această direcție.

Sub raport politico-tactic au revenit în discuție metodele și căile de acțiune ale partidului clasei muncitoare. Astfel, C. Mille, în articolul *Calea legală*¹⁴ respingea aserțiunea acelor care reduceau această metodă tactică doar la un cadru îngust de manifestări, sau încercau să opună calea legală ideii de revoluție. Or, în practica socialiștilor români, calea legală însemna a uza de toate mijloacele legale de activitate — viu grai, presă, întruniri, demonstrații, greve, manifestații, în vederea apărării intereselor muncitorești, a conduce lupta de dezrobire a proletariatului.

¹⁰⁻¹¹ *Idem*, nr. 26 din 6 septembrie 1892.

¹² „Munca”, an. III, nr. 11, 14, 15, 16 și 18 din 3, 24 și 31 mai, 17 și 21 iunie 1892; „Democrația socială”, an. I, nr. 19, 22, 23 din 10, 24, 31 mai 1892.

¹³ La 3 mai 1892 a fost publicat *Manifest anarhist*, semnat de I. Livezeanu, Panait Mușoiu, G. Varlan și alții, care declarau că „sintem cu totul potrivnici organizațiilor centralizate... vom autonomia desăvîrșită a individului în propagandă cit și în societate”. („Munca”, an. III, nr. 11 din 3 mai 1892). Împotriva unei astfel de manifestări organizațiile muncitorești au adoptat moțiuni de dezaprobare și de excludere a elementelor ce împărțeau idei anarhiste sau se aflau sub influența acestora. C. Dobrogeanu-Gherca a publicat, în martie 1892, studiul critic *Anarhia cugetării* (Vezi: *Opere complete*, vol. 2, Edit. politică, București, 1976, p. 451—471). Pentru a se disculpa în fața maselor, Panait Mușoiu a publicat în „Românul”, un comunicat în care spunea: „Păcatul meu este că doresc și lucrez din toate puterile pentru o împăcare între deosebitele nuanțe și puteri revoluționare. Manifestul trimis Congresului studenților socialiști ținut la Bruxelles (decembrie 1891), iscălit și de mine, este o încercare de lucrare comună”. („Românul”, an. 36 din 13 25 mai 1892).

¹⁴ „Democrație socială”, an. I, nr. 14 din 24 mai 1892.

Înțelegerea problemelor de tactică, mai ales față de partidele politice burgheze sau față de grupările democrat-radicale, reprezenta un subiect de mare importanță. „Chestiunea aceasta — preciza C. Dobrogeanu-Gherea la 10 mai 1892 — trebuie dezbătută și lămurită deoarece chiar tovarășii de-ai noștri sînt încă nedumeriți în privința tacticii pe care o urmează socialiștii români”. De aceea „trebuie să o discutăm cu toată liniștea, precum se cuvine între tovarășii”¹⁵. Discuțiile la care se referea Gherea vizau mai ales articolele apărute în „Munca”, „Adevărul” și „Lupta” pe tema poziției socialiștilor față de republică. În *Puterea legendelor, Socialismul și republica, Popor și democrație, Apărătorii libertăților publice* se explica faptul că partida muncitorilor acționează pentru o republică socială, ca parte integrantă a transformărilor revoluționare din societatea românească, iar nu pentru o republică burgheză așa cum o înțelegeau Al. Beldiman, Ed. Dioghenide sau G. Panu¹⁶.

Socialiștii români au nutrit simpatie pentru acțiunile întreprinse de democrații republicani împotriva instituțiilor burgheze „căci prin aceasta se aduce un serviciu și muncitorilor”, dar ei au înțeles că numai distrugerea din temelii a societății burgheze vor face ca și instituțiile (monarhia, armata, poliția) să-și schimbe caracterul lor. „Dacă noi vom putea organiza pe muncitori și a-i face să capete stăpînirea politică, dacă prin această stăpînire politică vom putea reuși ca mijloacele de producție, unelte și pămînt, să nu fie în mîna unei singure clase, ci în mîna națiunii întregi, dacă prin aceste mijloace am pus în neputință de a se exploata și jefui om pe om și prin urmare atunci nici o clasă nu mai atîrnă de alta, nici o clasă nu mai poate stăpîni prin silnicie pe alta, atunci deoarece burghezia va dispărea, domnia silniciei și a jafului nu vor mai fi, alcătuirea societății de azi va pieri cu toate instituțiile ei: cu armată, regalitate, poliție etc.”¹⁷. Aceasta va fi „republica socială, în care nu va fi rege, dar nici clase apăsătoare și exploatare”. O asemenea operă măreață era chemată s-o realizeze clasa muncitoare organizată „într-un puternic partid al muncitorilor, într-un puternic partid socialist”, care să fie „în stare să opună o stavilă hotărîtă mișcării reacționare a semi-feudalilor noștri boieri”. Era în aceasta și o deschidere spre confruntarea cu ideologi ai claselor dominante căci ziarele „Timpul”, „Constituționalul”, „Independența”, „Voința națională” au început o nouă campanie împotriva mișcării socialiste pe tema numărului muncitorilor industriali și a lipsei terenului pentru socialism în țara noastră. Nu întîmplător tocmai în preajma pregătirii congresului socialist, burghezia și moșierimea a dezlănțuit un nou atac împotriva mișcării muncitorești. În articole precum: *Avem muncitori?*, „Timpul” și socialiștii, „Timpul” în chestia repaosului de duminică și altele¹⁸, militanții socialiști C. Mille, Al. Ionescu, I. Nădejde, A. Bacalbașa, Al. G. Radovici, Al. Georgescu au respins aserțiunea ideologilor burghezi că în România n-ar fi muncitori industriali și,

¹⁵ C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 3, Edit. politică, București, 1977, p. 44, 45.

¹⁶ „Democratul”, nr. 922 din 20 decembrie 1892; „Constituționalul” nr. 856 din 2 iunie 1892; „Vocea Botoșanilor” din 9 iunie 1892.

¹⁷ C. Dobrogeanu-Gherea, *Op. cit.*, p. 50—51.

¹⁸ „Munca”, an. III, nr. 11, 13, 16, 31, 35 din 3, 17 mai, 7 iunie, 20 septembrie, 18 octombrie 1892; „Democrația socială”, an. I, nr. 38 din 20 septembrie 1892.

ca atare, n-ar exista nici teren pentru ființarea partidului politic al clasei muncitoare. Anchetele economice publicate în ziarul „Munca”, precum și unele articole din ziarele „Lupta”, „Adevărul”, „Românul” dădeau o replică categorică teoriilor de mai sus¹⁹.

Ideile progresului social, ale dezvoltării industriale a țării, a creșterii numărului muncitorilor și a luptei lor contra exploatării și pentru transformarea radicală a societății au ocupat un loc tot mai important în dezbaterea pregătitoare pentru congres. Deosebit de importantă este participarea la asemenea confruntări a unor cercuri burghezo-democratice. Așa, de pildă, ziarul „Adevărul”, scria că „este fatal ca mica producțiune să facă loc industriei mari și meseriașilor (lucrătorilor) industriali. Este bine că mica industrie *indigenă* a început a fi înlocuită de *marea industrie tot indigenă*”²⁰. Și alte idei privitoare la protecția muncitorilor, repausul săptăminal, așa-zisul socialism de stat, demascarea abuzurilor și a ingerințelor autorităților administrative și polițienești au reținut atenția în debateri. Dar cercurile burghezo-democratice urmăreau doar realizarea unui ansamblu de măsuri favorabile maselor și progresului economic și politic al țării, fără a atinge însă bazele statului burghezo-moșieresc român. „Cînd vedem că apar grupări democratice, cu programe înaintate — precizau socialiștii — asta ne bucură, dar ne dăm seama și pentru ce au trebuit să apară și de unde pleacă și unde merg. Mergem alături cu dinsele unde putem dar nu ne extaziem în fața lor, nu ne uităm pe noi”²¹. În articole precum *Lupta de clase și ura între clase, Luptă nu război, Iarăși socialismul de stat*, militanții socialiști au respins opiniile ideologilor burghezi despre „armonia de clase”, explicînd transformările obiective din societate și care, vrînd-nevrînd, duceau spre socializarea mijloacelor de producție, spre societatea socialistă²².

Atenție deosebită au acordat socialiștii mișcării de eliberare națională a românilor subjugăți, condamnării imperiilor multinaționale cotropitoare. În București, Ploiești, Iași, Galați și alte orașe ale țării Cluburile muncitorești în consens cu Liga culturală au organizat întruniri de protest contra represiunilor din Austro-Ungaria, a nedreptăților la care erau supuși românii din imperiu. „Noi, socialiștii, care ne ridicăm și luptăm contra tuturor nedreptăților, nu putem decît simpatiza cu cei care iau partea asupriților, și simpatia aceasta a noastră, în cazul de față ia caracter și mai pronunțat — dacă ne lăsăm a vorbi instinctiv — fiind vorba de

¹⁹ „Democrația socială”, an. I, nr. 44 din 1 noiembrie 1892. Articolul este reprodus integral de „Adevărul” în nr. 1343 din 5 noiembrie 1892. De reținut că în telegrama Clubului muncitorilor din Botoșani adresată Clubului democrat republican din Iași, salutînd constituirea acestei organizații se preciza că „dacă teoriile fundamentale ne deosebesc, cerințele minime ne apropie foarte mult” („Adevărul”, an. VI, nr. 1256 din 5 august 1892). De asemenea articolul *Cele două națiuni* de I. N. Roman, apărut în „Adevărul” a fost reprodus în „Democrația socială”, nr. 40 din 4 octombrie 1892. „Timpul” din 23 aprilie 1892 explicînd de ce Camera n-a votat legea repausului duminical, scria că „Intr-o țară în care se muncеște așa de puțin și de rău, e absurd să ecri legi care să agraveze această stare de lucruri”.

²⁰ „Adevărul”, an. VI, nr. 1292 din 13 septembrie 1892. Gazeta „Era nouă” din 17 mai 1892, în articolul *Socialism de stat* explica faptul că acesta „nu vrea să zică nici de aproape, nici de departe socialism”. Vezi și *Intervenția statului, O surprindere, Pentru Românul, Două erori* („Era nouă”, nr. 144 din 5 iulie 1892; „Constituționalul” din 7/19 iunie. 18/30 iunie 1892).

²¹ Democrația socială”, an. I, nr. 34 din 23 august 1892.

²² „Lucrătorul”, an. I, nr. 14 din 31 ianuarie 1893; „Munca”, an. III, nr. 15, 16, 17 din 31 mai, 7, 14, 21 iunie 1892.

niște frați de origine și de limbă”²³. De aceea revoluționarii români afirmau răspicat : „Desigur, o Românie mare care să grupeze pe toți fiii ei — pe cei de dincolo de Carpați ca și pe cei de dincolo de Prut — e un ideal frunos spre a cărui realizare trebuie să tindem, și la care fatalmente vom ajunge, dacă vom pricepe cum trebuie să lucrăm... Spre a ajunge însă acolo — remarcău ei — înainte de toate se cere o încordată silință din partea patriei-mame de a realiza la ea acasă cea mai mare sumă posibilă de bunăstare economică și de dreptate, și sub acest punct de vedere avem pretențiunea de-a crede că noi, socialiștii sintem cu mult mai buni români decît părtașii actualei organizații, în care cei mai mulți sînt lipsiți de toate, în folosul unei singure clase privilegiate... socotim că prin răspîndirea ideilor socialiste mai sigur decît prin simple manifestări de ocazie, vom fi în stare într-o zi a grupa românimea răzlețită”²⁴. Erau idei de mare profunzime care au animat muncitorimea, alte categorii sociale năzuind și acționînd spre împlinirea năzuințelor de veacuri ale românilor de a trăi într-un stat național român, unitar, democrat și independent.

În răstimpul de pînă la congres s-au inițiat dezbateri intense asupra întregii problematice interne de partid, a definirii poziției clasei muncitoare față de cele mai stringente probleme ce stăteau în fața societății românești. Profund convinși de rolul istoric al clasei muncitoare, socialiștii au relevat semnificația deosebită a organizării temeinice a muncitorilor, socotînd, cu deplin temei, „că lor trebuie să ne adresăm, pe ei să-i luminăm căci ei sînt clasa care va stîrpi crimele ce se săvîrșesc azi împotriva lor... În lupta asta de clasă trebuie să ne adresăm clasei pentru care luptăm”. Propagandiștilor și militanților li s-a cerut o intensificare a muncii politice în toate domeniile. Cei ce activau în rîndurile țărănimii au fost chemați „să-și aștearnă pe hîrtie amintirile, părerile și observațiile lor asupra problemei agrare la noi”²⁵, încît ea să-și găsească o cuprindere cît mai clară în proiectul de program. Celor care lucrau în rîndurile lucrătorilor industriali li s-a cerut să acorde importanță maximă discuțiilor și propunerilor muncitorești. Militanții aflați în fruntea organizațiilor socialiste, a societăților profesionale au avut datoria să participe la dezbateri, la clarificarea multiplelor probleme ce se puneau în fața clasei muncitoare, pentru ca din congres partidul să iasă cu o linie de conduită unitară, cu o disciplină puternică și un program teoretic și practic revoluționar²⁶. Și muncitorii au dat dovadă de maturitate politică, au știut să aleagă calea care ducea la întărirea partidului.

²³ „Democrația socială”, an. I, nr. 25 din 21 iunie 1892.

²⁴ *Ibidem*. Vezi și *Vechimea, permanența și unitatea poporului român în scrierile socialiștilor*, Edit. politică, București, 1980. p. 241.

²⁵ „Democrația socială”, an. I, nr. 14 din 24 mai 1892. În „Munca” și „Democrația socială” au apărut mai multe articole pe tema truiditorilor ogoarelor; C. Dobrogeanu-Ghurea a publicat broșura *Chestiunea țărănească*. La Galați ziarul „Lucrătorul”, sub semnătura lui Zamfir Filoti, a publicat un serial de articole pe tema *Chestiunea agrară în România* („Lucrătorul”, an. I, nr. 1, 2, 3, 6, 8, 10 din 18, 25 noiembrie, 1, 29 noiembrie, 12 decembrie 1892, 3 ianuarie 1893); Ioan Nădejde, *Schiță istorică despre dezvoltarea agriculturii în România* („Gazeta sătcanului” din ianuarie 1893; „Adevărul”, an. VI, nr. 1442, 1443, 1444 din 19, 20, 21 februarie 1893).

²⁶ Unele ziare au contestat acest fapt, declarînd că „Noi, sintem adversari ai socialiștilor, adversari ai socialismului care se bazează pe lupta de clasă și care a născocit o plusvaloare pentru a mișca masele... Dar noi nu sintem adversari ai muncitorilor; căci alta e chestiunea muncitorilor și alta e chestia socială”. („Constituționalul” nr. 861 din 7 iulie 1892).

Sarcina elaborării proiectului de program al P.S.D.M.R. a fost încredințată unei Comisii formată din Al. Ionescu, V. G. Morțun și C. Mille, la ale cărei lucrări au mai participat A. Bacalbașa, Al. Georgescu, I. Nădejde, Al. G. Radovici. Totodată, în organizațiile muncitorești s-au ținut conferințe la care s-au explicat multe din punctele ce urmau să stea la baza programului partidului. Deosebirile de vederi într-o problemă sau alta, expuse și lămurite în mod democratic, au dus la afirmarea caracterului unitar al mișcării noastre muncitorești. Meritul mișcării muncitorești și socialiste, a militanților revoluționari a constat tocmai în aceea că au știut să înlăture treptat din rîndurile sale elementele care nu se încadrau în tactica acesteia sau se abăteau de la conduita programatică generală fără a putea produce dezbinare sau sciziune, a crea organizații paralele sau a rupe rîndurile unitare ale organizațiilor muncitorești și socialiste. Afirmarea caracterului unitar al mișcării ne este demonstrată și de manifestările economice și politice de clasă și de cele cu caracter general-democratic. Demn de subliniat sînt marile greve de la Galați, Petroșani și Ploiești din august 1892 care au produs o puternică impresie în rîndurile opiniei publice, ca și întrunirile demonstrative din noiembrie 1892, organizate la București, Iași, Craiova și în alte localități împotriva samavolniciei autorităților burghezo-moșierești îndreptate contra unor cetățeni din Dorohoi ²⁷.

Concomitent cu discuțiile ce aveau loc în organizații și în coloanele publicațiilor socialiste s-a desfășurat o amplă acțiune propagandistică. Îndeosebi în ziarele „Munca”, „Democrația socială”, „Lucrătorul” și revista „Critica socială” au fost publicate articole menite a cristaliza din punct de vedere teoretic o serie de probleme ale mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră. Articole și studii precum *Ce cred social-democrații despre revoluție*, *Ce este și ce vrea socialismul?*, *Sociologia burgheză față cu teoria luptei de clasă*, *Darwinismul social*, *Socialismul și economiștii burghezi*, *Tactica liberală* scrise de C. Dobrogeanu-Gherea, Raicu Ionescu-Rion G. Ibrăileanu, I. Nădejde cărora li se adaugă studiul lui Engels *Asupra materialismului istoric* ²⁸, și mai ales traducerea *Manifestului Partidului Comunist* ²⁹ au avut o semnificație deosebită pentru activitatea teoretică a mișcării, constituind un element esențial în direcția pregătirii congresului partidului. De asemenea, s-a inițiat traducerea și publicarea a numeroase articole despre congresele partidelor socialiste și muncitorești din Franța, Belgia, Germania, Anglia, Spania, ca și fragmente din programele unora dintre acestea, pentru ca cititorul român să fie la curent cu problematica de idei, cu ideile programatice, cu tactica și manifestările muncitorești pe plan internațional.

²⁷ „Munca”, an. III, nr. 38, 39 și 40 din 8, 15 și 22 noiembrie 1892. Precizăm că la aceste manifestări au participat și reprezentanți ai grupării democrat-republicane și radicale de pe lângă „Adevărul” și „Lupta” unde au fost reproduse intervențiile militanților socialiști A. Bacalbașa Al. Georgescu, Al. Ionescu, C. Mille, I. Nădejde („Adevărul” an. VI, nr. 1341, 1348, 1356 din 3, 10 și 18 noiembrie 1892).

²⁸ „Critica socială”, an. I, nr. 6 și 7 din mai și iunie 1892, p. 221—257; nr. 8 din iunie 1892, p. 258—278, 279—297, 298—318; nr. 9, septembrie și octombrie 1892, p. 319—338; „Munca”, an. III, nr. 16 și 33 din 7 iunie și 4 octombrie 1892, „Democrația socială”, an. I, nr. 48 din 20 noiembrie 1892.

²⁹ Arhiva C. C. al P.C.R., fond 239, mapa 52, f. 34

Astfel, revista „Critica socială” a publicat *Programul de la Erfurt* al Partidului Social-Democrat din Germania, însoțit de comentariile lui Karl Kautsky³⁰. Publicarea acestor documente a semnat ancorarea organizațiilor socialiste din țara noastră în problematica mișcării muncitorești internaționale, iar nicidecum copierea sau transpunerea mecanică a unor principii și practici specifice altor partide. De fapt, întreaga problematică de idei, dezbaterile în organizații au fost axate pe realitățile societății românești, pe desprinderea strategiei și tacticii revoluționare din aceste realități, încât proiectul de program să corespundă necesităților și sarcinilor ce stăteau în fața clasei muncitoare, a partidului ei politic. O asemenea direcție corespundea cu interesele fundamentale ale poporului român, cu năzuința sa de a trăi liber, unitar și stăpîn pe destinele sale.

Numeroase relații, informații, note, comentarii dintre cele mai diferite asupra pregătirii Congresului și în general asupra fenomenului muncitoresc în continuă dezvoltare și afirmare pe arena societății românești vom întîlni în ziarele „Adevărul”, „Lupta”, „Românul”, ca și în ziare guvernamentale. Asemenea puncte de vedere se ancorau în problematica politică a zilei, mai ales, că și alte partide și grupări politice au afișat puncte de vedere programatice. Așa, de exemplu, la scurtă vreme după crearea Clubului muncitorilor din București și expunerea programului său revoluționar prin ziarul „Munca”, Partidul Democrat Radical a publicat, în aprilie 1890, programul său de acțiune³¹. Tot așa, Partidul Național Liberal — îndată ce organizațiile socialiste au luat inițiativa convocării Congresului național și a pregătirii proiectului de program al Partidului muncitoresc — s-a grăbit să adopte, la Congresul de la Iași (8 noiembrie 1892), Programul său de acțiune³². Ținînd seama de condițiile în care a fost adoptat noul program al Partidului Național Liberal, el a fost comentat pe larg în publicistica vremii³³. Organizațiile și militanții socialiști au făcut dese referiri la programele partidelor burgheze, în deosebire la cel al P.N.L., ca principală formațiune politică a claselor dominante. Ziarele muncitorești din București, Ploiești, Iași și Galați au publicat articole critice la adresa programului P.N.L. Îndeosebi „Munca” în mai multe articole aprecia programul liberal ca fiind mărginit la un cerc îngust de probleme, vizînd mai ales interesele burgheziei³⁴. Dar oricum, — scria „Democrația socială” — „ceea ce fac liberalii este un semn că s-au convins de necesitatea programelor”, că „astăzi liberalii recunosc în sfîrșit că nu mai merge cu politica veche”³⁵. Referindu-se la aspectele

³⁰ „Critica socială”, an. I, nr. 1 din decembrie 1891, p. 4—25; nr. 2 din ianuarie 1892, p. 50—74; nr. 3 din februarie 1892, p. 100—119.

³¹ „Lupta” an. VII, nr. 1106 din 22 aprilie 1890; Vezi și *Programul Democrat—Radical*, Tipografia ziarului „Lupta”, București, 1890.

³² „Voința națională” din 10 noiembrie 1892; „Buletinul Cercului de studii al P.N.L.”, nr. 2, oct. 1911. Pentru muncitori, singura prevedere se referea la crearea unor „Case de ajutor în caz de boală și de pensuni pentru văduve, orfani și infirmi”, pe lângă toate fabricile și întreprinderile industriale și comerciale ale statului. În fruntea P.N.L. se aflau D. A. Sturdza, At. Stolojan, V. Gheorghian, D. Giani, A. Vizanti, Tr. Djuvara, C-tin Stoicescu.

³³ „Adevărul”, an. VI, nr. 1297, 1325, 1328, 1348 din 18 septembrie, 17, 28 octombrie, 10 noiembrie 1892; „Democratul” an. XVI, nr. 912, 913 din 12 și 15 noiembrie 1892; „Constituționalul” nr. 967, 768 din 20 și 21 octombrie 1892.

³⁴ „Munca”, an. III, nr. 35, 36 din 18, 25 octombrie 1892.

³⁵ „Democrația socială”, an. I, nr. 47 din 22 noiembrie 1892; vezi și articolul *Programul liberal* („Democrația socială”, an. I, nr. 46 din 15 noiembrie 1892); *Programul Partidului Național Liberal*, București, 1892.

electorale din programul liberal, ziarul „Lucrătorul” demonstra cum „Colegiul unic ce este cerut de liberali, va fi mult mai restrins decât colegiul II pentru Camera de astăzi”³⁶, deoarece cereau ca alegătorii să fie știutori de carte, să fi absolvit patru clase primare, cerință greu de realizat pentru majoritatea maselor muncitoare de la sate și orașe în acele vremi. O analiză atentă asupra programului P.N.L. a fost realizată de Constantin Dobrogeanu-Gherea în Conferința ținută la Cercul studiilor sociale din Iași în ziua de 22 noiembrie 1892 cu tema *Tactica liberală*³⁷. Alegerea Iașului pentru o astfel de expunere n-a fost întâmplătoare, după cum și apariția studiului cu același titlu în revista „Critica socială, tot la Iași, n-a fost întâmplătoare. Ea se dorea o replică la fața locului, acolo unde fusese adoptat programul liberal. În fața unui numeros auditoriu C. Dobrogeanu-Gherea a analizat istoricul relațiilor de producție capitaliste în România, rolul burgheziei și a partidului liberal în societate, oprindu-se asupra onora din punctele programatice ale acestui partid referitoare la viața politică, situația agrară și industrială, unele aspecte ale situației țăranimii și muncitorilor. În felul acesta, Gherea a întreprins o analiză atentă a poziției mișcării muncitorești, a partidului socialist față de marile probleme ale societății românești, chiar dacă unele aprecieri erau exagerate, și s-au dovedit a fi neconforme cu evoluția evenimentelor istorice din țara noastră. Cu multă claritate C. D. Gherea a definit substanța ce trebuie să reprezinte un *program scris* pentru activitatea oricărui partid și, cu atât mai mult putem observa ce semnificație avea o astfel de analiză pentru partidul muncitoresc care se afla tocmai în faza definitivării proiectului său de program. Contribuția teoreticianului mișcării noastre muncitorești ca și a celorlalți militanți revoluționari în prima etapă a pregătirii congresului ne apare cu atât mai importantă, ea având un rol deosebit în ridicarea nivelului general al discuției prin tratarea comparată a atitudinii și programului muncitoresc și liberal față de interesele maselor muncitoare. O atare analiză avea o semnificație politică deosebită căci pentru prima oară în țara noastră apăreau față în față două concepții programatice deosebite asupra problematicii majore a dezvoltării societății românești. Dezbaterrea celor două programe în presa muncitorească și mai ales în cea burghezo-democratică („Adevărul”, „Lupta”, „Românul”) puna în evidență, în fața unor largi cercuri ale opiniei publice românești, superioritatea concepției socialiste, soluțiile preconizate de socialiști pentru mersul înainte a României pe calea progresului și civilizației.

La începutul lunii decembrie 1892, Comisia pentru redactarea Proiectului de program al partidului clasei muncitoare din România formată din Anton Bacalbașa, Al. Georgescu, Al. Ionescu, C. Mille, V. G. Morțun, I. Nădejde și Al. G. Radovici a definitivat acest document fundamental,¹

³⁶ „Lucrătorul”, anul I, nr. 1 din 18 octombrie 1892. Articolul *Noul Program al liberalilor*, în care se preciza faptul că „parte din afirmări recunoaștem că sînt bune”.

³⁷ C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 3, Edit. politică, București, 1977, p. 95—125; Vezi și Damian Hurezeanu, *C. Dobrogeanu-Gherea. Studiu social-istoric*, Edit. politică, București, 1973, p. 129—138.

iar revizia finală și stilizarea a fost făcută de Ioan Nădejde care, după cum precizează Bacalbașa, a schimbat textul unora din membrii Comisiei³⁸. Tot atunci s-a hotărât ca ziarele „Munca” și „Democrația socială” să publice Proiectul de program pentru a „fi pus în discuția tuturor organizațiilor din țară spre a introduce modificările pe care le vor crede de cuviință”. Ca urmare, la 13 decembrie cele două publicații menționate mai sus, și la 24 decembrie 1892 „Lucrătorul” au publicat proiectul de program, invitând organizațiile să-l studieze atent și să-și exprime punctele de vedere.

De acum înainte, întreaga activitate va fi direcționată spre dezbaterea proiectului de program care definea linia strategică și tactică a partidului politic al clasei muncitoare, rolul istoric al proletariatului în lupta pentru socializarea mijloacelor de producție, în desființarea societății bugheze și instaurarea socialismului pe pământul României. Au fost prevăzute, totodată, un număr important de măsuri pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai ale maselor muncitoare de la sate și orașe, pentru dezvoltarea țării pe calea progresului și civilizației. Prin cucerirea acestor revendicări, clasa muncitoare își lărgea posibilitățile de acțiune imediată, de organizare și manifestare politică pentru înfăptuirea revoluției. Apreciind că proiectul de program „reprezintă aspirațiile noastre ale tuturor”, militanții clasei muncitoare au evidențiat spiritul său revoluționar, faptul că „socialiștii români au fost și sînt de admirat pentru *unitatea de vederi* ce au arătat în diferitele împrejurări”, că congresul avea „să cimenteze această unitate”³⁹. Era o idee majoră afirmată de înșiși contemporanii evenimentelor și confirmată de participarea largă la alcătuirea proiectului de program.

Odată cu publicarea proiectului de program al P.S.D.M.R. a fost adresată tuturor organizațiilor muncitorești, publicațiilor socialiste, tuturor celor care într-un fel sau altul aveau aderat la principiile revoluționare a celor organizații sau neorganizați, chemarea ca în cel mai scurt timp posibil, să comunice „fie prin publicitate, fie prin scrisori particulare, fie prin viu grai, *toate observațiile* ce le vor crede de cuviință” pe marginea documentului ce urma a fi aprobat de congres. Discutarea prealabilă a proiectului de program și a problemelor ce decurgeau din o asemenea acțiune extrem de importantă avea menirea să permită forumului muncitoresc să adopte „hotărîri solide și trainice, hotărîri izvorite din voința și cerințele tuturor socialiștilor din țară, singurele hotărîri ce pot fi rodnice”; căci se preciza: „un program economic-politic al unui partid cum e al nostru trebuind să fie expresia cea mai desăvîrșită a opiniilor și a cerințelor tuturor membrilor săi, e neapărat trebuință ca toți să se ocupe de el în mod cît se poate mai larg și mai amănunțit, să arate în mod franc și hotărît toate lipsurile pe care le vor găsi sau adăugirile pe care le vor crede nece-

³⁸ „Democrația socială”, an. I, nr. 51 din 20 decembrie 1892. Bacalbașa a precizat că „la discuția intimă am formulat unele observații (în chestiunea agrară — n. n.) dar care acum au suferit o radicală modificare”. La rîndul său C. Ramură îi reproșă lui Bacalbașa: „Ce înseamnă publicarea convocării pentru congres, cînd, dacă nu mă înșel, erau și fuseseră destule motive dictate de interesul Partidului și care îndreptățiră hotărîrea ca congresul să nu fie public”. (Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice, fond XV, dosar 84, vol. 2, f. 213.)

³⁹ „Lucrătorul”, an. I, nr. 9 din 24 decembrie 1892.

sare⁴⁰. Era o invitație directă la dezbateri, o expresie a democratismului ce caracteriza mișcarea noastră muncitorească, a modalității de făurire a partidului prin participarea directă, efectivă și eficientă a maselor.

Dealtfel, timp de aproape patru luni, întrunirile ce au avut loc la sediile cluburilor muncitorilor, la cele ale unor sindicate și cercuri de studii sociale, articolele publicate în coloanele presei socialiste, schimbul fructuos de opinii au fost concludente în această direcție. De pildă, la 20 decembrie 1892, Clubul muncitorilor din București înștiința muncitorii și pe cei interesați că au început discuțiile asupra proiectului de program în întrunirile săptămânale de sâmbătă seara⁴¹. Dezbateri asemănătoare au avut loc în ședințele organizațiilor din Ploiești, Galați, Craiova, Botoșani, Brăila, Tecuci, Turnu Severin, Tîrgu Frumos, Hirleu, Dorohoi, Bacău, Roman⁴².

Tematica discuțiilor a abordat, pe de o parte, aspectele interne ale mișcării (politice, ideologice, organizatorice), pe de altă parte, poziția mișcării muncitorești față de problemele de bază ale dezvoltării societății românești pe drumul progresului social (industrializarea țării, rezolvarea chestiunii agrare, democratizarea vieții politice etc.); o problematică aparte s-a referit direct la program, la modul său de alcătuire, la semnificația sa pentru activitatea partidului, subliniindu-se schimbările produse în țara noastră din anul 1886 când s-a publicat programul *Ce vor socialistii români* și faptul că însăși mișcarea a intrat într-o fază superioară a dezvoltării sale⁴³. Aceste schimbări impuneau o completare a programului, o întărire a propagandei socialiste revoluționare, căci odată cu evoluția societății, „socialismul științific își modifică și el unele amănunțimi de idei, adaptîndu-se noilor cerințe ale societății”. Ca atare, social-democrația română, conducîndu-se după principiile fundamentale ale socialismului științific „are în vedere condițiunile sociale ale țării în care trăiește”⁴⁴.

Discuțiile și propunerile făcute de organizațiile muncitorești asupra proiectului de program au vizat și aspecte organizatorice și de tactică ale partidului, locul acestuia în constelația politică a vremii, rolul său hotărîtor în conducerea luptei clasei muncitoare la victorie. Astfel, la adunările Clubului muncitorilor din București s-a subliniat importanța programului pentru partid, relevîndu-se, în același timp, semnificația majoră a organizării sale temeinice, intrucît — spunea C. Dobrogeanu-Gherea la întrunirea din 19 decembrie 1892 — „nu hirtia scrisă are importanța cea mai mare, ci partidul organizat ale cărui cerințe le formulează. Un program fără partid organizat n-are nici cea mai mică însemnătate”⁴⁵. Organizarea unitară a rindurilor clasei muncitoare, înarmarea ei cu ideologia materia-

⁴⁰ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1893—1900*, Edit. politică, București, 1969, p. 24; vezi și Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Unitate, continuitate și ascensiune în mișcarea muncitorească din România. 1821—1948*, Edit. Academiei R. S. R., București, 1981, p. 32—37.

⁴¹ „Munca”, an. III, nr. 44 din 20 decembrie 1892.

⁴² Arhiva I.S.I.S.P., fond XV, dosar 84, vol. 1, f. 2—3, 28, 214.

⁴³ A se vedea articolele: *Programul, Asupra programului, Corespondență din Mehedinți și altele („Democrația socială”*, nr. 50, 51 din 13, 20 decembrie 1892; „Lucrătorul” nr 9, 10 din 24 decembrie 1892, 3 ianuarie 1893; „Munca”, nr. 43, 44, 48 din 13 și 20 decembrie 1892, 17 ianuarie 1893).

⁴⁴ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1893—1900*, p. 25; vezi și *Poziția partidului clasei muncitoare față de problemele fundamentale ale evoluției societății românești în a doua jumătate a secolului trecut*, în „Anale de istorie”, nr. 3/1981, p. 125—161.

⁴⁵ C. Dobrogeanu—Gherea, *Opere complete*, vol. 3, p. 126.

lismului dialectic și istoric, întărirea continuă a partidului au constituit comandamentele esențiale ale continuității și ascendenței revoluționare a mișcării, a partidului de clasă al proletariatului din țara noastră. „Congresul — evidențiau articolele publicate de presa socialistă — va trebui să ne unească, să ne strângă legăturile pentru ca să apărăm o forță compactă, unitară, disciplinată în fața tuturor partidelor burgheze”⁴⁶.

Caracterul unitar al propagandei socialiste a întărit partidul, a dat noi dimensiuni mișcării, luptei revoluționare a clasei muncitoare. Preocuparea pentru statuarea partidului, a disciplinei interne de partid este reflectată și de propunerile vizînd introducerea cotizației; aceasta nu era privită doar ca element de susținere materială a mișcării, ci și ca un mijloc de legătură morală a muncitorilor cu partidul, ea avînd și un însemnat rol educativ⁴⁷.

Activitatea socialistă era chemată să pună în evidență țelul final al luptei muncitorimii, cucerirea puterii politice și instaurarea socialismului. Aceasta cu atît mai mult cu cît ziarele „Adevărul”, „Lupta”, „Românul”, comentînd proiectul de program și publicînd chiar unele articole apărute în „Munca” și „Democrația socială” pe teme de natură general-democratică au căutat să pună semnul egalității între programul socialist și cel al acestor grupări burghezo-democratice⁴⁸. Or, militanți socialiști au subliniat tocmai elementele fundamentale care deosebeau partidul clasei muncitoare de celelalte partide și grupări politice, chestiunea revoluției sociale, a socializării mijloacelor de producție. Asemenea idei și altele referitoare la programul imediat și la cel de perspectivă a partidului au fost redată și în articolele și intervențiile militanților socialiști, precum: *Organizarea muncitorilor, Să ne organizăm, În chestia programului, Pentru congres și altele*⁴⁹⁻⁵⁰. Discuțiile au evidențiat, mai mult ca în trecut, necesitatea ca mișcarea socialistă din România să țină seamă de condițiile specifice ale țării, că socialismul trebuie să meargă „pe căile strict legale”. Astfel A. Bacalbașa în articolul *Programul*, referindu-se la tactica social-democrației române, declara „Sintem și rămînem partizani ai căii legale pentru aducerea la îndeplinire a ideilor noastre”. Ideea a fost reluată de Al. Ionescu, I. Nădejde, Al. Georgescu, Z. Filoti care au făcut precizări utile în direcția definirii tacticii partidului. La rîndul său. N. Qinez într-o corespondență din Bruxelles, cerea „să se deslușească pe deplin această declarație, deoarece ea e cheia și lacătul micilor discordii ale întregii noastre mișcări socialiste, deoarece ea, sau mai bine, de chipul de a fi pricepută unii își zic anarhiști, alții socialiști, fără ca nici unii, nici alții, să

⁴⁶ „Munca”, an. VI, nr. 2 din 28 februarie 1893; *Unitatea de acțiune a clasei muncitoare din România*, Edit. politică, București, 1974, p. 13—43.

⁴⁷ „Munca”, an. III, nr. 50 din 31 ianuarie 1893. „Socot — arăta Gh. A. Teodoru — că niciodată nu vom putea a ne afirma mai cu tărie în afară, niciodată nu vom ajunge a ne impune mai cu siguranță celorlalte partide decît atunci cînd *disciplina va domni deopotrivă atît înăuntru, cît și în afara partidului*” („Munca”, an. III, nr. 46 din 1 ianuarie 1893).

⁴⁸ „Democrația socială”, anul I, nr. 51 din 20 decembrie 1892. „Dacă congresul socialist va aproba aceste vederi ale d-lui Mille (referitor la republică — n. n.) una din micile asperități care ne deosebeau pe noi democrații — republicani de socialiști va dispărea” („Adevărul”, anul VI” nr. 1395 din 29 decembrie 1892). A se vedea și „Democratul”, nr. 922 din 20 decembrie 1892; „Adevărul” nr. 1445 din 22 februarie 1893.

⁴⁹⁻⁵⁰ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1893—1900*, p. 31, 33, 37, 43.

fie îndreptățiți în chipul lor de a se aprecia”⁵¹. După cum am văzut și mai sus, accepțiunea căii legale de luptă presupunea întrebunțarea de către partid a unei largi game de manifestări politice și economice în spiritul principiilor socialismului științific, al căror obiectiv final era făurirea socialismului. Este adevărat că în practica de zi cu zi s-a putut observa, uneori, o tendință de suprasolicitare a propagandei în direcția educării socialiste a maselor și pentru obținerea votului universal. Oricum, raportul între formele de acțiune întrebunțate de partid în lupta sa dezrobitoare erau și rămăneau foarte diverse, accentul căzînd pe una sau pe alta din aceste forme în funcție de împrejurările istorice concrete în fiecare etapă a dezvoltării mișcării muncitorești.

Un alt grup de probleme desprins din proiectul de program și supuse discuțiilor s-au referit la problema agrară și soluționarea parțială a acestei chestiuni deosebit de importante căci „socotim că într-o țară unde țărani sînt meniti să alcătuiască într-un viitor apropiat armata proletară este nevoie să ne ocupăm în special de ei”⁵². Mai multe observații au fost ridicate împotriva formulării din proiectul de program referitoare la răscumpărarea pămînturilor particulare care, împreună cu cele ale statului, ar forma un domeniu inalienabil ce să fie arendat sindicatelor de muncitori agricoli, syndicate recunoscute ca persoane juridice. Or, o astfel de cerință nu putea fi realizată deoarece statul nu va acționa în direcția creării proprietății colective. Modul de soluționare „a chestiunii agrare reamintește prea de aproape teoria monopolului binefăcător în domeniul industrial. Statul actual, de se va amesteca în așa chip direct în producția agricolă ca și în cea industrială, nu va fi decît un mai puternic stăpîn, dar tot atît de hoț și nemilos ca și proprietarul sau arendașul de pînă acum”⁵³. Restul propunerilor privind masele țărănești (izlazuri, desființarea zilelor de prestații, o lege a tocmelilor agricole, formarea de comitete agricole în comune etc.) corespundeau necesităților imediate ale lumii muncitoare din mediul rural. În aceeași ordine de idei unele propuneri vizau protejarea muncitorilor industriali, îndeosebi măsuri de protecția muncii femeilor muncitoare și a tinerilor muncitori.

Dezbaterile au evidențiat tot mai clar spiritul de unitate manifestat în pregătirea congresului partidului, preocuparea pentru centralizarea organizațiilor, pentru intensificarea propagandei socialiste, concentrarea eforturilor spre marile probleme ale mișcării. Pornind de la aceste idei trainice ale unității revoluționare se aprecia judicios că „propaganda prin scris trebuie să aibă o singură direcție, dar o direcție sănătoasă și această direcție nu o poate da decît *Comitetul național*”. În direcția acestui obiectiv se va propunea ca toate publicațiile socialiste săptămînale să înceteze

⁵¹ *Op. cit.*, p. 33. Într-o scrisoare din Iași, datată 28 ianuarie 1893 se făceau propuneri pentru o „reformă serioasă a poliției”, desființarea monopolului tutunului și chibriturilor, măsuri severe contra falsificatoarelor de băuturi spirtoase. De asemenea, din Tr. Severin se propuneau unele măsuri pentru întărirea legalității, combaterii abuzurilor administrative. (Arhiva I.S.I.S.P. fond XV, dosar 84, vol. 2, f. 50—51).

⁵² „Munca”, an III, nr. 43 din 13 decembrie 1892.

⁵³ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1893—1900* p. 46. La rîndul său, A. Bacalbașa referitor la problema proprietății sublinia că formularea din Program „are ca tendință întărirea micii proprietăți, obligația statului de a perpetua acest soi de proprietate ceea ce este cu totul potrivit teoriei noastre asupra proprietății”. („Democrația socială”, an. I, nr. 51 din 20 decembrie 1892).

iar mijloacele financiare să fie concentrate la centru „pentru a scoate la București o gazetă zilnică, cu două ediții și două direcții”, ; o ediție zilnică cu probleme politice la ordinea zilei, de propagandă și luptă socialistă, și o ediție de duminică cu profil științific-literar și de artă. „Concentrându-se toate organizațiile de muncitori din țară, centralizându-se activitatea tuturor prietenilor noștri și sacrificiile ce astăzi se fac, sintem convinși că reușita gazetei va fi asigurată”. Se aprecia că o gazetă zilnică socialistă „va fi o adevărată revoluție, în chiar presa burgheză de la noi”⁵⁴. Deși apariția ziarului zilnic a mai întârziat, preocuparea față de astfel de probleme merită toată atenția.

În deplină consonanță cu problematica vieții politice interne socialiștii români au acordat o mare importanță politicii externe, vădind grijă deosebită pentru menținerea independenței naționale a României, aflată la confluența intereselor imperialiste ale marilor imperii multinaționale. Având în vedere o asemenea situație, socialiștii români au înscris în proiectul de program ideea că „în ce privește politica externă social-democrația română este pentru Confederația balcanică”, modalitate, socoteau ei, de rezistență împotriva tendințelor expansioniste și cetro-pitoare ale marilor puteri. Pe bună dreptate sublinia „Munca” că aceasta nu reprezenta idealul socialiștilor „ci ne arată numai *mijlocul* cel mai nimerit pentru ajungerea unui scop: păstrarea neatîrnării”⁵⁵. Acesta era mobilul central — independența și unitatea națională — pentru realizarea cărora au formulat mijloace și căi variate, unele însă pe care istoria nu le-a confirmat. Cu toate acestea, militanții socialiști au condamnat cu vehemență marile imperii asupritoare, susținnd cu ardoare apărarea independenței României, a luptei pentru unirea tuturor românilor într-un stat liber și democratic⁵⁶.

Deosebit de fructuoase au fost dezbaterile în jurul alegerii delegaților pentru congres. În comunicatul *Către organizațiile Partidului Muncitorilor din România*⁵⁷, Comisia de organizare anunța data congresului pentru 31 martie, și 1,2, 3 și 4 aprilie 1893, ordinea de zi și modul de reprezentare, invitind organizațiile să-și desemneze reprezentanții la marele forum socialist. Adunarea Clubului din București din 14 martie 1893 în cadrul căreia au luat cuvîntul C. Mille, C. Dobrogeanu-Gherea, Al. Ionescu I. Nădejde a ales drept delegați la Congres pe C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille, Al. Ionescu, Al. Georgescu, I. T. Banghereanu, G. Lambru, D. Z. Dulceanu, N. Pițurcă, N. Constantinescu, I. Tabacovici, N. Riside, M. Legat, Gr. Panaitescu, Ion Dumitru zis Mustață — Albă, Gh. Ionescu-Sitaru, Cornelia Morțun, și Miron Morțun. În ședința viitoare a Clubului au mai fost aleși D. Niculescu și P. Iacobescu, încît organizația de Bucu-

⁵⁴ „Lucrătorul”, an I, nr. 13 din 24 ianuarie 1893; vezi și *Presa muncitorească și socialistă din România 1890—1900*, Edit. politică, București, 1964, p. 279—292.

⁵⁵ „Munca”, an. IV, nr. 5 din 21 martie 1893.

⁵⁶ I. Mamina, V. Niculae *Independența patriei, ideal și acțiune a muncitorimii române, 1877—1918*, Edit. politică, București, 1977, p. 23—42. În articolul *Politica externă se arată că „În ceea ce privește politica externă, social-democrația română, plină la formarea unei Confederații balcanice ideajuns de puternice, este pentru alăturarea României pe lângă Puterile Centrale”* („Munca”, an IV, nr. 5 din 21 martie 1893).

⁵⁷ „Munca”, an IV, nr. 1 din 21 februarie 1893. Comunicatul este publicat și de „Adevărul”, an VII, nr. 1445 din 22 februarie 1893.

rești a trimis 18 delegați la Congres. De asemenea au mai participat de la Iași : Ioan Nădejde, Gh. Petrovici, Emil D. Fagure, L. Ghelelter, F. Gesticone. D. A. Teodoru; din Ploiești : Al. G. Radovici, A. Bacalbașa, N. D. Hagiescu, Carol Crivda, I. Reambu; din Craiova P. D. Pencioiu, Traian Demetrescu; Roman : V. G. Morțun; Birlad : Gr. Vasilescu; Tecuci, Traian Corodeanu; Botoșani : Cesar Teodoru, Alex. Smelț; Bacău : C. Ramură, I. Vasiliu⁵⁸. Alegerea delegaților în întrunirile Cluburilor muncitorilor a reprezentat ultima acțiune de mare importanță pentru reușita Congresului partidului socialist din România.

Întreaga activitate a organizațiilor muncitorești în intervalul mai 1892 — martie 1893 se caracterizează, deci, prin desfășurarea unei ample dezbateri politico-ideologice în vederea definitivării proiectului de program al partidului politic al clasei muncitoare, pentru stabilirea strategiei și tacticii partidului, adoptarea celor mai realiste soluții, corespunzătoare stadiului de dezvoltare a societății românești și a mișcării revoluționare a proletariatului. Punctele de vedere exprimate de la tribuna adunărilor muncitorești sau în coloanele publicațiilor au dat glas năzuinței întregii muncitorimi pentru făurirea partidului proletariatului din țara noastră. Metoda consultării maselor, dezbaterea materialelor de bază ale mișcării, analiza atentă și multilaterală a fenomenelor sociale, intensa activitate ideologică și organizatorică desfășurată în preajma congresului s-au impus ca o trăsătură dominantă a mișcării noastre muncitorești. Ea a reprezentat una din laturile fundamentale ale dezvoltării mișcării, a democratismului ce o caracteriza, a muncii neobosite prin mase și pentru mase, pentru triumful ideilor socialiste. În aceste împrejurări favorabile, într-o atmosferă entuziastă și-a desfășurat lucrările între 31 martie și 3 aprilie 1893, Congresul partidului muncitorilor din România, care a adoptat Programul și statutul partidului, a ales organul conducător central — Consiliul general — și delegații la Congresul socialist internațional de la Zürich⁵⁹. Crearea Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu „a constituit un moment de cea mai mare însemnătate pentru dezvoltarea mișcării revoluționare din țara noastră, pentru evoluția unitară a națiunii noastre, pentru afirmarea independentă a României”⁶⁰.

Unirea proletariatului la scara întregii țări prin crearea partidului i-a dat acestuia forța și coeziunea necesare pentru afirmarea principiilor celor mai înaintate în societatea românească, transformându-l într-un exponent fidel al intereselor fundamentale ale poporului român, al aspirațiilor sale spre dreptate socială și libertate națională. Prin crearea partidului procesul de organizare și de luptă a clasei muncitoare împotriva exploatarii capitaliste, pentru o viață mai bună, pentru libertate socială și națio-

⁵⁸ Arhiva I.S.I.S.P., fond XV, dosar 81, vol. I, f. 3, și 21; vol. II, f. 133, 220; „Munca”, an III, nr. 5 din 21 martie 1893.

⁵⁹ *Mișcarea muncitorească din România 1893—1900*, Edit. politică, București, 1965, p. 51—58; *Constituirea partidului politic al clasei muncitoare din România — P.S.M.D.R. (1893)*, în „Anale de istorie” nr. 1/1981, p. 119—124; *Semnificația politică, ecoul intern și internațional al creării P.S.D.M.R.*, în Studii „Revista de istorie”, nr. 3/1973, p. 559—579.

⁶⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul constituirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 8, Edit. politică, București, 1973, p. 263.

nală a fost ridicat pe o nouă treaptă, exprimind interesele și aspirațiile cele mai înaintate ale națiunii române.

Statul major al clasei muncitoare s-a dezvoltat odată cu proletariatul, cu mișcarea muncitorească din țara noastră, organizând de-a lungul anilor însemnate bătălii economice, sociale și politice, pentru transformarea revoluționară a societății românești, pentru făurirea socialismului pe pământul României. Întreaga evoluție a evenimentelor pune în evidență semnificația deosebită a Congresului de acum 90 de ani, rolul partidului politic al clasei muncitoare, pentru destinele istorice ale poporului român stăpîn azi pe soartă, care trăiește liber și independent în patria iubită Republica Socialistă România.

LA PRÉPARATION POLITICO-IDÉOLOGIQUE DU CONGRÈS DU PARTI POLITIQUE DE LA CLASSE OUVRIÈRE DE ROUMANIE — PSDMR (1893)

La présente étude, disposant d'une riche documentation, est consacrée à une page importante de l'histoire de la classe ouvrière : la préparation politique, idéologique et organisationnelle du Congrès de constitution du Parti Social Démocrate des Ouvriers de Roumanie.

Après avoir fait une succincte incursion historique sur l'apparition et le développement du mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie en tant que mouvement unitaire et fondé sur les principes du socialisme scientifique, l'auteur souligne les principaux échelons d'évolution de celui-ci : la création de l'Association générale des ouvriers de Roumanie (1872), le Congrès socialiste de Jassy (1879), la diffusion du Programme *Que veulent les socialistes roumains* (1886), Partant de cette situation de fait, l'auteur de l'étude développe amplement l'étape de préparation du Congrès — mai 1892 — mars 1893. L'initiative de la convocation du forum ouvrier a été due au Club des ouvriers de Bucarest, la plus puissante organisation du prolétariat de Roumanie. La publication du projet de programme, en décembre 1892, le large débat de celui-ci dans les organisations des principales villes du pays, „Le Travail”, „La démocratie sociale”, „La critique sociale”, „L'ouvrier”, les propositions et suggestions faites ont mis en évidence le caractère démocratique de l'édification du parti, mettant en lumière l'esprit révolutionnaire, l'unité de principe de la classe ouvrière, l'internationalisme prolétarien, la défense des intérêts fondamentaux du peuple roumain tout entier. Le Congrès du 31 mars 1893, par la voix de 62 délégués, a adopté le Programme du parti conformément à la nouvelle étape de développement du pays et du mouvement, le statut d'organisation et surtout le conseil général, inscrivant une page mémorable dans l'histoire de la Roumanie.

„Teoria noastră revoluționară se dezvoltă neconținut, în raport cu schimbările ce se produc în viața socială, în practica partidelor comuniste, în cunoașterea universală. Problema fundamentală în condițiile epocii contemporane, caracterizată prin dezvoltarea vertiginoasă a forțelor de producție, prin cea mai amplă revoluție tehnico-științifică, printr-un uriaș avânt al cunoașterii umane, este îmbogățirea continuă a socialismului științific, sporirea contribuției fiecărui partid la dezvoltarea teoriei noastre revoluționare în concordanță cu imperati-vele dezvoltării societății umane, ale practicii sociale”.

NICOLAE CEAUȘESCU

MARX ȘI ADEVĂRUL ISTORIEI

DE

DAMIAN HUREZEANU

A considera gândirea lui Marx impregnată de istorism este, probabil, prea mult, dar și prea puțin. Prea mult, deoarece Marx nu reduce demersul cunoașterii doar la ideea de transformare, de mișcare continuă a fenomenelor. Cu atât mai mult gândirea lui a fost departe de a se cantona în descriptivism, de a istoriza cunoașterea, așa cum proceda empirismul pozitivist al epocii sale, dând istorismului o accepție plată.

Și prea puțin, întrucât în cunoașterea de tip marxist momentul teoretic, abstract ocupă un loc foarte important, alături de cel genetic-explicativ, subsumat, de fapt, explicației cauzale. Pentru Marx capacitatea abstractizării, a generalizării prima, în fond, în raport cu urmărirea serilor devenirii, iar analiza sistemică a fenomenelor, sesizarea structurii lor intime, constituie marea atracție a *Capitalului*. Materialismul istoric-dialectic, al cărui fondator este Marx, reprezintă de fapt un fundament teoretic, filosofic al înțelegerii procesului istoric, o teorie explicativă generală a dezvoltării societății, nu doar o metodă de cercetare sau un corp de observații cu caracter general pe marginea analizei concret-empirice a desfășurării datelor istoriei.

Pentru Marx metoda expunerii — dialectică — nu oglindea aiddoma procesul cercetării, în fazele sale concrete; materialul investigat trebuia supus metodei dialectice pentru a-și dezvălui sensurile, esența conținutului său. Punctul de pornire al concepției sale este ideea caracterului istoric-natural al fenomenelor sociale, al vieții societății. Nu în sensul biologizării organismului social, ci în acela de a pleca în explicarea lui de la datele sale concrete, de la alcătuirea intimă a realității sale. Marx respinge, deci, apriorismul oricăror postulate despre societate și speculația metafizică gratuită. Într-o epocă a scientismului, a triumfului metodelor cunoașterii științifice, Marx subliniază, că și în domeniul socialului investigația trebuie să se comporte în același chip și să fie ghidată de același spirit. Deci, nimic din ceea ce ar putea fi străin de „producerea socialului”, de mecanismul și funcționarea societății, nu trebuie introdus în sistemul explicativ al acesteia; dimpotrivă, o riguroasă aplicație la obiect a demersului cognitiv,

o strictă conformare la natura acestuia. Activitatea teoretică a lui Marx se diferențiază, astfel, de sistemele de gândire care ratașeau realul la postulate apriorice, exterioare acestuia, deducând legile dezvoltării din structura însăși a obiectualului. Prin chiar modul în care concepea procesul cunoașterii, Marx tindea la deplină obiectivitate, la adevăratea cea mai înalt posibilă a reprezentării științifice față de obiectul cercetat.

În studiile sale, Marx a fost de o scrupulozitate, am zice ireproșabilă; el a lăsat o celebră aserțiune despre datoria omului de știință: „Drumul spre știință nu este pietruit, și numai cei care nu se sperie de osteneala urcușului pe cărările ei abrupte pot nădăjdi că vor ajunge pe culmile ei luminoase”¹. Este o aserțiune căreia Marx i-a rămas devotat permanent².

Cum se împacă, atunci, analiza și rezultatele ei rigurose științifice, cu poziția de clasă îmbrățișată de Marx, cu militantismul partinic al operei sale? Corelația partinitate-obiectivitate a revenit adesea în discuțiile privind teoria socială în general, marxismul în special. Marx, Engels și Lenin au relevat imanența partinică a teoriei sociale și modalitățile în care situarea în perspectiva anumitor interese de clasă se răsfrânge asupra cunoașterii³. Au devenit locuri comune considerațiile lui Marx asupra fazelor gândirii economice burgheze și a valorii teoriilor marilor săi exponenți. Astăzi folosirea termenilor „teorie burgheză” sau „istoriografie burgheză”, să spunem, trezește o anumită reținere în unele cercuri științifice, dacă nu de-a dreptul zimbete condescendente. Parțial, reacția poate să fie justificată. De acest determinativ s-a abuzat prea des și prea comod nu numai în scopul de a dezvălui substratul adînc al gândirii unui autor sau unei concepții, ci și ca mijloc de a acredita, prin contrast, superioritatea propriei investigații, de a face din simpla plasare a cercetării în perspectivă marxistă un atribut de infailibilitate. Invocarea marxismului nu poate însă salva de banalitate, platitudine sau schematism un studiu sau o cercetare, nu poate ține loc de calitate intrinsecă științifică a lui. A denunța caracterul, „burghez” al unei teorii sau unei cercetări, doar pentru a crea o priză favorabilă receptării propriului elaborat, pentru a-ți pune la adăpost calitatea scrisului de analiza critică, nu înseamnă nicidecum întărirea prestigiului marxismului, ci, dimpotrivă, prejudicierea lui. Ceea ce nu înseamnă că actul creației în științele sociale nu implică și un substrat de clasă, că nu se pot distinge elemente de clasă, sensuri politice, mai mult sau mai puțin pronunțate, în preocupările științifice din domeniul științelor sociale. De aci nu decurge însă automat faptul că viziunea de clasă întunecă iremediabil valoarea oricărei cercetări și că progresele științei nu mai sînt nici cum posibile în atare cadru. Observațiile lui Marx atrag doar atenția că punctul de vedere de clasă, atunci cînd este vorba de o clasă socială aflată în contradicție cu sensul dezvoltării

¹ Karl Marx, Frie rich Engels, *Opere*, vol. 23, Edit. politică, București, 1966, p. 31.

² Cit de mult țineau Marx și Engels la condițiile propice imparțialității științifice o sugerează deținutarea lui Engels într-o scrisoare din 1885 trimisă Minnei Kaustky despre avantațele Londrei, față de Paris, Viena sau Berlin: „Londra permite totodată o deplină neutralitate față de întreaga ambianță, necesară imparțialității științifice și chiar artistice”. (Marx—Engels, *Despre artă*, vol. I, Edit. politică, București, 1966, p. 8).

³ Bune considerații despre această chestiune, expusă, e drept, cam tradițional, la Adam Schaff, *Istorie și adevăr*, Edit. politică, București, 1982, (mai ales capitolele *Condiționarea socială a cunoașterii istorice și Obiectivitatea adevărului istoric*).

sociale, frînează progresul cunoașterii; considerentele ideologice și politice extraștiințifice sînt de altfel defavorizante, indiferent de mobilurile lor.

Altfel, achizițiile de ordin științific dobîndite în domeniul socialului, chiar atunci cînd economia politică e „burgheză”, sau istoriografia, de asemenea, sînt pur și simplu... științifice; viziunea de ansamblu sau concepția generală a autorului putînd să fie... burgheze.

Nu este mai puțin adevărat că Marx a corelat direct destinul gîndirii economice „burgheze” de rolul istoric al burgheziei, socotind că posibilitățile de manifestare a spiritului științific în cîmpul economiei politice care apăra ordinea de atunci se îngustase considerabil. Între economia politică clasică „burgheză” și cea „vulgară”, Marx trasa o netă linie de demarcație, sarcina constînd în a funda „critic” economia politică dintr-o nouă perspectivă de clasă și într-un spirit fundamental diferit. Este ceea ce a realizat în marea operă a vieții sale — *Capitalul*.

Elementul caracteristic al „vulgarității” era după Marx tocmai înlocuirea analizei obiective cu apologia unor stări de lucruri și a purtătorilor acestora, renunțarea la spiritul adevărului în știință, indiferent de concluziile care se degajă pe plan social, pentru a menaja susceptibilități și interese de clasă, de grup sau de persoane. Este pilduitoare, în acest sens, analiza comparativă pe care Marx a făcut-o scrierilor economice ale lui Ricardo și Malthus. „Atitudinea rectilinie a lui Ricardo — scria Marx în *Teorii asupra plusvalorii* — a fost deci nu numai o atitudine de probitate științifică, ci și una științific obligatorie pentru poziția lui... Și dacă în ansamblu concepția lui Ricardo corespunde intereselor burgheziei industriale, aceasta se întîmplă numai pentru că interesele ei coincid — și numai în măsura în care coincid — cu interesele producției sau cu interesele dezvoltării productivității muncii omenesti”⁴. Pe Malthus, în schimb, Marx îl găsea în total contrast cu Ricardo. „Dar Malthus! — nota el. Acest nemernic trage din premisele științifice date... numai concluzii care sînt « plăcute » (utile) aristocrației împotriva burgheziei și amîndorura împotriva proletariatului”⁵. În continuare K. Marx fixează într-o frază memorabilă atitudinea sa de principiu față de ideea probității științifice. „Pe un om însă care se străduiește să adapteze știința la un punct de vedere luat nu din ea însăși (oricît de eronat ar fi el), ci din afară, la un punct de vedere dictat de interese străine științei, exterioare ei, pe un asemenea om îl numesc « josnic »”⁶.

Desigur, evoluția gîndirii economice „burgheze” nu s-a desfășurat întocmai previziunii lui Marx; știința a acumulat rezultate semnificative în numeroase domenii ale economiei politice. În plus, chiar cercetătorii care susțin global societatea capitalistă, nu înseamnă că nu adoptă atitudini critice parțiale atunci cînd concluziile rezultate din studiul onest al realității le-o impun. Așa cum s-a văzut în cazul lui Ricardo, fondatorii marxismului au subliniat că în unele situații interesul cunoașterii, promovat cu acuratețe și onestitate, sparge carapacea iluziilor politice și de clasă, relevînd adevăruri de mare profunzime.

⁴ Karl Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a II-a, Edit. politică, București, 1960 p. 92—93.

⁵ *Ibidem*, p. 93

⁶ *Ibidem*, p. 99.

În privința științei istorice, o publicație marxistă din Occident („Rinascita”) pune chiar sub semnul îndoielii justetea formulărilor obișnuite — „istoriografia burgheză”, „liberală”, „radical-republicană” etc., socotindu-le schematice în raport cu situația exactă a condiției istoriografiei contemporane. Autorului discuției în această problemă i se păreau mai potrivite delimitările în funcție de metodele de cercetare folosite (structuralistă, a „duratelor lungi”, statistică-matematică, comparatistă etc.). Nu încapă îndoială că metodele de cercetare au o foarte mare importanță, plasând într-o anumită lumină categoria de scrieri pe care le înmănușiază; se poate, de asemenea, ca poziția de clasă să opereze foarte mediat, înapoia multor precauții și grile pe care omul de știință le adoptă. Totuși, răsfringerea poziției de clasă în actul cunoașterii nu poate fi suprimată; ea transpare la nivelul teoretic de ansamblu, ori câtă obiectivitate ar afișa un autor sau altul. De aci nu înseamnă că istoriografia occidentală trebuie văzută exclusiv sub semnul unei „crize de gândire”, în corespundere cu criza de ansamblu a capitalismului (așa cum se observă în unele reviste din vecinătatea noastră). Analiza acestei istoriografii doar din perspectiva fenomenelor de criză vine în contradicție cu valoarea reală a unor opere semnificative care apar în Occident și a unor direcții de cercetare rezultative. Nu se poate transpune automat asupra acestor opere sau direcții de cercetare stările de criză și contradicțiile lumii occidentale, numai pentru că în operele date apar recunoașteri despre existența unor asemenea stări.

Substratul de clasă este un atribut imanent al cunoașterii sociale, însă una este prezența lui obiectivă și alta militarea apologetică în numele unor anumite interese de clasă. (Problema e asemănătoare tezismului și tendinței în artă, chestiune atit de dezbătută în paginile studiilor de critică literară în secolul trecut).

Apoi, istoria ca domeniu de cercetare are o anumită specificitate de care trebuie să se țină seama. E vorba de faptul că omul de știință din acest domeniu cercetează, cel mai adesea, stări, procese, evenimente și fenomene care au avut loc într-un trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat față de epoca în care trăiește istoricul. Faptele supuse analizei nu au, de multe ori, contingente imediate cu problemele contemporane specialistului. Se crează, astfel, acel spațiu de detașare care permite seninătatea și obiectivitatea judecății într-o măsură mai mare, să zicem, decât în cazul analizei sociologice a unui fenomen contemporan, sau a investigației unui proces economic actual. Pentru studierea obiectivă a epocii sclavagiste nu există impedimente directe împlintate în contemporaneitate. Întreaga lume civilizată e la fel de îndepărtată și detașată de fenomen. Aceasta nu înseamnă că spațiile de formație spiritual-ideologice contemporane nu pot să filtreze foarte diferențiat epoca sclavagistă. Sint reverberații ale prezentului asupra unui trecut foarte îndepărtat, dar care nu crează obstacole de netrecut în calea judecăților obiective.

În altă ordine de idei, afirmarea deschisă a partinității nu determină automat nici obiectivitatea, nici valoarea cercetării. Înțeleasă în termeni corecți, partinitatea marxistă poate să fie un factor favorizator al obiectivității, să conducă la o metodă de cercetare adecvată. O operă obiectivă se realizează însă în procesul cunoașterii științifice și numai odată procesul încheiat www.dacoromanica.ro poate spune în ce măsură

ea respectă adevărul și răspunde cerințelor obiectivității. Cît privește valoarea cercetării, este limpede că în afara valorii metodei de cercetare și a eficacității acesteia, sînt o mulțime de alte cerințe care concură la ideea de valoare. În primul rînd este vorba de însăși adîncimea înțelegerii metodei; apoi de finețea aplicării acesteia la obiectul de cercetat. Firește, o mare însemnătate prezintă stăpînirea intelectuală a materialului faptic, cunoașterea datelor obiectului examinat în legăturile și ramificațiile sale cele mai întinse, cu un cuvînt cultura profesională a cercetătorului și, desigur, altitudinea culturii sale generale.

Numai toate celelalte condiții fiind egale, metoda marxistă și teoria materialist-dialectică își dovedesc ascendența în demersul științific. În timpul vieții lor, Marx și Engels au fost foarte sensibili, se știe, la felul în care adepții doctrinei create de ei operau cu marxismul. Exigenți și scrupuloși, ei au luat nu odată atitudine critică și s-au delimitat de demersurile stîngace sau de-a dreptul denaturante, făcute... în numele marxismului. Sînt binecunoscute *Critica programului de la Gotha* a lui Marx și intervențiile sale în cazul revistei „Zukunft” care relevau slăbiciuni teoretice ale mișcării social-democrate germane și ale unor activiști tinzînd să coloreze marxismul cu o doză bună de umanitarism filantropic mic burghez⁷. Opera și corespondența lui Marx și Engels (ultima făcînd de fapt parte integrantă din operă) dezvăluie că în epocă erau cu deosebire pronunțate tendințele de a imprima marxismului o tentă etic-moralizatoare față de care fondatorii socialismului științific au reacționat prompt și fără echivoc.

Pentru Marx și Engels principiile formulate de ei trebuiau să fie considerate ca „fir conducător” și nu ca o schemă comodă care rezolvă automat dificultățile propriu-zise ale cercetării. Într-o scrisoare către Paul Ernst, din 1890, Engels preciza: „Cît privește încercarea dv. de a trata problema din punct de vedere materialist, trebuie să vă spun, înainte de toate, că metoda materialistă trece în contrariul ei atunci cînd în studiul istoric e folosită nu ca fir conducător, ci ca șablon prestabilit după care se ajustează faptele istorice”⁸.

Dupa aprecierea lui Engels marxismul a început să fie aplicat adecvat la studiul istoriei de către generația de socialiști de după Marx abia la începutul anilor 90, Mehring fiind socotit cel mai dotat în această privință. Într-o scrisoare către A. Bebel, din 1892, Engels sublinia: „Am terminat de citit și *Legenda lui Lessing* scrisă de Mehring și publicată în « Neue Zeit »; ea mi-a procurat o mare satisfacție. E o lucrare cu adevărat excelentă. Unele lucruri le-aș fi motivat și reliefat altfel, în genere însă el a pus punctul pe i. E îmbucurător să constăți că, după ce 20 de ani, de regulă, a figurat în lucrările tinerilor membri de partid numai sub formă de fraze grandilocvente, concepția materialistă asupra istoriei începe, în sfîrșit, să fie aplicată în mod adecvat, ca fir călăuzitor în studiul istoriei. Kautsky și Ede (Eduard Bernstein — D.H.) au scris cîteva lucrări bune în această direcție, dar *Mehring* abordează o temă aparte — fîgașul prusac al istoriei Germaniei, cel pe care l-a studiat mai temeinic; Mehring

⁷ Vezi Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 34, Edit. politică, București, 1982, p. 129 — 144.

⁸ Marx — Engels, *Despre* www.dacoromanica.ro

are o privire mai puțin îngustă și, cel mai important lucru, un stil mai ferm și mai precis”⁹. Apariția unui talent autentic — releva Engels — se cuvenea înconjurată cu grija și solitudinea necesară pentru dezvoltarea și manifestarea lui deplină. Cîștigat de debutul remarcabil al lui Mehring în presa social-democrată, Engels menționa într-o altă scrisoare din 1892 către A. Bebel : „Nu trebuie să lăsăm un condei atît de ascuțit să ruginească sau să se irosească în critica unor beletriști nemernici”¹⁰.

Pentru Marx și Engels atitudinea obiectivă excludea considerațiile sentimental-romantice față de anumite forme sociale revolute. Concluziile lor par uneori dure, lipsite cumva de înțelegere pentru întocmirile care se năruiau sub marșul necruțător al puterii banului, dar aceste concluzii sînt în perfect acord cu principiile determinismului marxist, cu înțelegerea procesului dezvoltării sociale ca pe unul istoric natural. Dintre multele exemple care s-ar putea aduce ne vom opri în acest cadru, spre ilustrare, la două. În epocă, exponenții romantismului zugrăveau în culori vii, și nu fără o anumită putere de captare a sensibilității, procesul de disoluție a rînduielelor feudale, a proprietății nobiliare, prinsă în mrejele rapacității posesorilor de bani. „...Noi, scria Marx în tinerețe, nu împărtășim lacrimile sentimentale pe care le varsă romantismul pe această temă. El confundă întotdeauna *infamia ce rezidă în traficul de pămînt* cu consecința perfect rațională — necesară și oportună în cadrul proprietății private — care *constă în atragerea în circuitul comercial a proprietății funciare private*”¹¹. Analizînd în continuare fenomenul, Marx da textului său o forță expresivă egală cu cea a lucidității privirii. „Din procesul *real* al dezvoltării — notează el — decurge cu necesitate victoria *capitalismului*, adică a proprietății private desăvîrșite asupra celei nedesăvîrșite, incomplete, adică asupra *proprietarului funciar*, așa cum în genere mișcarea trebuie să triumfe asupra inobilității, josnicia fățișă, conștientă de sine, asupra celei ascunse și inconștiente, *goana după cîștig* asupra *goanei după plăceri*, egoismul mărturisit, abil și neînfrînat — al *raționalismului* asupra egoismului local, prudent, cumsecade, leneș și fantezist al superstiției, așa cum *banul* trebuie să triumfe asupra oricărei alte forme de proprietate privată”¹².

Un alt exemplu, și el de mare elocvență, ni-l oferă analiza făcută de Marx comunităților familiale indiene și disoluției lor sub impactul dominației britanice. Lăsăm, desigur, la o parte valoarea în sine a aprecierilor lui Marx pe marginea acestor „forme stereotipe de organism social” și contribuția acestor aprecieri la cristalizarea unui concept sociologic mult vehiculat în ultimele decenii, de modul de producție „asiatic” sau, prin extensiune și adaptare, tribal.

Ceea ce ține să precizeze Marx este că „idilicele comunități sătești” indiene erau un vestigiu anacronic al istoriei, în neputință de a se adapta ritmurilor noi ale dezvoltării. De aceea, oricît de brutală, de ciniică și de interesată era stăpînirea britanică în India, efectele ei directe asupra prăbușirii sistemului comunităților sătești se aflau în concordanță cu

⁹ *Ibidem*, p. 99.

¹⁰ *Ibidem*, vol. II, 1967, p. 260.

¹¹ Karl Marx, Friedrich Engels, *Mici scrieri economice*, Edit. politică, București, 1969, p. 70.

¹² *Ibidem*, p. 93.

cerințele dezvoltării istorice. „Provocînd o revoluție socială în Hindustan — scria Marx în celebrul său studiu *Stăpînirea britanică în India*, Anglia a fost, desigur, călăuzită de cele mai josnice scopuri și a dat dovadă de obtuzitate în maniera în care și le-a realizat. Dar nu aceasta importă. Problema este de a ști dacă omenirea își poate îndeplini menirea fără o revoluționare fundamentală a condițiilor sociale din Asia. Dacă nu, atunci, cu toate crimele pe care le-a săvîrșit, Anglia, a fost unealta inconștientă a istoriei atunci cînd a provocat această revoluție. Și, în cazul acesta, oricît de dureros ar fi pentru sensibilitatea noastră personală spectacolul prăbușirii unei lumi vechi, din punctul de vedere al istoriei avem dreptul să exclamăm împreună cu Goethe :

«Chinu-acesta-n clești ne stringe
Bucuria s-o sporească ;
N-a stors oare mări de sînge
Tamerlan ca să domnească» ? 13

Așadar, ideea de obiectivitate este ratașată de Marx la cea de legitate în istorie, este pusă în conexiune cu tendințele dezvoltării societății. Nici Marx, nici Engels sau Lenin nu s-au mărginit însă să constate un fenomen sau un proces, deducînd automat de aci justificarea lui, transformîndu-se în apologeți ai acestuia. Ei au disociat *obiectivitatea* de *obiectivism*, constatarea fenomenului și analiza lui obiectivă de apologia lui, atunci cînd nu era cazul. Pledînd pentru obiectivitate, clasicii socialismului științific includeau judecata de constatare ca un moment necesar al analizei ; ei au subliniat însă necesitatea de a privi fenomenul nu numai în starea lui dată, ci și în tendințele sale obiective, de a surprinde procesualitatea, dincolo de ipostaza concietă în care se află, cu alte cuvinte de a descifra *legea* dezvoltării lui. O asemenea perspectivă poate să creeze o adevărată prăpastie între obiectivitate și obiectivism, prima fiind forma de percepere a adevărului, cea de a doua ascuzînd o atitudine interesată, apologetică.

În literatura sociologică românească tentativa cea mai spectaculoasă de a recurge la *qui pro quo*-ul obiectivitate-obiectivism aparține, probabil, lui Ștefan Zeletin în cunoscuta sa scriere *Burghezia română. Originile și rolul ei istoric*, București, 1925.

Pentru Zeletin întreg tabloul dezvoltării societății moderne românești, în versiunea acreditată de el, se petrece sub semnul celei mai strînse... necesități, autorul revendicîndu-se dezinvolt în spiritul și principiile lui Karl Marx. El conduce însă în așa fel desfășurarea... necesității încît purtătoarea, beneficiarul și profitorul ei, pentru o perioadă nedefinită, era însă burghezia. Sub faldurile necesității Zeletin profesa de fapt cea mai crasă apologie. Lucrul a fost de mult dezvăluit și clasat. Șerban Voinea a scris o carte întreagă orientată polemic împotriva lui Zeletin și a găsit un termen expresiv pentru concepția acestuia : „*marxism ... oligarhic*”. Lucrețiu Pătrășcanu a descifrat critic întreg eșafodajul de idei al lui Zeletin în *Un veac de frămîntări sociale*. Straniu este că mai poți auzi și acum opinii despre spiritul obiectiv, atașat ideii de necesitate marxistă, la Zeletin ! Cartea cea mai obiectivă, din perspectivă marxistă, despre capitalism, este drept nu despre un *anume* capitalism, ci despre capitalism

¹³ Karl Marx, Friedrich Engels, *Opera*, Editura Politică, București, 1959, p. 141.

ca proces istoric mondial și ca mod de producție este... *Capitalul* lui Marx. Or, spiritul care-o animă, perspectiva de judecată și concluziile pe care le degajă sînt cu totul altele decît ale lui Zeletin!

Și Marx își propune să studieze capitalismul în obiectivitatea lui („Eu concep dezvoltarea formațiunii social-economice ca un proces istoric natural...”) ¹⁴ numai că disecția pe care o face Marx pentru a dezvălui „legea economică a dezvoltării societății moderne” îl conduce la cu totul alte rezultate. Sînt încheieri deduse din analiza riguroasă a funcțiunii și dinamicii modului de producție capitalist și nicicum din alte considerente. Că în raport cu mișcarea societății și cu permanentul proces de transformare al organismului social apar poziții de clasă diferite și opuse și că proletariatul este plasat obiectiv în condiția de purtător al noii societăți, aceasta este iarăși un moment al demonstrației științifice și nu un postulat aprioric sau o premisă prestabilită.

Oricite idei și sugestii se pot obține din alte scrieri ale lui Marx și oricît de tentant ar fi să se opereze cu acestea, credem, totuși, că în primul rînd în *Capitalul* și în *prefetele* întocmite de autor la această mare operă întîlnim expresia cea mai exactă, mai definitorie, a principiilor de metodă și a felului în care Marx înțelegea dezvoltarea socială. Or, în *Prefața* la ediția întii Marx socotea că nivelul maturizării condițiilor materiale decide asupra trecerii societății la noua formă istorică — socialismul („țara mai dezvoltată din punct de vedere industrial, arată țării mai puțin dezvoltate doar imaginea propriului ei viitor”) ¹⁵, că în conformitate cu natura determinismului conceput de el, procesul revoluționar ar fi urmat să se declanșeze în Anglia, că și „dacă o societate a descoperit legea naturală a dezvoltării sale... ea nu poate nici să sară peste fazele naturale ale dezvoltării nici să le desființeze prin decrete. Dar ea poate să scurteze și să atenueze durerii” ¹⁶.

Prezidează, deci, la Marx viziunea unei treceri graduale, progresive la noua formă de societate în care premisele de ordin material obiectiv joacă un rol foarte important, în fond determinant.

Dealtfel, în legătură cu ideea însăși de *progres* Marx a avut, se știe, o atitudine reticentă, dezvăluind inconsistența teoriilor de tip romantic — atît de răspîndite în vremea lui — care instituiau în istorie țeluri și finalități de circumstanță, în locul analizei și demonstrației riguroase a faptelor și tendințelor ¹⁷.

Nu numai studiul obiectiv al mersului real al dezvoltării sociale (deci fidelitatea față de adevărul istoriei) poate să susțină sau să infirme ideea de progres. Și în celebra sa *prefață* a lucrării *Contribuții la critica economiei*

¹⁴ K. Marx, *Capitalul*, Critica economiei politice, Cartea I, vol. I. *Procesul de producție a capitalului*, ediția Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 23, p. 16.

¹⁵ *Ibidem*, p. 12.

¹⁶ *Ibidem*, p. 16.

¹⁷ În operele de tîncete Marx și Engels s-au delimitat hotărît de formulele declarative despre progres la care apelau neohegelienii. „... În reprezentarea speculativă denaturată — sublinia Marx în *Ideologia germană* — lucrurile sînt înfățișate în așa fel ca și cum istoria ulterioară ar constitui scopul istoriei anterioare... În realitate însă, ceea ce se descumenează prin cuvintele «menirea», «scopul», «germcnul», «ideea» istorici anterioare nu este altceva decît o abstracție scoasă din istoria ulterioară, o abstracție provenită din influența activă pe care istoria anterioară o exercită asupra celei ulterioare” (K. Marx și F. Engels, *Ideologia germană*, în *Opere*, vol. 3, Edit. politică, București, 1958, p. 46).

politice Marx încheia : „În linii generale, modurile de producție asiatic, antic, feudal și burghez-modern, reprezentau respectiv epoci de progres ale formațiunii economice a societății”¹⁸. Nu este vorba însă de progresul privit abstract, ca viziune ideală căruia i se transferă ceva din dorințele și năzuințele noastre, de progresul corespunzând unei anumite imagini proiectate subiectiv asupra societății, ci de analiza lucidă și concretă a caracteristicilor epocilor istorice și formațiunilor social-economice. Cît de „progresistă” este o societate trebuie să rezulte din examenul obiectiv al ei („În genere noțiunea de progres — scria Marx — nu trebuie înțeleasă în abstracția obișnuită”)¹⁹. Altfel, știm că Marx a relevat elementele de progres pe care le-a marcat cu sine dezvoltarea capitalistă a societății, semnificația istorico-mondială a transformărilor antrenate de capitalism, procedînd însă, în același context, la dezvăluirea contradicțiilor specifice capitalismului²⁰. Am spune o modalitate critică de percepere a însăși ideii de progres. Este și aceasta, după noi, un semn al obiectivității, al fidelității față de adevărul istoriei.

Revenind la *prefețele Capitalului*, ele sînt revelatoare și pentru problemele de metodă a cercetării și a expunerii la Marx. „Cercetarea — scrie Marx — trebuie să-și însușească materialul în amănunt, să analizeze diferitele lui forme de dezvoltare și să descopere legătura lor internă. Abia după ce această muncă a fost încheiată, mișcarea reală poate fi descrisă în mod corespunzător. Dacă acest lucru reușește și viața materialului își găsește o reflectare ideală, ar putea să pară că avem de-a face cu o construcție apriorică”²¹.

Scrupulozitatea lui Marx pentru finisarea scrierilor, în special pentru *Capitalul*, preocuparea sa de a cristaliza totul pe baza profunde cunoașteri a materiei și a stăpînirii ei depline erau de notoritate printre prieteni și cei care l-au cunoscut. Iată o serisoare din 31 iulie 1865 către Engels în legătură cu publicarea *Capitalului*. O redăm în *extenso* pentru semnificația ideii de probitate științifică la Marx : „În ceea ce privește lucrarea mea, am să-ți spun exact cum stau lucrurile. Mai am de scris trei capitole pentru a termina partea teoretică (primele trei cărți). Apoi trebuie să scriu cartea a patra, istorică-literară, care pentru mine e relativ cea mai ușoară, întrucît toate problemele sînt rezolvate în primele trei cărți ; ea constituie deci mai degrabă o repetare sub aspect istoric. Nu mă pot decide însă să expediez ceva înainte de a avea totul gata în fața mea. Oricîte lipsuri ar avea, meritul scrierilor mele este că alcătuiesc un tot artistic, și la acest rezultat se poate ajunge numai prin metoda folosită de mine de a nu da lucrările la tipar pînă ce nu sînt *complet* terminate. Cu metoda lui Jacob Grimm (de a publica pe fascicule — D.H.) nu se poate realiza asta ; ea se potrivește mai bine pentru scrierile care nu constituie un tot dialectic încheiat”²².

¹⁸ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 13, Edit. politică, București, 1962, p. 9.

¹⁹ *Ibidem*, p. 683.

²⁰ Incomparabil rămîne tabloul trasat de Marx—Engels în *Manifestul Partidului Comunist*, vezi Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 4 Edit. politică, București, 1958, p. 467—472; vezi și Karl Marx, *Cuvtinare rostită la aniversarea gazetei „The People's Paper”*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 12, Edit. politică, București, 1962, p. 3—5.

²¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, p. 27.

²² *Ibidem*, vol. 31, 1971, www.dacoromanica.ro

Cu metoda adoptată, se înțelege că Marx a trebuit să se informeze enorm, să aibă cunoștințe enciclopedice, mai ales de economie și istorie. Există, desigur, modalități diferite de cercetare a materialului concret și a realității sociale. Există una de tip pozitivist, atentă, scrupuloasă și necesară, dar în fond o cercetare mărunță, de inventariere, la nivelul documentului. Ea e lipsită de orizont teoretic și oricât de onorabilă ar fi erudiția de acest tip nu poate pretinde mai mult decât poate da: eventuale informații pentru considerații teoretice mai ample. Marx a desfășurat tot o cercetare concretă ca premisă a lucrărilor sale „alcătuiind un tot structurat dialectic”, dar la alt nivel de conexiuni, luminată de alt orizont teoretic, urmărind alt tip de informații. Iar cine face cunoștință cu ansamblul operei lui Marx — Engels, inclusiv cu însemnările lor din *Arhiva Marx — Engels* (publicată în limba rusă), sau cine revine la această operă, acela nu poate să nu se pătrundă de vastitatea diapazonului de cunoștințe istorice și de profunzimea comentariilor pe care ei le fac. Întîlnim aci un inepuizabil izvor de observații începînd cu formele comunității antice indiene și chineze pînă la cele mai recente evenimente din vremea lor. (Războiul Crimeii, războiul franco-prusian din 1870—1871 și războiul ruso-româno-turc din 1877—1878 însumează multe sute de pagini în scrieri și corespondență).

Fondatorii socialismului științific s-au aflat în miezul mișcărilor de idei ale epocii, au urmărit îndeaproape contribuțiile de seamă care apăreau în cîmpul cercetării istorice. Marx a conspectat numeroase scrieri istorice, s-a interesat de tot ce apărea relevant în domeniile sale de preocupări, depunînd uneori o perseverență demnă de admirație pentru a intra în posesia surselor pe care le credea necesare preocupărilor sale. Datorăm lui Marx și conspecte privitoare la istoria românilor (extrase mai ales din Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855), publicat relativ recent de acad. A. Oțetea și profesorul polonez S. Schwann sub titlul *Însemnări despre români*, București Edit. Academiei, 1964. Cum lucrarea lui Regnault pornea de la scrierile unor români — mai ales N. Bălcescu, Ion Ghica și Eliade Rădulescu — putem afirma că *mediat* Marx a fost în cunoștință de cauză cu aceste lucrări, o deosebită valoare prezentînd în special *Question économique des Principautés Danubiennes*, 1850, a lui N. Bălcescu.

Analiza unor evenimente contemporane a fost întreprinsă de Marx în ample studii ca *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte* sau *Luptele de clasă din Franța*, devenite momente de referință ale literaturii problemelor amintite. Adîncimea observației este dublată aci de forța de sugestie a tabloului. Dealtfel, multe dintre tablourile creionate de Marx și Engels unor epoci sau situații istorice sînt atît de vii, de sigure și de puternic reliefate, compozițional și stilistic sînt atît de pregnante, încît captează mai ales prin emoția estetică pe care o produc; abia după aceea trebuie să revii la stringența și adîncimea observației și a judecării. Și ceea ce se cuvine, de asemenea, subliniat este că indiferent de subiectul pe care-l tratează, se observă că el este perceput nu în sine, limitat la dimensiunea proprie, ci ca parte a unui complex a cărui reprezentare face mai ușor sesizabil conturul subiectului dat. Marca antică germană este privită, de pildă, în perspectiva altor organisme sociale antice, monarhia absolută franceză — ca parte constitutivă a fenomenului european de ansamblu,

fărinițarea statală italiană în raport cu cea germană, trăsăturile burgheziei franceze — luminate de caracteristicile burgheziei engleze și germane etc. Marx și Engels scrutau pătrunzător întreaga încărcătură istorică aflată înapoia unor fenomene sau evenimente apropiate lor; ei au știut să pună în evidență de-o manieră revelatoare fișile de istorie pe care le purtau cu ele aceste evenimente, petrecute aparent la suprafața realității sociale, cristalizate abia atunci pentru ochiul lipsit de profunzimea necesară dezvăluirii tainelor istoriei.

Pentru Marx și Engels analiza comparată a fenomenelor și proceselor istorice era un procedeu obișnuit și nu odată au atras atenția asupra valorii istoriei comparate. Într-o scrisoare către Mehring, din 14 iulie 1893, Engels nota: „Studiind istoria Germaniei — alcătuită de fapt dintr-un lanț de mizerii —, am găsit întotdeauna că abia comparația cu epocile corespunzătoare din istoria Franței restabilește adevărata scară a proporțiilor, deoarece acolo se petrece întotdeauna exact contrariul celor de la noi”²³.

Observația lui Marx și Engels se mișca, deci, pe spații vaste, îmbrățișa fenomenele în multiplicitatea manifestărilor lor, le integra duratei lungi a țării în care se manifestau și, în același timp, contextului general european. Ceea ce creează senzația de măiestrie la Marx și Engels este tocmai această amplă perspectivă de cuprindere a faptelor și evenimentelor și acea tonalitate familiară, parcă, cu care știu să le fixeze ponderea, determinațiile și semnificațiile.

Aceasta nu înseamnă că în opera fondatorilor socialismului științific nu sînt considerații și aprecieri de ordin istoric care ni se par amendabile. *Exempli gratia* am putea lua însăși imaginea istorică a Germaniei secolelor XVIII-XIX dăltuită în linii de un relief extraordinar, dar parcă prea dure, prea voit sumbre și acid critice. Este drept, spiritul criticera pornit din intenția bună de a îndrepta lucrurile, numai că pe alocuri se revarsa cam distrugător. Cu o astfel de optică nu e de mirare că Marx, dar mai ales Engels care a trăit pînă la jumătatea ultimului deceniu al sec. XIX-lea, au sesizat totuși reticent avalanșa rapidă a transformărilor uriașe petrecute în economia germană în ultimele patru decenii ale secolului trecut.

În privința „popoarelor fără istorie” din centrul și sud-estul european, teza încetățenită de Engels, ea a fost infirmată categoric de istoria reală. Teoretic această teză își avea obirșia în interpretarea prea rigidă a determinismului materialist: existența acestor mici popoare (de pildă cel muntenegrean — spunea Engels) era pecetluită fiindcă de ele se împiedica marele curs obiectiv al istoriei europene²⁴.

²³ Marx Engels, *Opere alese*, în două volume, vol. II, Edit. politică, București, 1955, p. 547.

²⁴ Chiar în 1882 Engels nota într-o scrisoare către Ed. Bernstein: „Eu sînt suficient de autoritar pentru a considera existența acestor mici popoare primitive (muntenegrenii și pricienii lor, popoarele mici... din Krivoșije și Herțegovina — D. H.) în centrul Europei drept un anacronism. Chiar dacă acest mic popor ar avea aceleași calități ca muntenii scoțieni proslăviți de Walter Scott... noi am putea să condamnăm numai metodele utilizate de societatea actuală pentru a-i reprima... Și dacă răscoala acestor viteji amenință să se transforme într-un război mondial, care va curma cu totul situația revoluționară în care ne aflăm, atunci, în interesul proletariatului european, trebuie, fără părere de rău, să-l jertfim pe ei și dreptul lor de a fura vite”. (Marx-Engels, *Despre artă*, vol. I, p. 204-205).

Nu a rezistat nici caracterizarea războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 făcută în unele articole și în corespondența lui Marx și Engels ²⁵. Mai semnificativă e reflectarea redusă a fenomenului național în opera lui Marx și Engels (dacă exceptăm interesul pentru Polonia și Irlanda) și aceasta în condițiile în care istoriografia romantică — deci contemporană fondatorilor socialismului științific — numea secolul al XIX-lea secol al naționalităților. Introducerea mai hotărâtă a momentului național în structura preocupărilor și viziunii lor istorice, ar fi dat, poate, ideilor lui Marx și Engels o mai mare plenitudine.

Dar și așa putem spune fără sentimentul retoricii că nimeni în gândirea social-politică nu a făcut mai mult ca Marx pentru înțelegerea și cunoașterea istoriei.

La 100 de ani de la moartea lui Marx omenirea prezintă o înfățișare fundamental diferită decât cea din timpul vieții creatorului socialismului științific. „Durerile facerii” — cum spunea el adesea — ale facerii unei istorii noi au lucrat intens și cu prodigialitate; este drept, nu așa cum prevăzuse Marx, poate chiar altfel în ce privește desfășurarea faptelor concrete ale istoriei, nu însă și în afara spiritului doctrinei sale, a disponibilităților ei de ansamblu. Iată de ce Marx rămâne un simbol al noii lumi, iar nevoia îmbogățirii socialismului științific, ca expresie a contactului teoriei cu realitatea vremii noastre, a vitalității materialismului dialectic-istoric, este o sarcină de anvergură realizată într-un proces, el însuși dialectic și complex.

Oricum, ceea ce impune gândirea, metoda și exemplul activității sale, este ca analiza să se instituie într-o oglindă a realității, să-și urmeze fără tremur cursul, așa cum Marx își pusese opera vieții sale, *Capitalul*, sub deviza marelui florentin: „Segui il tuo corso, e lascia dir le gente” ²⁶.

MARX ET LA VÉRITÉ DE L'HISTOIRE

RÉSUMÉ

Par la méthode qu'il a élaborée aussi bien que par les recherches concrètes qu'il a entreprises, Marx a voulu faire de la connaissance un miroir de la réalité. L'article *Marx et la vérité de l'histoire* révèle quelques aspects de l'idée d'objectivité dans la conception marxiste, le rapport objet-sujet dans le processus de la connaissance et propose certaines réflexions inédites relatives au conditionnement social de la connaissance historique.

Significatives sont aussi les prises de position de Marx en faveur de la probité scientifique, la ferme riposte donnée aux tendances apologétiques, au manque d'esprit critique dans l'approximation théorique de la

²⁵ Vezi mai ales serisorle din 18 decembrie 1876, 9 ianuarie, 1877, 24 iulie 1877, 4 februarie 1878 etc., în Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 34,

²⁶ Vezi Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 23, p. 17.

réalité sociale. L'article suggère finalement, la dimension des préoccupations de Marx et Engels dans le domaine de l'histoire et fait certaines considérations sur le spécifique des images des époques révolues évoquées par les fondateurs du matérialisme dialectique-historique. On signale également *exempli gratia* certaines inadvertences dans les études et articles de Marx et Engels.

La conclusion centrale de l'article est que l'œuvre de Marx et Engels constitue un exemple et un stimulant à la probité, à l'objectivité, à la connaissance authentique éclairée par l'esprit critique.

SCHIȚĂ A CONSTITUIRII STATELOR MEDIEVALE ROMÂNEȘTI

DE

SERGIU IOSIPESCU

De la Renașterea mai mult sau mai puțin timpurie și pînă în secolul al XVIII-lea lumea savantă a avut fermecătoarea revelație a antichității greco-romane, etalon totodată al declinului medieval. Bucuria științifică a redescoperirii în veacurile XV—XVIII a antichității a fost cu atît mai deplină cu cît, odată cu mai buna cunoaștere geografică și conturarea disciplinelor cercetării istorice și arheologice, s-a constatat supraviețuirea unora dintre formele strălucitoarei civilizații. Bucurie nu mai prejos decît aceea a dezgropării în Roma veacului al XVI-lea a vestigiilor artei epocii clasice, imediat transformate în modele ale creației renascentiste.

Printre descoperirile dintii s-a numărat și aceea a poporului român, a romanității orientale, în fapt includerea existenței sale, de mult cunoscută, sistemului, ca o dovadă de supraviețuire a antichității. Cu secolul al XVIII-lea romanitatea românilor a căpătat valențe ideologice, importante pentru renașterea națională a acestui popor. La început, ca o reacție pur politică, ulterior ca o reevaluare științifică, fără a pierde sensul dintii, continuitatea romanică în bazinul carpatic, indisolubil legată de romanitatea românilor a fost contestată¹.

Redusă contestația la singură continuitatea românilor, chestiunea este sărăcită în conținut și diminuată în posibilitățile de soluționare. Căci, de pildă, după entuziasmul occidental-european filo-elenic de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, erudiția științifică hipercritică reprezentată de Fallmerayer a negat grecilor continuitatea elenică, înfățișîndu-i lumii savante drept descendenții mai mult sau mai puțin elenofoni ai slavilor răspîndiți în întreaga peninsulă Balcanică de la Dunăre pînă la capul Matapan în Peloponez. Deși de la opiniile lui Fallmerayer, etalate către 1850 cu o impresionantă documentare, vederile au mai evoluat, totuși trebuie remarcat, ca o constatare general-europeană, prezența în istoria popoarelor continentului a unei epoci tulburi, anevoie de reconstituit la parametrii exigențelor — „the dark ages” pentru anglo-saxoni, „la nuit de temps” a francezilor, „mileniul întunecat”

¹ Bibliografia generală și specială a perioadei a fost culeasă de Nicolae Stoicescu în recenta sa carte *Continuitatea românilor. Privire istoriografică, istoricul problemei, dovezile continuității*, București, 1980. Ulterior s-au mai adăugat studiile lui Ștefan Ștefănescu, Radu Popa și Valentin Georgescu din volumul *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 9—97, 209—250.

romănesc. Ceea ce caracterizează etapa evului mediu timpuriu, barbar, a invaziilor, este *sub orice orizont european* precara acoperire a spațiului locuit cu mențiunile din filele celor câteva cronică contemporane datorate aceloră, reduși la număr, cunoscători de carte și a și mai puținilor învățați de cuprindere universală.

În monumentală *Histoire de France* (Larousse, 1970) eminentul specialist al epocii migrațiilor, Lucien Musset remarcă: „Sint puține perioadele atât de obscure precum aceea a dispariției Imperiului roman în Occident și a edificării pe ruinele sale a unei serii de regate întemeiate de popoarele germanice. Și cu toate acestea puține au fost mai decisive în trecutul nostru național. [...] Dar asupra acestei perioade textele sint rare, laconice sau dificile ca interpretare; datele arheologice, în pofida unui efort remarcabil în cursul ultimilor ani, rămân obscure și fragmentare. De peste două secole fiecare generație de istorici a schițat, sub influența preocupărilor momentului, propriul său sistem explicativ, pe care generația următoare l-a demolat. Oricare ar fi dorința noastră de a scăpa de această caducitate, nu ascundem faptul că paginile ce umează comportă o parte considerabilă de ipoteze de lucru, susceptibile în orice clipă să fie contestate și răsturnate de critică sau de descoperirea de noi documente, descoperire pe care nu o mai putem spera decât din partea cercetării arheologice. Punem mai multe probleme decât rezolvăm”. Demersul este exemplar și are o valoare general europeană. Un larg program, solicitat acut de slăbiciunile celor mai recente sinteze, se desfășoară în mai multe țări pentru „acoperirea” citorva sute de ani ce separă prăbușirea organizării imperiale romane de surprinderea certă a întocmirilor statale medievale ce stau la baza Europei ultimului mileniu.

Dacia romană, în cele mai avîntate planuri politico-strategice imperiale baza orientala-europeană de declanșare a mării ofensive care ar fi dus vulturii Romei pe malurile Balticeii după cucerirea Germaniei și Sarmăției — de unde și sistemul de frontiere discontinui, iradiind pînă departe spre Maramureș, către dacii liberi evident capabili de a se împărtăși din civilizația romană —, a fost „părăsită” atunci cînd invaziile au făcut caducă marea idee. Provincia Dacia și sistemul strategic roman aferent de legături socio-economice, comerciale cu Panonia și ținuturile moesice de la Dunărea de Jos și pînă în stepele nord-pontice au pierdut în a doua jumătate a secolului al III-lea sensul lor militar și provincialii s-au aflat treptat în fața nevoii de autoorganizare, conducere și apărare. Orașele care-și exercitaseră rolul ca urmare a comerțului apărat de autoritatea politico-militară imperială au decăzut rapid după epuizarea sursei funcției lor. O lume ruralizată, generalizată dealtminteri întregii Europe a evului mediu timpuriu, cu excepția, majoră, a Imperiului bizantin, însemnată pentru romanicii dunăreano-pontici, a acoperit civilizația urbană, proces sesizabil în sensul inițial al cuvîntului pămînt-pavimentum, suprafață amenajată a solului, evident adusă la țară de orășeni. Sub ultimele generații de *veterani* lăsați la vatră, deveniți *bătrînii*, avînd *cuvînt* m adunări (*conventus*), comunitățile rurale daco-romane și-au organizat viața. Din același mediu urban al organizării comunale autonome a locuitorilor din municipii și colonii cu *duumvirii iuri dicundo* au provenit *judicii* (indices)

acelorași comunități rurale. Un „continent scufundat” de mărturii ale organizării politice din ținuturile carpato-dunăreano-pontice în vremurile întunecate se află în graiul popular, istoric, românesc Satul-fossatum (în secolul al XVI-lea încă fsat) — așezare întărită cu șanț, este o denumire semnificativă pentru o categorie de raporturi stabilite între autohtoni și cei veniți de aiurea. Organizarea economico-socială a romanicilor din Dacia, Moesia de la Dunărea de Jos și Pont a îmbrăcat forma unor comunități rurale, în zone geograficește determinate prin concurența unor factori naturali favorabili, teritorii situate pe văile închise ale unor riuri, în depresiuni, cele alungite purtind denumirea de „cimpulunguri” (în Muscel, Bacău, Neamț, Suceava, Maramureș). Regiunul juridic al proprietății surprins la nivelul documentar al secolelor XIV—XVIII și prin supraviețuirile etnosociale de pînă astăzi prezintă similitudini cu acel bizantin girat de nomos georgikos. Cu probabilitate asemănarea pînă la identitate între organizarea comunităților rurale bizantine și cele românești relevă același „sigiliu al Romei”, originara existență a aceluiași regim agrar roman, din care au evoluat cele două succesoriale. Constatarea infirmă teza unei involuții principiale a sistemului rural romanic după „părăsirea” Daciei ca și aceea a transplantării în bazinul carpatic a „opolei” (obștei) slave, bazate pe sedentarizarea și teritorializarea tribală, incompatibilă nivelului societății daco-romane la finele secolului al III-lea. Ceea ce, firește, nu exclude influențe reciproce ale localnicilor și diferiților migraatori, germanici, slavi, turcici. În sinul societății romanice carpato-dunăreano-pontice diferențierea, întemeiată pe avere și putere, s-a păstrat; într-o fază tirzie, a secolelor IX—XIII, sursele atestă „potentes”, „maiores terrae”, „milites”, fața de „rustici”. În fruntea ierarhiei sociale timpurii a comunităților romanice apoi românești cnezii (din germanul vechi Könige-rege) — „de vale” și „de sat” mai bine studiați pentru Maramureș și Hațeg — reprezintă o preluare din conlocuirea și asimilarea germano-slavicilor (sec. IV—XII). Menționarea la 1411 în documente slavo-române a cetății-cetețea (1411), a pîrgului/burgus, πηγυρός, relevă evoluția în mediul romanic nord-dunărean a noțiunilor respective, izvorînd din continuitatea existenței și utilității reale a cetății și țîrgului, dealtminteri străjuind neîntrerupt Dunărea de Jos bizantină.

Tradiția politică a autohtonilor din ținuturile carpato-dunăreano-pontice a reținut cu stăruință, cu înverșunare, numele celor doi împărați asociați istoriei politice a provinciei romane Dacia, Traian și Aurelian; acesta este mesajul colindelor și altor mărturii etno-folclorice.

În sfîrșit, pentru epoca, impropriu numită „mileniul întunecat” — redus de fapt la secolele IV—VIII —, raportarea celor două lumi nord-dunăreană și sud-dunăreană (bizantină), succesoare în răsărit ale Imperiului roman explică întrucitva tăcerea temporară a izvoarelor istorice referitoare la daco-romani. Căci romanicii din bazinul carpatic reprezentau un soi de romanitate orientală în exil, păstrătorea a vechilor tradiții — cu un domn/dominus (împărat), respingînd caesarul, basileul, în subsidiar Kralul franco-slav —, ignorată de lumea bizantină, romanitate de pretenție, în fond victoria elenismului „romeic”. Mai mult, creștinismul — răs-pîndit se pare în Dacia înainte de „părăsire”, după arătarea lui Tertu-

lian² —, păstrat în forme primare și ca o reacție de apărare față de invadatorii barbari păgâni, a contribuit implicit la continuitatea etnică și esențial la configurarea spirituală daco-romană și românească. Finalul unui proces de individualizare etno-politică se produsese înainte de prima jumătate a-secolului al X-lea cînd împăratul Constantin Porfirogenetul consemna în *De administrando imperio* diferența dintre romanicii orientali, pentru basileul scriitor încă romani, — și bizantinii „romei”³.

★

În pofida unor aserțiuni peremptorii nu tot pămîntul încununat de Carpați, udat de Dunăre, Tisa, Nistru și scaldat de apele Mării Negre s-a aflat „în calea răutăților”, bătut de valurile oricărei invazii. Un „culoar al stepei”, după nimerita expresie a eminentului bizantinist Dimitri Obolensky, străbătea cîmpiile nord-pontice spre a debușa către Balcani în zona Bărăganului: calea propice și invaziilor pe care, din Caucazul de nord, Crimeea și de la Dunărea mării_mă, Imperiul oriental a căutat întotdeauna să o supravegheze dacă nu și controleze, spre a evita ofensiva barbară spre Constantinopolul rivnit⁴. O variantă nordică a culoarului stepei, neinteresantă pentru optica bizantină, străbătea cîmpiile Ruteniei către Poarta Rusiei (Vereczke), îndreptînd invaziile spre Panonia. Astfel încît, drumurile marilor invazii ofensive au ocolit bazinul carpatic⁵. Considerentul strategic întărește concluzia altmînteri susținută de Gheorghe I. Brătianu: „tradiția istorică, de este să-i aflăm nouă temeieri și să-i redăm crezare, mai are un rost... ea restituie Ardealului rolul său firesc de leagăn al statului, după cum cercetările filologice și lingvistice i-au restituit acel de leagăn al limbii și al poporului român; prin aceasta, tradiția istorică și cercetarea graiului nu fac decît să întregescă ceea ce natura însăși a înscris în relieful de stîncă al podișului carpatic, a cărui coroană de munți străjuiește peste veacuri dezvoltarea acestui neam și împlinirea destinului său pe pămîntul vechii Dacii”⁶. Corelarea acestui prim rezultat cu analiza evoluției istorice a Elveției, regatului Navarei, cu organizări politico-teritoriale îmbrăcînd, „încălecind” versanții montani, completează amintita concluzie: dezvoltarea statală românească s-a putut sprijini și din exterior pe *corona montium* (cazul ducatelor extracarpătice al Bihorului, din Timișana sau, mai tîrziu, a voievodatului lui Litovoi). Marile invazii între care și cele slave au urmat, fie culoarele de steapă, fie s-au „seurs” pe marile cursuri de apă spre Dunăre. Desigur, aceasta nu exclude de la sine conlocuiri, influențe și asimilarea unora dintre migratori germanici, slavi, pecenego-cumani, alani. Îngroparea tezaurului gotic la Pietroasa, adăpostirea cu același prilej a unei părți a ostrogoșilor

² Afirmatia pare confirmată prin materialul creștin datat la mijlocul secolului al III-lea descoperit la Micia Vețel, șantier arheologic al Muzeului național de istoric al R. S. România — informație din partea colegului Alexandru-Toma Nemoianu căruia îi mulțumim și aici.

³ Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 17—18.

⁴ Prof. Dimitri Obolensky, în *The Cambridge Medieval History*, vol. IV, *The Byzantine Empire*, Cambridge, 1966, p. 473—493.

⁵ Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945, p. 111.

⁶ V. Marja Gimbutas, *The Slavs, Thames and Hudson*, London, 1971, p. 107 (barta) migrațiilor slave). Dealtfel, însăși așzarea circumadiacentă a slavilor a fost dcterminată de această dcterminantă strategică.

în munții Caucaľandului, descoperirea diademelor princiare de la Buhăeni (Iași), Gherăseni (Prahova), Dulceanca (Teleorman), a pandativelor probabil de la o coroană votivă din mormintul de la Apahida I, ca și înregistrarea mapamondurilor din secolele VII—VIII, „Dacia ubi et Gothi” „Gepidia”, indică mai mult decît o prezență efemeră a neamurilor germanice care să nu fi lăsat urme și asupra organizării statale nord-dunărene⁷, Totodată, cu *slavinile* atestate documentar pe malul stîng al Dunării de Jos în secolul al VI-lea, au coexistat și *romanile*: s-a propus chiar identificarea unui Daurentios/Laurentios amintit sub anul 580 de către Menander Protector, cu unul dintre stăpînitorii daco-romani⁸.

Acest prim material faptic adus în discuție îngăduie alte cîteva încheieri de ordin general la cheștiunea constituirii statelor medievale. Analiza istorică trebuie să deceleze corespunzător fiecărei etape raportul dintre factorii endogeni și cei exogeni : principial primii sînt determinanți, reflectînd maturizarea procesului intern al organizării statale, dar marile curente ale comerțului mondial sau invaziile pot avea, temporar, un rol stimulator și orientativ al cristalizării politice.

Cele mai vechi anale ale ungarilor — Gesta Ungarorum — ale vestitului Anonymus ”P. dictus magister ac quondam bone memoriae gloriosissimi Bele regis Hungarie notarius”, învățat latinist, scriitor al cronicii sale în praejma anului 1200, evocă dezvoltarea statale românească în bazinul carpatic în etapa invaziei ungare și a formării regatului arpadian (sec. IX-XI). Două principate teritoriale, ducatele lui *Memunorut* și *Glad*, acopereau fațada apuseană, piemontul Carpaților Occidentali pînă la rîul Tisa ; în al doilea plan, pe versantul oriental către Cîmpia Transilvaniei, se afla ducatul lui Gelu „quidam Blacus”. Întrucît aceeași cronică relevă faptul că locuitorii de pe teritoriul cetății Hung (Ungvár/Ujgorod) numeau în limba lor pe comitele cetății „duca” — „comes eiusdem castris/. . . / qui in lingua eorum duca vocabatur”⁹. nu este exclus a termenul să reflecte aici denumirea *oficială*, de curte, dată și de români principilor lor la sfîrșitul secolului al IX-lea — problemă asupra căreia se va reveni mai jos.

De-prinse din tabloul de epopee al invaziei ungare înfățișat de Notarul anonim cîteva mențiuni îngăduie reconstituirea posibilă a structurilor politice ale statelor din bazinul carpatic. Principatele celor trei duci aveau o precisă configurație teritorială : al Bihorului — „terram vero, que est inter Thiseiam et silvam Igfon, que iacet ad Erdeuelu, a fluvio Morus usque ad fluvium Zomus” ; al Timișanei, „terram verro, que est a fluvio Morus usque ad castrum Urscia” ; al *Ultrasilvaniei* — „Terra Ultrasilvana”¹⁰. Populația cuprindea alături de românii autoh-

⁷ Cea mai recentă tipărire a operei lui Alexandru Odobescu, *Le Trésor de Pétrossa*, în *Opere*, vol. IV, ed. Mircea Babeș, Studii arheologice de Rădu Harhoiu și Gh. Diaconu, București, 1976. Între primele echivalente Goția—Dacia, v. Sfîntul Augustin, *De civitate Dei*, în FIIDR, II, p. 214, 215; în general, pentru mapamonduri Konrad Miller, *Die ältesten Weltkarten*. Mappaemundi, Stuttgart, I, 1895, p. 48—49.

⁸ Menander Protector, *Excerpta de legationibus*, în FHDR, II, p. 519; ipoteza aparține prof. Constantin Cihodaru.

⁹ SRH, I, p. 51—52; cf. Mircea Rusu, *Cetățile transilvănene din sec. IX—XI și importanța lor istorică*, în „Ziridava”, X, 1978, p. 161 și Radu Popa, în *Constituirea statelor feudale românești*, p. 34 n. 28.

¹⁰ SRH, I, p. 49, 65.

toni și elemente alogene, consecință a migrațiilor, cazari în ducatul Bihorului, bulgari și pecenegi în Timișana, slavi în Țara Ultrasilvaniei¹¹. Este util să se remarce și atestarea prezenței secuilor — „siculi”, „qui primo erant populi Atthyle regis” — la răsărit de Tisa pe riul Couroug (azi Karógy — er, comitatul Bekes) în ducatul Bihorului; ei s-au supus primii invadatorilor ungari, fiind utilizați, după un obicei cunoscut și la mongoli/tătari, drept avangardă sau trupe de sacrificiu¹². Societatea autohtonilor către anul 900 — al contactului cu ungruii —, apare, potrivit cronicii, divizată, cu *milites, equites, incolae* în jurul cetăților, *pedites* și în general *habitatores*¹³. Luptătorii, călăreți, pedestrași, înarmați și arcuiri cu săgeți („sagittarii”)¹⁴, constituiau oștiri („exercitus”), dispuneau de fortificații, precum cetățile Bihor, Satumare în ducatul Bihorului, un „castrum iuxta fluvium Zomus positum” în Ultrasilvania, Cuvin, Horom (lingă Palanka și Bela Crkva), Urscea/Orșova¹⁵. După descrierea analitică cetatea Bihorului, capabilă să cuprindă „multitudinem militum” (multimea luptătorilor), totodată și avuția lor („multa bona illorum militum”), era prevăzută cu șanț („fossa”) și zid („murum”); atacată de invadatorii ungrui și de secui a rezistat aproape două săptămîni¹⁶. Conducerea militară a ducatului Bihorului putea concepe și realizeze o linie defensivă interioară — „fluvium Cris cu todie ceperunt”¹⁷ — în stare să descurajeze continuarea invaziei.

O mențiune suplimentară se impune pentru sistemul general de fortificare a frontierelor, a cărui realizare Notarul anonim o atribuie autohtonilor, anume acel al prisăcilor/indagineș și porților — „incole terre/.../ portas lapideas edificaverunt et clausuram magnam de arboribus per confinium regni facerunt”¹⁸. Fiește, sistemul nu este specific românesc, fiind utilizat în multe din principalele teritoriale europene în jurul anului 1000, dar una dintre sursele, probabile, a preluării sale de către invadatorii ungrui se află și în contactul cu localnicii români. Din cazul concret al edificării de către localnici, impuși de căpeteniile ungare *Zobolsu, Thosu, Tuhutum*, a unor baricade din copaci prăbușiți și porți de piatră în poarta Mezeșului (între munții Piatra Craiului și Mezeș), rezultă că anterior aceasta nu fusese fortificată. Altminteri spus, conducătorii politici ai celor două principate românești al Bihorului și Țara Ultrasilvană nu concepuseră ideea închiderii Porții Mezeșului, a principalei căi de legături reciproce, prin fortificații.

Spre a discerne mai bine nivelul cristalizării politice atinse în baziul carpatic către sfîrșitul secolului al IX-lea, alături de cercetarea organizării interne și militare se mai impune și analiza surselor referitoare

la conducerea de stat și orientările externe.

¹¹ *Ibidem*, p. 49. 90—91, 66. *Gesta Hungarorum*, în manuscrisul din secolul al XIV-lea păstrat, transpunc uneori pe cumani unor epoci în care se afirmaseră migratorii de același neam pecenegii.

¹² *Ibidem*, p. 101—102.

¹³ *Ibidem*, p. 90, 63, 66.

¹⁴ *Ibidem*, p. 67 (pentru ducatul Ultrasilvaniei).

¹⁵ *Ibidem*, p. 59, 63, 67, 89—91.

¹⁶ *Ibidem*, p. 104.

¹⁷ *Ibidem*, p. 64.

¹⁸ *Ibidem*, p. 64.

Pentru Notarul anonim al regelui Bela al III-lea *Menumorut* este un „dux Bycoriensys” („duce bihorean”, „duce al Bihorului”) iar *Gelu* „dux Ultrasilvanus” (duce transilvan) sau „dux Blacorum” („duce al românilor”) ¹⁹. Mai mult, acesta din urmă este înfățișat drept un român ce avea domnia Țării Ultrasilvaniei („cepisset audire ab incolis bonitatem terre *Ultrasilvane, ubi Gelou quidam Blacus dominium tenebat*”). Calificativele, nuanțele cronicii susțin încadrarea organizărilor politice românești de pe ambele versante ale Carpaților Occidentali între principatele teritoriale. Românul *Gelu*, duce al românilor din Țara Ultrasilvaniei, semnifică o domnie românească într-o țară unde națiunea politică este românească. Cercetarea nu trebuie și nici nu poate să evite pasajele din *Gesta Hungarorum* unde lui *Menumorut* și *Glad* li se atribuie atitudini întreprinse „bulgarico corde” sau „more bulgarico” — „cu inimă bulgărească”, „după obiceiul bulgăresc” ²⁰. Privite izolat din contextul lor națiunile au provocat aprehensiuni istoriografice sau dimpotrivă aserțiuni referitoare la etnia amintităilor conducători, repede extinse și asupra supușilor lor. Dar mențiunile respective sînt indisolubil legate de influența politico-militară a Imperiului bizantin la Dunărea Mijlocie, în Panonia și în bazinul occidental carpatic. Ducatul lui *Salanus* controlînd marele fluviu de la hotarele Ruteniei pînă în Slovenia se întemeiase „auxilio et consilio imperatoris Grecorum” („cu ajutorul/militar-politic/ și sfatul împăratului grecilor”); decizia de politică externă se luase după trimiterea de solii la împăratul bizantin și ducele bulgarilor; la apărarea contra trupelor lui Arpad participase o mare armată trimisă de aceeași („Imperator Grecorum et dux Bulgarorum magnum exercitum Salano duci, miserunt” ²¹ *Menumorut* se prevalase în fața amenințării invaziei ungare de sprijinul domnului său împăratul *Constantinopolului*. („tamen modo per gratiam domini mei imperatoris *Constaninopolitani* nemo potest auferre de manibus meis”) ²².

Interpretarea pasajelor de acest gen a provocat două luări de poziție, întrucîtva șovăielnice. Prima reprezentată de A. D. Xenopol și Dimitre Onciul a crezut că poate afirma existența unei stăpîniri bulgărești în Panonia și a controlului, suzeranității, asupra bazinului carpatic în secolul al IX-lea ²³. Cea de a doua a fost sugerată și susținută de o parte a istoriografiei maghiare (E. Jakubovics, Deszö Pais): potrivit ei, geografia istorică și politică reflectată de aceste pasaje pare să fie corespunzătoare perioadei stăpînirii bizantine la Dunărea de Jos după lichidarea statului bulgar (cca 1018—1186) ²⁴. Aceasta cu atît mai mult cu cît referindu-se la situația de la Dunărea de Jos cronică plasează aici *Grecia* și „totam Macedonia/.../ a Danubio usque ad Nigrum Mare” ²⁵.

¹⁹ *Ibidem*, p. 59, 101, p. 66, 67.

²⁰ *Ibidem*, p. 104.

²¹ *Ibidem*, p. 51, 80—81.

²² *Ibidem*, p. 61.

²³ V. Dimitre Onciul, *Teoria lui Roesler. Studii asupra staruinței românilor în Dacia Traiană de A. D. Xenopol. Dare de seamă critică*, în Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, ed. Aurelian Sacerdoțeanu, vol. I, București, 1968, p. 184—193.

²⁴ SRH, I, p. 91 n. 7.

²⁵ *Ibidem*.

Interpretarea ce se întrezărește astăzi grație contribuțiilor marelui bizantinist și slavist ceh Francis Dvornik²⁶ este diferită. Curățat de succesiunea actualizării fondul relațiilor din Gesta Hungarorum reflectă situația reală din a doua jumătate a secolului al IX-lea când sub haina ierarhiei eclesiastice, extinsă prin misiunea evanghelică a fraților Kyrillos și Methodios pînă în Moravia, influența politică a Imperiului bizantin se manifesta într-o arie vastă, acoperind și bazinul Dunării de Mijloc. Statul bulgar subordonat mai întii religios și apoi diminuat politic pînă la desființare nu constituia decît veriga de legătură cu noile zone de influență bizantină²⁷. Astfel se explică raporturile directe între ducatul Bihorului și Imperiul Bizantin.

La capătul succintei exegeze pe marginea textului Notarului anonim, ceea ce trebuie subliniat este *tradiția politică existentă în mediile culte ungare din preajma anului 1200, despre evoluția statală a romanicilor și românilor autohtoni constituiți în ducate înaintea invaziei ungare, parțial supraviețuitoare și acesteia*²⁸.

Societatea românească din bazinul Carpaților, a cărei civilizație a fost surprinsă și arheologic²⁹ în marea arie a culturii Dridu, — expresie a romanității orientale — a evoluat politic în sec. X—XIII sub impactul invaziei ungare, apoi a expansiunii regatului arpadian. Chiar și din expozeul invaziilor și cuceririlor ungare comprimat cronologic în Gesta Hungarorum rezultă că organizarea statală românească nu a dîrăruit³⁰, forma acceptată de locuitori fiind aceea a adoptării unui conducător dintre noii veniți, foarte curînd identificat ca poziție politică românilor și dizident față de monarhia arpadiană³¹. *Legenda Sf. Gerard*, lămurind și îndreptînd scrierea Notarului anonim, relevă deplina continuitate statală în ducatul Timișanei, aici stăpînind la începutul secolului al XI-lea Ahtum³², din dinastia lui Glad. Acesta era indicat drept principe, cu o reședință — orașul Morisena („quidam princeps in urbs Morisena”), a căruia stăpînire în răsărit de Tisa se întindea „a fluvio Keres usque ad partes Transilvanas et usque in Budin ac Zoren, que omnia sub sua concluserat potestate” (de la riul Criș pînă în părțile transilvane și pînă în Vidin și Severin, toate fuseseră cuprinse sub stăpînirea sa”), controlînd cursul Mureșului; principe înconjurat și încrezător în puterea sa militară („confidens in multitudine militum et nobilium super quos dominium exercebat”), în fine cu o ierarhie eclesiastică ortodoxă în statul său, legat de același Imperiu bizantin („accepit autem potestate a Grecis”)³³.

²⁶ Francis Dvornik, *The Byzantine Missions among the Slavs*. SS. Constantine — Cyril and Methodius, New Jersey, 1970.

²⁷ Pentru descoperirile arheologice susținînd aceste afirmații cf. István Dienes, *Les Hongrois Conquerants*, Budapest, 1972, p. 47, 58.

²⁸ E. g. SRH, I, p. 59 62: aici org. nizarea statală românească în Bihor este datată încă din vremurile lui Atila (secolul al V-lea).

²⁹ V. mai ales *Studii privind istoria Aradului*, sub redacția lui Eugen Glück, București, 1980, p. 33—151. Dorința unor suprapuneri perfecte între descoperirile arheologice și textul Notarului anonim este tot atît de superfluă pe cît încercările istoriografiei maghiare de a căuta în toată Transilvania și dincolo de ea toponimele care în Gesta Hungarorum ar fi dat numele unor personaje precum *Menumorut, Gelu, Glad*, etc.

³⁰ *Chronici Hungarici Compositio Saeculi XIV*, în SRH, I, p. 315—317.

³¹ *Ibidem*, p. 290—291, 314—315.

³² *Studii privind istoria Aradului*, p. 101—151.

³³ *Legenda S. Gerhardi Episcopi*, în SRH, II, p. 489—490.

Cercetările arheologice recente (Mircea Zdroba și colaboratorii, 1975—1978) efectuate la Glogovăț (azi Tudor Vladimirescu) au dus la descoperirea unei fortificații cu șanț și val de apărare din pământ funcționând în ultima treime a secolului al X-lea și prima jumătate a celui următor, corespunzătoare deci domniei principelui Ahtum³⁴. Alte fortificații din secolul XI sînt semnalate la Feldioara și Frumușani (Arad)³⁵, indicatoare a unei organizări militare și implicit a uneia statale.

Confirmarea arheologică generală a izvoarelor narative îngăduie astăzi o interpretare mai senină a acestora din urmă. Legenda Sfintului Gerardo episcopul de Cenad pune încă o dată în evidență veracitatea istoriei Notarului anonim, ca și comprimarea cronologică a unor procese, între altele a expansiunii ungare. Astfel, ca urmare a acordului între *Menu-morut* și invadatori, *Gesta Hungarorum* indică apariția comitatului ungar al Zarandului („Tunc dux/Arpad Veluquio dedit comitatum de Zarand”), către anul 907³⁶, în vreme ce *Legenda Sancti Gerardi*, referindu-se la situații din jurul anului 1000, află aceeași zonă geografică aparținătoare principatului lui Ahtum³⁷. Ceea ce nu micșorează însă efortul analitic al lui „P. Magister” — Notarul anonim —, nu pune la îndoială scrupulozitatea sa, altminteri solemn declară: „Sed ego, quia in nullo codice hystoriographorum inveni, nisi ex falsis fabulis rusticorum audivi, ideo ad presens opus scribere non proposui”³⁸.

Secată sursa informațiilor referitoare la evenimentul european — invazia ungară, istoriografia pare să înregistreze noi vremuri întunecate în ceea ce privește organizarea stataală românească din secolele X—XII. Migrația pecenego-cumană afectînd ținuturile carpato-danubiano-pontice ar putea justifica dealtfel tăcerea surselor.

Abordarea perioadei sub unghiul propus aici poate porni însă și de la reinterpretarea fugarelor referiri la români din izvoarele scrise și arheologice ale secolelor X—XII. Cercetările arheologice de la Slon (Prahova), descoperitoare ale unei fortificații, reședință a unui conducător local, conchid în a afirma existența în sec. X—XII a unui *knezat* adăpostit pe piemontul munților Șiriu³⁹. Cunoscuta inscripție, descoperită în 1950 la Mircea Vodă (Constanța) ce pomenește, sub anul 943, un *jupan Dimitrie*, ca și marele val de la Dunăre la Marea Neagră evocă o organizare politică, stataală la Dunărea de Jos. Contururile ei se precizează prin analiza campaniile prințului Sviatoslav al Kievului în zonă (968—971), parte a marilor curente ale migrației tîrzii varegoslave. *Cronica lui Nestor* relevă importanța marelui drum comercial ce debușă la Dunărea maritimă:

³⁴ Mircea Zdroba, Mircea Barbu, *Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu*, în „Ziridava”, VI, 1976.

³⁵ Eugen Glück, *Cu privire la istoricul pășilor orădene în epoca noieneodatului lui Ahtum*, în *Studii privind istoria Aradului*, p. 123.

³⁶ SRH, I, p. 105—106.

³⁷ SRH, II, p. 490.

³⁸ SRH, I, p. 87. Declarația prețioasă pentru spiritul critic al Notarului anonim are și meritul revelației memoriei colective istorice — „fabules rusticorum”.

³⁹ Maria Comșa, *Un knezat roumain des Xe — XIIe siècles à Slon — Prahova*, în „Dacia”, N. S., XXII, 1978, p. 303—317.

„/... acolo se adună toate bogățiile : din Grecia aur, pavoloci/?, vin și diferite fructe ; din Boemia și Ungaria argint și cai ; din Rusia, blănuri și ceară și miere și sclavi”⁴⁰. Nu este de mirare că în urma victoriilor bizantine împotriva forțelor prințului Sviatoslav substructurile politice locale au intrat în componența unor theme ale imperiului constantinopolitan. În diferitele avataruri ale existenței lor se întrezăresc și substructurile politice locale componente, de tipul orașelor state ; astfel revolta din anii 1072—1073 provocată de faptul că „în orașele așezate pe malul Istrului stratioții erau nebăgați în seamă neluînd deloc parte la administrație”⁴¹, a dus la o reconstituire a sistemului de cetăți autonome, Dristra, Vicina, poate și Isaceea⁴². Dar, așa cum a remarcat Nicolae Iorga (1919), alături de aceste orașe mai existau și țări la Dunărea paristrionă : „πόλεις και χώραν”⁴³. Cum contemporan în peninsula Balcanică se afirmă și alte *Vlahii* — tinzînd spre statutul de țări autonome în cadrul Imperiului bizantin sau chiar spre întocmiri statale de sine stătătoare, precum aceea a Asăneștilor (1186) —, thema apoi ducatul Paristrionului, întinzîndu-se pe ambele maluri ale Dunării din amonte de Dristra (Siliștra) și pînă la litoralul pontic din preajmă, cuprindea și cîteva *țări românești*. Această premisă îngăduie interpretarea bine-cunoscutului pasaj al epitomelor lui Ioannes Kinnamos, referitoare la războiul bizantino-ungar din anul 1166 din timpul căruia împăratul Manuel I Comnenul „lui Leon, numit și Vatatzes, care aducea altă oaste numeroasă, ba chiar și o mare mulțime de vlahi, despre care se spune că sînt colonii de demult ai celor din Italia, îi poruncea să năvălească în țara hunilor /Ungaria/ dinspre ținuturile de lingă Pontul zis Euxin”⁴⁴. Coroborată și cu însemnarea lui Nichetas Choniates referitoare la capturarea la hotarele Galiției a fugarului Andronic Comnenul de către români (1164)⁴⁵, ideea existenței chiar și pe teritoriul de la răsărit de Carpații Orientali, în viitoarea Moldovă, a unor țări românești legate politic de Bizanț capătă consistență.

Dealtfel, ceea ce caracterizează cel mai bine perioada secolelor X—XII pe întregul spațiu carpato-dunăreano-pontic este prezența și uneori afirmarea politică a țărilor românești, adesea numite și „sylvae” (păduri). Ele sînt cu atît mai numeroase în Transilvania cu cît regatul arpadian în expansiune intra treptat în contact cu ele. Aici, sub voievozi, cu cnezii lor, țările române proveneau din desfacerea, sub impactul invaziei și pătrunderii ungare, ducatelor de pe la anul 900—1000. Notarul anonim însuși, pomenește pădurea *Havas*, o *Muntenie*, supraviețuind în *Țara Oașului* ; apoi pădurea *Ygfon*, din jurul masivului Pădurea Craiului, ultim refugiu al ducelui *Menumorut*. Către 1200 diplomele arpadiene aduc înainte „pădurea” „Maramorisio” — Maramureș ; comitatele Bereg și Ugocsa fuseseră păduri („fuerunt forestae”) ; cursul Someșului în

⁴⁰ *Izvoarele istoriei românilor*, ediția G. Popa—Lisseanu, VII, p. 73.

⁴¹ *Ioannes Skylitzes continuatus*, în FHDR, III, p. 64—65.

⁴² Anna Comnena, *Alexiada*, în FHDR, III, p. 89.

⁴³ Nicolae Iorga, *Cele d-întăiu cristalisări de stat al românilor*, în RI, V, 6—7/1919, p. 106.

⁴⁴ FHDR, III, p. 238, 239.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 250, 251.

Poarta sa era străjuit de un *Codru* — Arduđ /Erdöd la apus de pădurile — „*sylvae*” Chechiş şi Finteuş, de țara românească a Chioarului şi Lăpuşului ⁴⁶.

Odată cu secolul al XIII-lea atestările documentare ale țărilor româneşti de pretutinden se „politizează”, asociind simplelor constatări statice manifestări externe. O „*sylva Blacorum et Bissenorum*” — pădurea românilor şi pecenegilor (1224) explică prezența românilor în oastea comitelui Ioachim de Sibiu, alături de saxoni, secui şi pecenegi (1210) ⁴⁷. Țările Năsăudului („*terra Nazwd*”) şi Birsei ocupau, în interiorul Transilvaniei, capetele Carpaților Orientali. Şi, în sfârşit, o „*țară românească*” prin care curgea Oltul transilvan, amintită în diploma regală arpadiană pentru cavalerii teutoni din 1222, tot mai strînsă de cotropiri, îmbrăca versantul septentrional al Carpaților făgărăşeni, deschidea prin pasurile montane ⁴⁸ o perspectivă politică largă din bazinul superior al Argeşului pînă la Vlaşca şi Vlăsia către Dunăre.

★

Din prima jumătate a secolului al XIII-lea şi pînă către mijlocul celui de-al XIV-lea într-un proces mai degrabă reconstituit istoriceşte decît lămurit de cele cîteva surse s-a constituit principatul românesc din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos — *Țara Românească* ⁴⁹.

Diploma regală arpadiană pentru Casa ospitalierilor din Ierusalim — cavalerii ioaniți (2 iunie 1247) constata existența a două voievodate româneşti, al lui Lithuoy/Litovoi la occident de Oltul inferior şi al lui Seneslau, la răsărit de riu, de unde începea acum şi o Cumanie vagă, entitate geografică ce acoperea, probabil, Muntenia, Dobrogea şi Moldova. Societatea românească nord-dunăreană apare ierarhizată, cu *maiores terrae* şi *rustici*, susținută de o economie — cancelaria arpadiană o surprinde pe temeiul banalităților feudale şi al altor redevențe —, cu mori, pescuit şi piscicultură; societate capabilă de a susține un efort militar „cum apparatus suo bellico”, într-un „exercitus de Zeurino” („oastea Severinului”) ⁵⁰. Expresia diplomei despre „*terram de Zeurino cum alpi-bus ad ipsam pertinentibus*” semnifică posibilitatea extinderii voievodatului lui Litovoi în întreaga Țară a Severinului, încălcînd Carpații Meridionali între defileul Dunării şi acela al Oltului. Oricum Țara Hațegului („*terra Harszoc*”) aparținea voievodatului. Menținerea în același teritoriu a cnezatelor lui Ioan şi Farcaş ca şi acela al lui Litovoi însuși, îngăduie descifra-rea apariției voievodatului acestuia din urmă, organizare statală suprapusă, unificatoare şi centralizatoare. Cnezatul lui Litovoi juca astfel, într-o paralelă franceză capețiană, rolul domeniului monarhic. Dar acest

⁴⁶ Radu Popa, *Țara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, p. 45—49; Sergiu Iosipescu, *O țară românească medievală: a Lăpuşului şi Celății de Piatră (Chioarul)*, în „*Transilvania*”, LXXXVI, 8/1980, p. 9—10.

⁴⁷ Hurmuzaki/Densuşianu, I¹, p. 84; DIR, C, sec. XI—XIII, I, p. 338—341.

⁴⁸ O „*terra Olacorum de Tyrch*” — Turciu-Bran la 1252, v. Gyorgy Gyorffy, *op. cit.*, I, p. 5.

⁴⁹ Bibliografia generală în *Constituirea statelor feudale româneşti*, p. 41—95. Se mai adaugă dr. Nicolae Stoicescu, dr. Florian Tucă, 1330 *Posada*, Bucureşti, 1980 şi Maria Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, Bucureşti, 1981.

⁵⁰ DRH, D, I, p. 23.

cnezat al lui Litovoi era o țară românească — „terra kenezatus Lytuoy woiauode” — și denumirea „terra Lytua”, de comparat cu Țara Basarabenească, Bogdania, indică o veche legătură dintre conducătorul eponim și țara sa, nu exclude succesiunea dinastică. Legate de Ungaria arpadiană printr-o relație tributalo-vasalică mai mult sau mai puțin eficace cele două voievodate românești organizau statal teritoriul de pe versantul septentrional al Carpaților Meridionali către Dunăre, la est de culoarul stepei dominat de la mijlocul secolului al XIII-lea de tătari.

În străfulgerarea informațiilor altor două acte ungare din 1285 și 1288 voievodatul dinastiei lui Litovoi este surprins în plină acțiune de centralizare — alți cnezi nu mai sînt pomeniți —, de conflict cu monarhia arpadiană (către 1272—1276). Deși soldată cu o înfrîngere militară și pierderea Hațegului (1276) totuși prin Barbat dinastia lui Litovoi pare să se fi consolidat în voievodatul din dreapta Oltului.

O cezură a știrilor pînă către 1320, pentru o etapă în care puterea tătară, a prințului Noqai, se instăpînește pe întreg cursul Dunării de Jos, subordonînd țările riverane (1273—1299/1300), a impus aproape fabricarea legendei descălecatului lui Negru vodă. Originile sale se află în terminologia Colonia Nigrorum Romanorum, Kara-Ulaghi, Kara-Vlahi a unora dintre sursele italiene, ilkhanide, sau otomane, semnificația politică a lui Negru vodă fiind aceea a organizării statale medievale la romanii negri, românii nord-dunăreni (față de romanii albi, sud și sud-est-danubieni)⁵¹.

La sfîrșitul anului 1320 sau în primăvara celui următor forțele principatului Țării Românești sub marele voievod Basarab I — întemeietorul dinastiei — se afirmă pentru prima dată într-o confruntare militară în zona Mehădiei împotriva regatului angevin al Ungariei și alături de bulgari, de regele Serbiei și de tătari. Severinul, unul dintre obiectivele agresiunii ungare din toamna anului 1330, pare să se fi aflat deci în frontierele Țării Românești. Organizarea teritorial-politică a voievodatului Transilvaniei, examinarea implicațiilor strategice ale războiului din 1330 și ale urmărilor sale pînă la 1344, fac plauzibilă includerea Țării Oltului transilvan, a Făgărașului, în posesiunile marelui voievod a toată Țara Românească Basarab I, probabil ca un apanaj al fiului său Alexandru⁵². Dealtfel, într-un document referitor tocmai la războiul ungaro-român din 1330 masivul Făgărașan este caracterizat drept „Alpes Olacorum” — muntele românilor⁵³.

Întemeiată la sfîrșitul secolului al XIII-lea sau începutul celui de-al XIV-lea prin contopirea celor două voievodate, din stînga și dreapta Oltului, sub domnia — de pe la 1320 — a lui Basarab I, *Țara Românească întruchipează* după cum arată N. Iorga — *prin însăși denumirea ei un program politic, de unificare statală a tuturor românilor*. Dar, către 1340, agresivitatea din nou virulentă a tătarilor — cînd marele han de la Sarai preluase controlul direct al culoarului stepei pînă la Vicina, la 200 mile în amonte pe Dunăre,

⁵¹ Sergiu Iosipescu, „La Colonia delli Romani Negri che Dicono Valacchi” — *La romanité des Roumains dans la conscience européenne du XIVe siècle*, în RRH, XVIII, 4/1979, p. 673—685; idem, în RdI, t. 33, 10/1980, p. 1885—1886.

⁵² Idem, *Despre unele controverse ale istoriei medicale românești* (sec. XIV), în Revista de istoric, 32, 10/1979, p. 1967—1974.

⁵³ Cf. Gyorgy Gyorffy, *Adatok a románok XIII. századi történeléhez és a román állam kezdeteihez*, în „Történelmi Szemle”, 3—4/1964, p. 553, doc. VIII.

iar ținuturile de la vest de Carpații Orientali erau amenințate de o nouă invazie a hoardelor sale — au determinat o reorientare politică externă a Țării Românești. În vara anului 1344 prințul moștenitor Alexandru Basarab, viitorul mare-voievod Nicolae Alexandru, reînnoa legăturile feudale cu regele Ludovic I d'Anjou, salvăgardind astfel stăpînirea Făgărașului și asigurînd Țării Românești alianța ungară împotriva hanatului Hoardei de Aur.

Acesta era contextul general în care istoriografia plasează de obicei întemeierea Moldovei.⁵⁴ Sursa narativă principală este cronica lui Ioan Totsolimosy, arhidiacon de Tîrnave, a cărei relatare — capitolul VI „De exercitu contra Tartaros” — a fost interpretată drept dovada întemeierii. Textul însuși este mai puțin generos: „Item, cum gentes Tartarorum, in regnum Hungariae saevientes, confinia partis Transilvaniae, et Siculos, saepius infestarent, rex ipse, strenuum et bellicosum virum, *Andream, waivodam transilvanum*, contra ipsos Tartaros, cum Siculis, nobilibus et valida gente destinavit. Qui terram in qua habitabant, potenter subintrantes, cum principe eorum, nomine *Athlamos*, ad resistendum eisdem cum magno exercitu, in campo obviantes, debellavit; et ipsum principem eorum, decapitavit, ac multa banderia et captivos Tartaros, regiae maiestati, in Wissegrad transmisit. Post haec etiam Siculi, Tartaros saepius invaserunt; et cum magna praeda ad propria redierunt. Qui autem ex ipsis Tartaris remanserun, ad partes maritimas longe distantes, ad alios Tartaros, fugerunt”⁵⁵. Relatarea analitică evocă mai întii expediția ordonată de regele Ludovic I d'Anjou și condusă de voievodul transilvan Andrei Lăckfy împotriva tătarilor, adesea atacatori ai frontierelor Transilvaniei și ai securilor. Corpul expediționar, cu secui nobili și trupe puternice, a pătruns dincolo de frontieră, în țara locuită de tătari, a înfrînt rezistența acestora și a ucis pe principele acestora, *Athlamos*; steagurile capturate și prizonierii au fost trimise regelui Ungariei la Vișegrad. Un prim moment al evenimentelor poate fi izolat pînă aici. După („post haec”) desfășurarea expediției ordonate de rege, echilibrul de forțe fiind rupt la frontiera transilvană în defavoarea tătarilor, secuii au căutat să exploateze avantajul printr-o succesiune de incursiuni în teritoriile orientale vecine. Efectul acestora a fost fuga tătarilor ce mai rămăseseră pe acele meleaguri către îndepărtatele părți maritime, la alți tătari.

Astfel, textul se decompimă, căpătînd perspectiva duratei. În corpul cronicii evenimentele în discuție urmează campaniei trupelor ungare, trimise în ajutor de către Ludovic I d'Anjou unchiului și aliatului său, regele Cazimir al III-lea în războiul cu Boemia, război desfășurat în 1345⁵⁶. Cum purtarea unor campanii cu obiective strategice diferite se putea face și simultan, precizarea fragmentului din *Chronicon Dubnicense* atribuit fratelui minorit Ioan referitoare la desfășurarea în februarie 1345

⁵⁴ V. în această chestiune studii esențial al lui Șerban Papacostea, *Triumful luptei pentru neatrînare; Întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești, în Constituirea statelor feudale românești*, p. 165—193.

⁵⁵ Schwandtner-Bell, SRH, I, p. 177.

⁵⁶ Joannes Długosz, *Historia polonica*, t. I, Lipsiae, 1711, col. 1073—1075.

a luptelor cu tătarii⁵⁷, este posibil să fie exactă. Dealtminteri, ordinea cronologică a relatării evenimentelor de pe fiecare teatru de acțiuni ale regelui Ludovic I este păstrată în general corect de către arhidiaconul Ioan de Tîrnave⁵⁸.

După narațiunea atribuită fratelui minorit Ioan lupta decisivă cu tătarii s-a dat în preajma zilei de 2 februarie 1345 și a durat trei zile, fiind capturat, alături de o bogată pradă, și conducătorul tătar „Othlamus”, cumnatul hanului, executat apoi⁵⁹. Un miracol al sfântului rege Ladislau din biserica episcopală de la Oradea petrecut cu același prilej și căruia i s-a atribuit măreția categorică a victoriei — miracol relatat de fratele minorit⁶⁰ — a provocat chiar inițierea unui ciclu al Sf. rege Ladislau în pictura bisericilor secuiești (Dirjiu etc.), asociat etapei luptelor cu tătarii.

În lupta hotărîtoare conducerea trupelor angevine a avut-o după arhidiaconul Ioan Totsolymosi, Andrei Lackfy, împodobit cu titlul de „voievod transilvan”, al celei mai înalte demnități ocupate după mai bine de un deceniu. De fapt, conducerea treburilor transilvane fusese hotărîită de regele Ludovic I cu prilejul deplasării sale în țară⁶¹: Ștefan, fratele lui Andrei devenea voievod, iar acesta înlocuia pe Ladislau comitele securilor și de Bistrița cu adăugirea și a dregătoriei comitale pentru Brașov⁶². Este evidentă pregătirea din inițiativa regelui angevin a unui nou curs al evenimentelor militare la frontiera est-transilvană: *cu probabilitate în toamna anului 1344 noua politică militară intra în etapa aplicării spre a conduce la victoria din ianuarie—februarie 1345*. Antonio Bonfini adaugă în ale sale *Rerum Hungaricarum Decades*, la elementele furnizate de arhidiaconul de Tîrnave și minoritul Ioan, descrierea luptei și participarea la ea și a voievodului Transilvaniei, Ștefan Lackfy: „Andreas in dextro, in sinistro cornu Stephanus dimicant”⁶³. Temeiul informației pare să fie în surse de familie cunoscute eruditului italian⁶⁴, cu atât mai mult cu cât spre deosebire de cronică lui Ioan de Tîrnave, Antonio Bonfini indică precis descendența lui Andrei Lackfy din Ladislau⁶⁵, cunoscutul comite al securilor și de Bistrița (1333—1337, 1344⁶⁶).

Dar, de la acest prim succes pînă la *întemeierea Moldovei* pasul nu pare să se fi produs imediat. În martie 1347 curia papală avignoneză încuviința numirea unui episcop al Milcoviei cerută anterior de regele Ludovic d'Anjou și de regina mamă Elisabeta. În suplica lor aceștia vor fi dat

⁵⁷ Ștefan S. Gorovei, *L'État roumain de l'est des Carpates: la succession et la chronologie des princes de Moldavie au XIVe siècle*, (studiu fundamental), în RRH, XVIII, 3/1979, p. 487—489.

⁵⁸ Pentru opinia contrară v. ibidem, p. 482—484.

⁵⁹ *Historiae Hungaricae Fontes Domestici*, volumen III. *Chronicon Dubnicense*, recensuit et praefatus est M. Florianus, Quinque—Ecclesiis, 1884, p. 151—152.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 152.

⁶¹ Sergiu Iosipescu, *op. cit.*, p. 1967—1972.

⁶² DIR, C, veac XIV, IV, p. 173—174, 213.

⁶³ Antonius Bonfinius, *Rerum Hungaricarum Decades*, ed. Bel, 1771, p. 338.

⁶⁴ Antonius de Bonfinis, *Rerum Hungaricarum Decades*, t. IV^a, ediderunt Margarita Kulcsár et Petrus Kulcsár, Budapest, 1976, p. 136.

⁶⁵ Idem, ed. Bél, 1771, p. 338.

⁶⁶ Maria Holban, *Pe marginea unor documente bistrițene din vremea Angevinilor*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 231; DIR, C, veac XIV, IV, p. 174.

asigurări că „sus-numita episcopie va fi readusă la starea dinainte, iar moșiile, bunurile și drepturile pomenite mai sus se vor redobîndi”⁶⁷. Documentar, aceasta este singura consecință a luptelor purtate în anii 1344—1346. În viziunea politică a suveranului angevin al Ungariei episcopia Milcoviei era expresia eclesiastică a unei realități teritoriale — „culoarul Milcovului” —, menită să asigure marele drum comercial din Transilvania la Marea Neagră⁶⁸. Realizarea planurilor angevine trebuia să fie susținută prin continuarea efortului militar, încredințat conducerii magistrului Andrei Lackfy, numit comite al secuilor, de Brașov și de Maramureș, cărora li se va mai adăuga Satu Mare (cca 1349—1350)⁶⁹. Astfel, pentru noua etapă a luptelor cu tătarii monarhia angevină angrena și potențialul militar românesc din nordul Transilvaniei. Ludovic I personal venea în toamna anului 1349 la Bistrița spre a inspecta situația și printre cei ce se aflau în preajma regelui era și Giulea, fiul lui Dragoș, român maramureșan, a cărui credință — împreună cu a fiilor Dragoș, Ștefan, Tatar, Dragomir, Costea și Mirăslău — era remarcată și răsplătită de suveranul angevin⁷⁰. Presiunea militară antitătară la frontiera oriental-transilvană, care tindea să coboare pe versantul estic al Carpaților spre Siret —, deși lipsită de „marchizul” acestei zone, Andrei Lackfy⁷¹, trimis în Napoli și apoi comite de Mačva —, a fost favorizată de succesele militare angevine și polone împotriva lituanilor și tătarilor (1351—1354). Astfel, pe marele teatru de acțiuni militare pacea impusă tătarilor (1354) ca și noul acord (ante februarie 1355) între regele Ungariei și marele voievod Nicolae Alexandru al Țării Românești, au asigurat existența „mărcii” angevine de pe versantul oriental al Carpaților. Reflectarea cronicărească a înfăptuirii se află într-un adaus datorat lui Antonio Bonfini „Siculi deinde Tartarorum reliquies, in transalpinis saepius invasere; quae, ne ad interitum redigerentur, *dimissa hac Valachorum parte*, ad immensam suorum multitudinem, quae in maritimam Ponti oram effundebatur, se continuo recepere”⁷². Revenirea în zonă a lui Andrei Lackfy, ca voievod al Transilvaniei (aprilie 1356 — septembrie 1359), cu atitudini autoritare vădite pretutindeni, a provocat o reacție violentă în „terra molduana” — „țara moldovană” angevină. Asociată pe planul relațiilor internaționale cu înfăptuirea domniei autocrate în Țara Românească prin consacrarea imperială bizantină (mai 1359) și, posibil, prin atragerea de către românii moldoveni a forțelor nobiliare polone interesate în Galiția⁷³, revolta amenința să anuleze întreg efortul angevin de un deceniu și jumătate. Venit grabnic în Transilvania, la sfîrșitul anului 1359, regele Ungariei, Ludovic I d’Anjou, a fost nevoit să adopte o soluție politică: instalarea la cirna Țării Moldovei a credinciosului său român maramureșan Dragoș din Giulești. Meritele sale erau înșirate de rege în diploma sa din martie 1360, „în chip deosebit pentru restaurarea țării noastre moldovene, unde

⁶⁷ DRH, D, I, p. 63—65.

⁶⁸ Ipoteza a fost convingător argumentată de Nicolae Iorga, Emil Lăzărescu, Gheorghe Brătianu.

⁶⁹ Maria Holban, *op. cit.*

⁷⁰ Ioan Mihalyi, de Apșa, *Diplomele maramureșene din secolul XIV—XV*, Maramureș—Sziget, 1900, p. 26—27.

⁷¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 205.

⁷² Antonius Bonfinius, *op. cit.*, p. 338.

⁷³ Vezi enigmatică relatare a lui Długosz, I, col. 1122—1124.

prin sîrguincioasa-i vitejie a readus, cu grijă vegheată și siliță neostoită, pe mulți români răzvrățiți, depărtați de la calea cuvenitei credințe, la păstrarea fidelității față de coroana regească”⁷⁴.

Acestuia doar, român cirmuitor de români, tradiția istorică consemnată în letopisețe i-a conferit aura de epopee a întemeierii Moldovei: „În anul 6967/1359/ a venit Dragoș voievod din Țara Ungurească, din Maramureș, după un bour, la vinătoare, și a domnit 2 ani”⁷⁵.

Guvernării lui Dragoș din Giulești — retras și trăitor pînă către 1389 în posesiunile sale nobiliare maramureșene de la Slatina (azi Ocna-Șugatag) — i-a urmat aceea, de patru ani — potrivit cronicilor interne —, a altui voievod maramureșan, Sas (1361—1364).

Într-o paralelă care poate să nu fi fost întimplătoare, succesiunea liberă (16 noiembrie 1364) a lui Vladislav-Vlaicu vodă în Țara Românească s-a produs simultan cu un alt act românesc de emancipare, al Moldovei de sub coroana Ungariei. Un vechi și binecunoscut necredincios al angevinilor, voievodul maramureșan Bogdan din Cuhea, trecut la răsărit de Carpați, reunind sub egida sa forțele românești locale opuse controlului regal, izbutise în iarna 1364-1365 să compromită guvernarea voievodului Sas. În februarie 1365 regele Ludovic I era nevoit să-și recunoască înfringerea „voievodul Bogdan și fiii săi, necredincioși învederați ai noștri /... plecînd pe ascuns din zisul nostru regat al Ungariei în suspomenita noastră țară moldovană, aspiră să și-o păstreze în paguba majestății noastre”⁷⁶.

De la încercarea angevină de a mai supune sub coroana Sf. Ștefan alte țări românești s-a ajuns astfel la *cea de-a doua libertate românească*: Moldova.

Marea Neagră: ea era la capătul drumului. Atingerea litoralului pontic era desăvîrșirea încetei deveniri istorice a organizării statale românești medievale. Dar Marea cea Mare a acelor vremuri, *placă turnantă a istoriei europene a veacurilor XIII—XIV*, după formula încă neutilizată deplin a lui Gheorghe Brătianu, era marele receptacol al spectaculosului comerț ce lega Occidentul de Indiile tuturor mirodeniilor și prețioaselor țesături, comerț înfloritor odată cu *pax mongolica*. Instituirea ei, corespunzătoare organizării bicontinentalei împărății tătare, a asigurat de la mijlocul secolului al XIII-lea și pînă la jumătatea celui de-al XIV-lea, funcționarea capitalei artere neguțătorești care dezanclava Europa. Interese economice, susținute politicește, aduseseră pe italieni, venețieni, genovezi, pisani, anconitani, să prospecteze și să cucerească Marea cea Mare, odinioară bizantină. În Pontul Stîng, pe Dunărea de Jos, reprezentanții republicilor maritime au obținut concesiile ale hanilor tătari pentru colonizarea și lucrativul lor negoț, capabil totodată să valorifice, să dezinoleze ținuturile din interior. Nimic mai firesc decît planul regelui Ludovic I d'Anjou (1342—1382) de a conexe prin regatul său mările Neagră și Adriatică — aceasta pentru el o „mare nostrum” —, ca parte din idea-

⁷⁴ Ioan Mihalyi de Apșa, op. cit., p. 38.

⁷⁵ *Cronicile slavo-române din veacurile XV—XVI* publicate de Ion Bogdan, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 16.

⁷⁶ DRH, D, I, p. 81.

lul restaurării pentru sine a Imperiului latin de Constantinopol. Culoarul angevin al Milcovului, iar ca expresie a ierarhiei clericale, episcopia Milcoviei, fuseseră primele realizări ale planului.

Aceeași fascinație putea să exercite Marea cea Mare și pentru diriguitorii politicii Țării Românești și ai Moldovei. Există însă o diferență esențială rezidind în realitățile politice din ținuturile de la Dunărea inferioară la litoralul pontic. Din Balcanii maritimi și „marea de arbori” (Deliormanul) pînă la limanul Nistrului, teritoriul denubiano-pontic înfățișa același peisaj politic de țări. O „țară a lui Petru”, unul dintre Asănești, cuprindea pe românii stăpînitores ai Balcanilor Mici — dealtfel centrul răscoalei din 1185/1186⁷⁷ — ; la periferia imperiului lui Ioan Asan al II-lea (1218—1241) o diplomă a țarului plasa țările Carvunei și Ecrene⁷⁸. Sub „acoperămîntul” adesea transparent al controlului mongol/tătar, alături de coloniile și escalele genoveze, îndeosebi Chilia, Lycostomo, de posesiunile bizantine⁷⁹ și Beștepeul colonizării turce selgiucide (cca 1265), se aflau „țara Brodnicilor” și mai ales „Țara românilor” de la Dunărea maritimă. După Geografia prințului Abul Feda (1321) în această țară românească se afla orașul Isaccea și depindea de Constantinopol⁸⁰. Tot aici s-ar localiza și razzia piraților turci anatolieni ai begului Umur de Aydın (cca 1335—1341). Ceva mai la nord mărginită de unul dintre *valurile lui Traian* se afla *Paratalassa*, țara românească de lîngă mare, înche-gată în jurul Cetății Albe, străveziu mascată de domnia unui „Demetrius, princeps Tartarorum” (cca 1363 — ante 1386). Emisiuni monetare ale orașelor dunărene cu însemnul crucii și tamgaua hanilor⁸¹ ilustrează varietatea tipurilor de cristalizări statale. Sub pulpana mongolă, Bizanțul restaurat al Paleologilor și-a reorganizat posesiunile din acest larg Paristrion, încercînd să controleze întreg litoralul vest-pontic. În politica sa imperiul a avut un prețios aliat în stăpînitorul de la Caliacra al Țării Carvunei și Ecrene, arhontele Balica (cca 1320—1348 ?). Aceeași politică a fost urmată de fratele și succesorul său, despotul Dobrotiță⁸². Colaborator militar cu Bizanțul, participant la cruciada anti-turcă și bulgară a Contelui Verde, Amedeo al VI-lea de Savoia, din 1366—1367 despotul Dobrotiță a reunit sub stăpînirea sa și ținutul Zagorei⁸³ — posibil fosta „țară a lui Petru” — și Dristra. Vecin și aliat al Țării Românești a lui Vlaicu vodă (1364—1374), în zona Dristra-Vicina, despotatul lui Dobrotiță asigura o ieșire la mare emancipată de controlul genovez.

⁷⁷ Este concluzia analizei operațiilor militare bizantine împotriva statului Asăneștilor.

⁷⁸ Hurmuzaki/Kaluźniacki, I, p. 781.

⁷⁹ Vezi Vitalien Laurent, *La domination byzantine au bouches du Danube sous Michel VIII Paléologue*, în RHSEE, XXII, 1945, p. 187—189.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 190.

⁸¹ Ernest Oberländer-Târnoveanu și Irina Oberländer-Târnovcanu, *Contribuții la studiul emisiunilor monetare și al formațiunilor politice din zona Gurilor Dunării în secolele XIII—XIV*, în SCIVA, 32, 1/1981, p. 89—109.

⁸² Pentru bibliografia referitoare la despoția lui Dobrotiță, v. M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Formarea despotatului lui Dobrotici*, în „Puc. Studii și comunicări de istorie și arheologie. Muzcul Delta Dunării — Tulcea”, IV/1973—1975; Victor Eskenas, *Din istoria litoralului vest-pontic; Dobrotici și relațiile sale cu Genova*, în RdI, 34, 11 1981, p. 2047—2063 și idem, *Notes concernant l'histoire du littoral ouest de la mer Noire; Dobrotitch et ses relations avec Gênes*, în RRH, XXI, 2 1982, p. 239—256.

⁸³ De aici confuzia unora dintre interpretările istoriografice care fac din Dobrotiță un „dinast bulgar”.

Faptul va declanșa atît războiul între despotat și Genova (1360—1386) cît și marea tentativă angevino-genoveză din 1376 de a se impune prin forță Țării Românești, Moldovei și principelui Dobrotiță. Suscitarea de către genovezi a unei seniorii autonomiste la Dristra sub Terter, un fiu al despotului, rupînd legătura acestuia cu Țara Românească, precum și intervențiile militare angevine în ambele principate române au fost însă ultimul efort coerent al regelui Ludovic I pentru realizarea grandioaselor sale planuri. În anii 1377—1389 unificarea statală a Țării Românești și a Moldovei se împlinea prin atingerea litoralului pontic *în limitele firești ale existenței anterioarelor țări românești*.

★

Încercarea de a derula evenimentele istorice altminteri decît constatativ, spre a surprinde, măcar plauzibil, viața reală îngăduie aici cîteva concluzii. Nivelul atins de organizarea statală în a doua jumătate a secolului al IX-lea, prin marile ducate carpatice, ar fi îngăduit o treptată unificare politică românească de influență sau în legătură cu Bizanțul. Invazia ungară și apoi expansiunea regatului arpadian (sec. X—XIII) au împiedicat acest proces. Strînsă între Ungaria de cruciadă apostolică și culoarul stepei, organizarea statală românească s-a concentrat în jurul Carpaților Meridionali, a celor Nordici-maramureșeni. După anul 1300 Țara Românească, — expresie a unui program politic unificator, sub tătari și împotriva acestora — a fost împiedicată de crearea Moldovei angevine să se întindă în limitele extracarpatiche firești. Culoarul angevin de la Carpații de curbură la Dunăre, apoi tradiția dinastică din cele două principate românești, au contribuit categoric la bipolaritatea statală. Dar, și aceasta este esențial, treptat în secolul al XIV-lea, Țara Românească și Moldova, cele două principate libere, au organizat politic întreg teritoriul românesc din Carpați la Dunăre și Marea cea Mare.

ESQUISSE DE LA CONSTITUTION DES ETATS MÉDIÉVAUX ROUMAINS

— RÉSUMÉ —

L'étude propose une image d'ensemble de l'évolution étatique dans l'espace carpato-danubien-pontique pendant les IVe—XIVe siècles, après l'écroulement progressif de l'organisation impériale romaine dans ces contrées jusqu'à la constitution, aux côtés du plus vieux voïévodat de Transylvanie, des principautés roumaines libres — la Valachie et la Moldavie. Du point de vue méthodique on a essayé de placer les mentions éparpillées sur la population autochtone romaine et puis roumaine dans un cadre de cristallisations politiques qui ont culminé au IXe siècle par la formation des principautés territoriales, de l'arc carpatique jusqu'à Tisza, reliées au monde byzantin.

Les invasions hongroise, petchenègue, coumane et mongole (tatare) ont entravé le parachèvement du processus d'unification et centralisation politique dans sa phase première. Vers 1300, le processus a été repris, autour des Carpates Méridionales, ce qui a conduit à la constitution progressive de la principauté de Valachie. L'expansionnisme angevin des années 1344—1354 à l'est des Carpates, de même que la formation ultérieure des traditions dynastiques locales ont provoqué la bipolarité politique roumaine, l'existence des principautés de Moldavie et de Valachie séparées.

Dans la seconde moitié du XIVe siècle, les principautés ont été parachevées du point de vue territorial au moment où elles ont atteint le littoral de la mer Noire dans les limites naturelles de l'existence antérieure de petites formations étatiques roumaines, dont le despotat pontique de Dobrotitză (environ 1350—1386).

OPINIA PUBLICĂ DIN STATELE UNITE ALE AMERICII ȘI RĂZBOIUL ITALO-ETIOPIAN (1935—1936) (II)*

DE

NICOLAE DASCĂLU

La 17 iulie 1935 la New York s-a reunit Conferința națională pentru pace (*National Peace Conference*). La lucrări au participat delegații ale celor 28 de organizații afiliate, pacifice, religioase, civice și feministe din Statele Unite ale Americii. După discuțiile ce au avut loc pe marginea unicului punct aflat la ordinea zilei, a fost adoptată o declarație referitoare la atitudinea față de conflictul italo-etioopian. În document se preciza că actualul conflict italo-etioopian va duce la război care amenința a se extinde. Originile disputei erau adinci, la fel ca cele ale crizei manciuriene, și poate genera o nouă cursă a înarmărilor cu efecte profund negative. Conferința își exprima încrederea că S.U.A. va acționa pentru respectarea Pactului Briand Kellog. În acest sens era necesară cooperarea guvernului american cu Societatea Națiunilor în vederea unirii eforturilor pentru menținerea păcii. Declarația a fost înmănată de secretarul Conferinței, F. J. Libly, șefului Diviziei Europa Occidentală din Departamentul de stat, în cursul unei audiențe din 23 iulie¹.

Departamentul de stat a încercat a cunoaște exact implicațiile rasiale ale conflictului italo-etioopian în ce privește scena americană. Un memorandum din 24 iulie 1935, semnat de șeful Diviziei pentru afacerile din Orientul Apropiat, informa pe subsecretarul de stat Phillips că a cerut serviciului special de investigații al Departamentului de stat a întreprinde unele cercetări discrete privind activitatea unor negri americani față de conflictul italo-etioopian. În anexă la notă se afla raportul unui „agent special în exercițiu”, Burr. Acesta trecea în revistă o serie de evenimente din Harlem, unde a întreprins ancheta, și trăgea câteva concluzii. Agentul

* În prima parte a studiului nostru am prezentat în esență conținutul conceptului de opinie publică, am schițat tabloul de ansamblu al atitudinii opiniei publice americane față de războiul italian și am început prezentarea celor mai importante scrisori pe această temă adresate unor oficiali din administrația Roosevelt. Vezi prima parte a studiului în: „Revista de istorie”, nr. 2, 1983.

¹ National Archives, General records of the State Department, record group 59, decimal file 1930—1939, Washington, D. C., (mai departe, National Archives, State Department file), Statement of Policy on Italian-Ethiopian Situation adopted by National Peace Conference, New York, July 17, 1935, f. s., 1 p.; State Department, Division of Western European Affairs, Memorandum, July 23, 1935, Green, 2 p. (cota 765. 84/676 și 723 — întrevederea Phillips Libly, din 24 iulie, Memorandum, 3p.)

aprecia că pentru moment situația nu prezenta aspecte grave. Era vorba doar de un grup de negri care încerca a incita populația de culoare la organizarea unor demonstrații și la boicotarea magazinelor italiene din Harlem. Au avut loc și câteva ședințe la care s-au făcut colecte de bani pentru ajutarea Etiopiei. Deocamdată singurele acte de violență au constat în spargerea geamurilor de la unele magazine și case italiene. Poliția era însă pregătită, se menționa în raport, și pe viitor era gata a interveni în situații similare².

The International Council of Friends of Ethiopia (Consiliul internațional al prietenilor Etiopiei) s-a adresat Societății Națiunilor prin intermediul Departamentului de stat. Consiliul semnatar evidențiază semnificația Etiopiei pentru negrii din întreaga lume. Pentru aceștia Etiopia era un simbol, ca unicul stat independent din Africa. Dorința Italiei de a subjugă un popor pacific ca cel etiopian era clar evidențiată de concentrarea de trupe aflată în curs. Ca urmare se impunea ca Societatea Națiunilor să acționeze pentru prevenirea războiului italo-etioopian³.

O delegație a Comitetului „marșul din 3 august împotriva războiului” (*August 3rd March Against War Committee*) din New York, a obținut pentru 1 august 1935, o audiență la subsecretarul de stat Phillips. În numele celor 315.000 membri ai organizației, delegația a prezentat un memorandum în care se exprima solidaritatea cu cauza Etiopiei. Se afirma că statul etiopian, practic lipsit de forțe armate, cu greu putea fi considerat un agresor. Ca urmare, Italia a fost aceea care, prin presiuni diplomatice, a ocupat Somalia (numită apoi „italiană”) precum și Eritre a. Fără îndoială că incidentul de la Ual Ual a fost tot o provocare a t. lien'lor. Cum se părea că Societatea Națiunilor nu sprijinea cerere etiopiană pentru soluționarea pacifică a diferendului, Comitetul considera necesar a fi luate o serie de măsuri. Între acestea erau menționate: 1) Statele Unite să ceară Italiei încetarea imediată a pregătirilor de război; 2) Johnson Act, din 13 aprilie 1934, privind relațiile guvernului american cu statele debitoare din primul război mondial, să fie invocat în raporturile cu Roma; în acest fel se va pune capăt oricărei tranzacții comerciale sau financiare cu Italia, ca stat care nu și-a îndeplinit obligațiile financiare ce le avea cu Statele Unite; 3) guvernul american trebuia să oprească orice transport cu armament destinat Italiei; 4) se impunea trimiterea unui protest oficial american la Roma în legătură cu proiectele de expansiune militară în Etiopia. După ce a primit memorandumul cu conținutul de mai sus, subsecretarul de stat Phillips a explicat delegației poziția oficială a administrației Roosevelt față de conflictul italo-etioopian, poziție fundamentată pe aplicarea principiilor Pactului Kellog⁴.

The Catholic Association for International Peace (Asociația catolică pentru pacea internațională) s-a adresat secretarul de stat Hull printr-o scrisoare datată 7 august 1935. Se accentua ideea că declarația Departa-

² *Ibidem*, State Department, Division of Near Eastern Affairs, July 24, 1935, W. Murray to Phillips, acting state secretary, 2 p.; anexă: Office of special agent in charge, New York Division, July 23, 1935, Burr, 2 p. (765.84 646).

³ *Ibidem*, The International Council of Friends of Ethiopia, New York, July 29, 1935, W. N. Huggins, secretary, 3 p. (765. 84. 965).

⁴ *Ibidem*, August 3rd March against War Committee, New York, f. d., f. s., 3 p.; State Department, undersecretary W. Phillips, Memorandum, August 1, 1935, 2 p. (765. 84/770).

mentului de stat, din 5 iulie 1935, a fost o dezamăgire pentru cei care credeau că Pactul Kellog „...este ceva mai mult decât o pioasă rezoluție de Anul Nou împotriva războiului”. Mai încurajatoare a fost declarația din 11 iulie 1935 a guvernului american ce preciza că privește negativ orice măsură a Italiei care putea duce la război. Totuși, aceasta era prea puțin față de posibilitățile Statelor Unite. În timp ce Etiopia făcea toate eforturile pentru menținerea păcii, Italia acționa în sens contrar. Ratificarea Pactului de la Paris de către S.U.A. era o simplă înșelăciune dacă administrația Roosevelt nu repudia declarațiile agresive ale Italiei și dacă nu informa opinia publică mondială asupra intențiilor fascistilor. Împotriva celor ce amenințau pacea lumii trebuiau aplicate sancțiuni, de natură economică în primul rând. În scrisoare se sugera convocarea unei conferințe a semnatarilor Pactului Kellog cu scopul de a discuta adoptarea unui acord pentru boicotul internațional al celor ce amenințau pacea lumii. Se considera că sînt necesare măsuri practice care să determine Italia a renunța la planurile sale de agresiune. Semnat de Hull, răspunsul era redactat în aceeași termeni ca cele anterioare ⁵.

Sub egida Conferinței naționale pentru pace, la jumătatea lunii august 1935 s-a fondat la New York Comitetul pentru Etiopia (*The Committee for Ethiopia*). Acesta avea ca deviză următoarea propoziție: „Salvați cea mai veche națiune creștină din lume”. Comitetul a lansat un apel pentru aderarea de membri și adunarea unor fonduri. În programul concret de activitate figurau următoarele puncte: 1) unirea forțelor opiniei publice americane împotriva războiului italo-etio-pian; 2) organizarea, în toate bisericile din S.U.A., a unei zile naționale de rugăciune și protest împotriva pericolului ce plana asupra Etiopiei; 3) publicarea de informații despre Etiopia în presa americană; 4) organizarea și dotarea unor spitale precum și acordarea altor ajutoare nonmilitare Etiopiei; 5) construirea unei moderne stații de radio în Etiopia, pentru a asigura legaturile acesteia cu lumea în cazul unui război și 6) prin toate acestea Comitetul dorea a contribui direct și efectiv la cauza generală a păcii ⁶.

Cu oarecare întârziere față de simpatizanții cauzei etiopiene, în luna august 1935 sînt înregistrate primele manifestări organizate ale unor asociații favorabile acțiunii Italiei. La 7 august Federația societăților și cluburilor italo-americane (*Italian-American Federation of Societies and Clubs*) cu sediul la Waterbury, Connecticut, s-a adresat președintelui Roosevelt precum și senatorului local, A. Lorengam. Textul era identic în ambele cazuri. În scrisoare se aprecia că decizia guvernului de a aplica sancțiuni economice Italiei, de acord cu hotărîrea Societății Națiunilor, nu era justă. Acest calificativ deriva din aceea că asemenea măsură nu s-a adoptat și în cazuri similare anterioare, ca cel al Japoniei de pildă. Statele Unite, se sublinia în aceeași scrisoare, avea toate motivele să mențină bunele relații cu Italia de unde au emigrat mulți actuali cetățeni americani. În schimb, interesele americane în Etiopia erau negliabile.

⁵ *Ibidem*, The Catholic Association for International Peace, The Committee on International Law and Organization, Washington, August 7, 1935, G. Charles Fenwick, 3 p., to State Secretary (765.84 675).

⁶ *Ibidem*, The Committee for Ethiopia, New York, 228 East, 45th Street, August 15, 1935, R. F. Harris, 3 p. (765.84/456).

Solicitînd toată atenția pentru argumentele expuse, se cerea a se face totul pentru menținerea Statelor Unite pe linia strictei neutralități⁷.

În numele firmei *Industrial Associates*, din New York, David Darrin cerea președintelui Roosevelt, printr-o scrisoare din 20 august, să acționeze cu fermitate pentru prevenirea războiului italo-etioopian. Aceasta pentru simplul motiv că războiul putea degenera într-un conflict mondial. Se sugera convocarea unei conferințe internaționale quadripartite (S.U.A., Franța, Marea Britanie și U.R.S.S.). Cele patru mari puteri trebuiau să analizeze situația și să adopte măsurile adecvate⁸.

Comitetul provizoriu pentru criza etiopiană (*Provisional Committee on the Ethiopian Crisis*) a trimis, imediat după fondare, o delegație la Departamentul de stat. Primită, la 21 august 1935 de către șeful Diviziei pentru afacerile din Orientul Apropiat, delegația a solicitat acțiuni practice din partea guvernului Statelor Unite pentru prevenirea războiului italo-etioopian. Simbolic, sediul noului organism a fost stabilit la Biblioteca memorială Woodrow Wilson din New York⁹.

Președintelui Roosevelt i se adresa Liga americană pentru Italia (*American League for Italy*) printr-o scrisoare datată 24 august 1935. Se sublinia dorința asociației semnatare ca S.U.A. să nu adopte decizii care să distrugă prietenia italo-americană. Se încerca și o justificare a acțiunii Italiei în sensul argumentării utilizate de propaganda fascistă. După primul război mondial situația economică a Italiei s-a deteriorat tot mai mult. Pentru a remedia această stare de fapt, Italia era nevoită a se angaja în Etiopia. Există însă și o cale de evitare a războiului italo-etioopian. Anume, guvernul american să convoace o conferință anglo-franco-italiană la Washington. Reuniunea ar urma să discute coloniile pe care Londra și Parisul urmau a le ceda Italiei pentru ca aceasta să-și soluționeze în acest fel problemele de natură demografică¹⁰.

Fundația pentru pacea lumii (*World Peace Foundation*) cu sediul la New York, se adresa Departamentului de stat într-o problemă specială. Fundația solicita recomandarea unui istoric sau politolog care să elaboreze o lucrare specială privind conflictul italo-etioopian. Conducerea Fundației considera că subvenționarea unui asemenea proiect, menit a informa exact opinia publică americană asupra acestei probleme, era un act de angajare. Departamentul de stat l-a recomandat pe Quincy Wright, de la Universitatea din Chicago, pe care l-am mai întilnit ca semnatar al unei scrisori. Lucrarea preconizată a fost publicată după puțin timp¹¹.

Un grup de cetățeni din Gallup, New Mexico, a trimis la 10 octombrie 1935 o scrisoare președintelui Roosevelt. Semnatarii aduceau la cunoștința șefului executivului american că în ultimele luni în sud-vestul Statelor Unite au fost organizate mitinguri de solidaritate cu Etiopia.

⁷ *Ibidem*, Italian American Federation of Societies and Clubs, Waterbury, Conn., August 7, 1935, indesc., 1 p., to president Roosevelt (765.84/877).

⁸ *Ibidem*, Industrial Associates, New York, August 20, 1935, D. Darrin, 1 p., to president Roosevelt (765.84 920).

⁹ National Archives, State Department file, Department of State, Division of Near Eastern Affairs, Memorandum, August 21, 1935, Murray, 2 p. (765.84 929).

¹⁰ *Ibidem*, American League for Italy, New York, August 24, 1935, indesc., 2 p., to president Roosevelt (765.84 959).

¹¹ *Ibidem*, World Peace Foundation, New York, September 7, 1935, R. T. Rich, 1 p., tp W. Murray (765.84 1123); vezi și Quincy Wright, *The Test of Agression in the Italo-Ethiopian War*, New York, 1936, 81 p.

Cu această ocazie s-a cerut populației de culoare a participa activ și a nu se limita la simpla simpatie pasivă pentru Etiopia. Ziarele dădeau informații despre voluntari și colecte de bani pentru Etiopia. Există însă și unele zvonuri că activitatea pentru cauza etiopiană este doar începutul unui vast plan ce urmărea instaurarea dominației negrilor în lume. Acest aspect provoca o mare îngrijorare în rindul semnatarilor. Ei cred că una este să simpatizezi cu cauza Etiopiei și alta este să condamni guvernul american pentru neintervenție. Semnatarii doreau a fonda o asociație cu denumirea Patrioții afro-americani (*Afro-American Patriots*). Aceasta urma a activa sub deviza: „Negri americani, sprijiniți America”. În aceasta ei solicitau lui Roosevelt ajutor moral și material. În răspunsul din 30 septembrie Departamentul de stat anunța că în scopul indicat în scrisoare nu se putea acorda nici un fel de ajutor oficial¹².

Într-un nou memoriu, din 11 septembrie, semnat de 200 persoane, Asociația pentru Societatea Națiunilor (*The League of Nations Association*) solicita președintelui Roosevelt o intervenție activă a Statelor Unite față de o evidentă violare a Pactului de la Paris. O asemenea intervenție activă se impunea și pentru că războiul italo-etioopian putea duce la un conflict mondial¹³.

Carnegie Endowment for International Peace (Fundația Carnegie pentru pacea internațională) l-a felicitat, în scris, pentru discursul rostit la 13 septembrie, pe secretarul de stat Hull. Cuvîntarea s-a referit la poziția S.U.A. față de conflictul italo-etioopian. În scrisoare se aprecia că Hull a reușit foarte bine să demonstreze faptul că S.U.A. sprijină soluționarea pacifică a disputelor într-o lume în care interdependența dintre națiuni este o realitate foarte evidentă¹⁴.

Poziția oficială a guvernului american este apreciată și aprobată pe deplin și de către Comitetul american pentru criza etiopiană (*American Committee on the Ethiopian Crisis*). Într-o scrisoare din 14 septembrie 1935 era exprimată satisfacția Comitetului pentru atitudinea adoptată de guvern, cea de neutralitate. Se solicita și o audiență la Departamentul de stat cu scopul de a cere unele detalii și precizări¹⁵.

Aprecierile pozitive privind discursul lui Hull din 14 septembrie erau reinnoite de Asociația pentru Societatea Națiunilor într-o scrisoare adresată președintelui Roosevelt. Se considera că menționatul discurs era în măsură să contribuie la întărirea solidarității națiunilor ce doresc pacea și securitatea, care se pronunță pentru aplicarea Pactului Briand-Kellog. Scrisoarea avea în anexă o listă cu 500 semnături ce sprijineau petiția anterioară a Asociației¹⁶. O altă listă, cu aceeași menire, avînd

¹² *Ibidem*, Essex G. Jenkins, C. H. Johnson, ș. a., Gallup, New Mexico, September 10, 1935, 2 p., to president Roosevelt; răspunsul Departamentului de stat, datat 30 septembrie 1935, J. C. Dunn, 1 p. (765.84 1292).

¹³ *Ibidem*, The League of Nations Association, Inc., New York, September 11, 1935, 200 semnături, 9 p., to president Roosevelt (765.84 1227).

¹⁴ *Ibidem*, Carnegie Endowment for International Peace, Southampton, New York, September 13, 1935, Butler, 2 p., to State Secretary, Hull (765.84/1160).

¹⁵ *Ibidem*, American Committee on the Ethiopian Crisis, New York, September, 14, 1935, indsec., 1 p., to Harry McBride, State Department (765.84 1298).

¹⁶ *Ibidem*, The League of Nations Association, Inc., New York, September, 14, 1935, C. M. Eichelberg, 18 p., to president Roosevelt (765. 84/1260).

400 de noi semnături, a fost înaintată de aceeași Asociație șefului executivului american la 19 septembrie ¹⁷.

Washington Committee against War and Political Corruption (Comitetul din Washington împotriva războiului și a corupției politice) trimitea la 18 septembrie o scrisoare președintelui Roosevelt. Se dădea pe această cale adeziunea Comitetului la politica externă a Statelor Unite și se cerea aplicarea în continuare a principiilor Pactului de la Paris. În anexă scrisoarea avea o petiție către Congres în problema războiului și a corupției politice ¹⁸.

Societatea Sf. Iosif din Paolo del Colle (*Society of St. Joseph of Paolo del Colle*) a trimis la 23 septembrie o scrisoare senatorului de New York. Acestuia i se solicita a acționa pentru menținerea prieteniei italo-americane prin susținerea politicii de neutralitate a Statelor Unite ¹⁹.

Într-o telegramă din 23 septembrie, adresată lui Hull, Comitetul american al prietenilor Italiei (*The American Committee of the Friends of Italy*) a protestat împotriva violării neutralității Statelor Unite. Această situație ar fi decurs din participarea consulului general al Etiopiei în S.U.A. precum și a ministrului plenipotențiar al Republicii Haiti la un miting organizat de negrii din Philadelphia în Convention Hall, la 21 septembrie 1935 ²⁰.

Asociația funcționarilor și muncitorilor italo-americani (*Italo American Employers and Workers Association*), cu sediul la New York, a făcut apel la sprijinul senatorului local. Acestuia i s-a solicitat a susține renunțarea la neutralitate și revenirea la comerțul fără restricții cu Italia ²¹.

Comitetul executiv al Consiliului federal al Bisericilor lui Christ în America (*The Federal Council of the Churches of Christ in America*) a ținut la 27 septembrie 1935 o reuniune specială. Cu acest prilej s-a adoptat o rezoluție în problema etiopiană. O copie a documentului a fost remisă Departamentului de stat. Rezoluția evidențiază pericolul major al războiului pentru civilizația umană. De aici deriva și necesitatea soluționării conflictelor pe cale pașnică. Consiliul federal lansa o chemare către toate bisericile din Statele Unite pentru a sprijini politica de neutralitate ²².

Mișcarea națională pentru înființarea celui de-al 49-lea stat (*National Movement for the Establishment of a Forty Ninth State*) s-a adresat la 4 octombrie 1935 secretarului de stat Hull. Scrisoarea aducea la cunoștința destinatarului că populația de culoare din Chicago a adoptat proiectul

¹⁷ *Ibidem*, The League of Nations Association, Inc., New York, September 19, 1935, f. s., 8 p., to president Roosevelt (765.84/1492).

¹⁸ *Ibidem*, Washington Committee against War and Political Corruption, September 18, 1935, indesc., 3 p., to president Roosevelt; in anexă: Petition to Congress against War and Political Corruption (765.84 1414).

¹⁹ *Ibidem*, Society of St. Joseph of Paolo dell Colle, New York, September 23, 1935, Lorenzo Caputo, 1 p., to senator J. L. Pheifer (765.84 1431).

²⁰ National Archives, State Department file, The American Committee of the Friends of Italy, Philadelphia, September 23, 1935, Dr. Z. Aversa, president, 1 p., to State secretary Hull (765.84 1328).

²¹ *Ibidem*, Italo-American Employers and Workers Association, New York, September 28, 1935, R. Copeland, 2 p. (765.84 1714).

²² *Ibidem*, The Federal Council of the Churches of Christ in America, New York, October 2, 1935, indesc., 4 p., to State Department (765.84/1516)

adunării de fonduri pentru a trimite ajutoare medicale în Etiopia. Asociația se interesa asupra modalităților concrete de îndeplinire a proiectului fără a viola neutralitatea Statelor Unite. În scrisoarea de răspuns Hull preciza că acordarea de ajutor medical beligeranților era legală. Acțiunea era posibilă în lumina prevederilor Convenției internaționale de Cruce Roșie, semnată la Geneva la 27 iulie 1929. Cît despre modalitățile practice de realizare a planului se sugera a se lua legătura cu Crucea Roșie Americană ²³.

La 5 octombrie 1935 Italia a început invazia Etiopiei. Dacă pînă la acea dată se vorbea de o situație ipotetică, acum lucrurile s-au clarificat. Scrisorile adresate oficialilor de către asociațiile americane de diverse profiluri se vor referi pe viitor atît la poziția Statelor Unite cît și la condițiile evoluției campaniei militare.

Într-o scrisoare din 7 octombrie 1935 personalul Universității orașului Toledo, Ohio (*The University of the City of Toledo*) își exprima oroarea față de atacurile aviației italiene împotriva populației civile lipsite de apărare. Lui Hull i se cerea a menține stricta neutralitate a S.U.A. față de conflict. Răspunsul Departamentului de stat era identic cu cele anterioare: linia oficială a Statelor Unite a fost și va fi menținerea statutului de strictă neutralitate ²⁴.

American Association of University Women (Asociația americană a femeilor universitare) a trimis o scrisoare președintelui Roosevelt. Asociația își exprima deplinul acord pentru declararea embargoului armelor față de beligeranți. Era declarat și sprijinul pentru o politică de pace în relațiile internaționale dar se preciza și îngrijorarea că anumite interese particulare ar putea împiedica menținerea strictei neutralități. Se afirma și deplina încredere în politica promovată de administrația Roosevelt ²⁵.

Camera italiană de comerț din Chicago (*Italian Chamber of Commerce of Chicago*) a trimis la 18 octombrie o scrisoare ministrului Comerțului. Acesta era solicitat a interveni pentru că Statele Unite să nu participe la boicotul mărfurilor italiene sau la aplicarea sancțiunilor economice ²⁶.

Printr-o scrisoare din 21 noiembrie 1935, *World Fellowship of Faith* (Asociația mondială a credinței) din New York solicita o acțiune imediată pentru aplicarea Pactului de la Paris în cazul războiului italo-etioopian. Ca modalitate de acțiune se sugera convocarea unei conferințe a semnatariilor ²⁷.

Standard Oil Comp. a trimis la 6 noiembrie o scrisoare secretarului de stat. Semnată de vicepreședintele Teagle, scrisoarea atrăgea atenția asupra importanței tot mai mari a petrolului în evoluția războiului italo-etioopian. Era evidențiată poziția specială a firmei în comerțul cu Italia. Aplicarea politicii de neutralitate a Statelor Unite provoca mari pierderi

²³ *Ibidem*, National Movement for the Establishment of a Forty ninth State, Chicago, October 4, 1935, Oscar C. Brown, 1 p., to Department of State (765.84/111/21).

²⁴ *Ibidem*, The University of the City of Toledo, Ohio, October 7, 1935, C. Nash, 1 p.; răspunsul Departamentului de stat, 16 octombrie 1935, Hull, 2 p. (765.84/1625).

²⁵ *Ibidem*, American Association of University Women, Washington, October 17, 1935, indesc., 4 p., to president Roosevelt (765.84 1979).

²⁶ *Ibidem*, Italian Chamber of Commerce of Chicago, October 18, 1935, indesc., 2 p., to Trade Secretary (765.81 2040).

²⁷ *Ibidem*, World Fellowship of Faith, New York, October 21, 1935, indesc., 2 p., to State Secretary (765.84/2031).

companiei care se credea îndreptățită a cere unele compensații care nu erau însă precizate ²⁸.

O altă mare firmă, *Sterling National Bank and Trust Company* solicita opinia Departamentului de stat într-o problemă financiară. Banca preciza că un Comitet pentru Etiopia a deschis un cont, sub semnătura lui Malvin Crane, vicepreședinte și R. H. Harris, secretar. Consiliul băncii nu știa cum să procedeze : să accepte sau nu deschiderea contului ce era destinat ajutării Etiopiei. Departamentul de stat și-a declinat orice competență în problema dată. Totuși, prin scrisoarea de răspuns din 12 noiembrie, recomanda băncii a discuta chestiunea cu consulul general etiopian în S.U.A. ²⁹.

Și Crucea Roșie americană a solicitat opinia Departamentului de stat într-o problemă similară. Anume, un delegat al Crucii Roșii etiopiene a solicitat acordarea unor ajutoare medicale. În urma unei discuții cu un oficial din Departament s-a decis ca ajutoare să fie acordate ambilor beligeranți. Aceasta era în deplin acord cu statutul de neutralitate ³⁰.

Federația asociațiilor și cluburilor italo-americane (*Italian-American Federation of Societies and Clubs*) din Waterbury, Connecticut, a adoptat o poziție favorabilă Italiei. Într-o scrisoare din 21 noiembrie 1935 Federația comunica lui Hull că protestează față de decizia guvernului american de a impune unele restricții în comerțul cu Italia ³¹. La 22 noiembrie *United Italian Association* (Asociația italiană unită), din New York, a lansat un apel către toți italienii americani. Aceștia erau solicitați a contribui cu bani pentru sprijinirea campaniei Italiei în Etiopia ³². Chemarea nu a rămas fără ecouri. Ziarul „The Italian News”, din Boston, informa Departamentul de stat că numeroase italiene americane doreau a trimite verighete sau alte obiecte de valoare prin intermediul periodicului ³³.

Comitetul pentru pace și dezarmare al Organizației internaționale a femeilor (*Peace and Disarmement Committee of the Women's International Organisation*) s-a adresat președintelui Roosevelt. Într-o scrisoare din 29 noiembrie Comitetul insista asupra necesității unor acțiuni eficiente pentru restabilirea păcii ³⁴.

Printr-o scrisoare colectivă, Camera italiană de comerț din Queens (*Italian Chamber of Commerce of Queens*) și Societățile italiene unite din Long Island (*United Italian Societies of Long Island*) s-au adresat secretarului de stat. În scrisoare era formulată întrebarea : ce puteau

²⁸ *Ibidem*, Standard Oil Comp., November 6, 1935, Teagle, 2 p., to State Secretary (765. 84 2492).

²⁹ *Ibidem*, Sterling National Bank and Trust Company, New York, November 7, 1935, indesc., 2 p.; răspunsul Departamentului de stat, 12 noiembrie 1935, W. Murray, 1 p. (765. 84 2433).

³⁰ *Ibidem*, State Department, Near Eastern Division, Memorandum, November 21, 1935, Albing, 3 p. (765. 84 2720).

³¹ *Ibidem*, Italian-American Federation of Societies and Clubs, Waterbury, Conn., November 21, 1935, indesc., 2 p., to State Secretary (765.84 2761).

³² National Archives, State Department file, United Italian Association, New York, November 22, 1935, f. s., 1 p. (765.84 2819).

³³ *Ibidem*, „The Italian News”, Boston, Mass., November 25, 1935, indesc., 1 p., to State Secretary (765.84 111/72).

³⁴ *Ibidem*, Peace and Disarmement Committee of the Women's International Organisation, November 29, 1935, to president, Roosevelt, indesc., 3 p. (765.84/2973).

face semnatarii pentru a ajuta Italia fără a fi considerați „mai puțin americani”³⁵? Departamentul de stat sublinia în răspuns că activitatea cetățenilor americani trebuie să fie călăuzită în exclusivitate de loialitatea pentru S.U.A. În consecință era necesar a se face totul pentru a respecta neutralitatea³⁶.

Între 7 și 19 octombrie 1935 s-a desfășurat cea de-a 55-a Convenție anuală a Federației Americane a Muncii (*American Federation of Labor*). Convenția a adoptat și o rezoluție în problema războiului italo-etioopian. O copie a documentului a fost remisă Departamentului de stat. Rezoluția evidenția caracterul de cucerire al războiului declanșat de Italia. Se reliefa faptul că muncitorii au fost dintotdeauna împotriva războiului ce avea numai efecte negative. Cum S.U.A. era semnatară a Pactului de la Paris, guvernul trebuia să ia atitudine față de violarea acestuia de către Italia. Federația se declara de acord cu decizia Societății Națiunilor de a adopta sancțiuni și aproba întrutotul politica promovată de administrația Roosevelt. În răspunsul semnat de Hull se aduceau mulțumiri Federației pentru adeviziunea la politica promovată de guvernul american³⁶.

American Friends of Italy (Prietenii americani ai Italiei) a proiectat o demonstrație de protest împotriva sancțiunilor economice și a embargoului. Cum acțiunea urma a avea loc în fața Casei Albe, informația era adusă la cunoștința șefului Biroului special din cadrul Departamentului de stat³⁷.

La 17 ianuarie 1936 primăria orașului Boston informa Departamentul de stat despre unele acțiuni legate de războiul din Etiopia. Era vorba de conferințele publice rostite de colonelul Rupert Julian, reîntors din Etiopia unde a luptat ca voluntar în aviație (sub numele de Black Eagle). Fostul combatant ținea conferințe publice care provocau agitație în rîndul populației de culoare. Activitatea lui Rupert era o clară violare a politicii de neutralitate a Statelor Unite, aprecia primăria. Printr-o scrisoare din 25 ianuarie Departamentul de stat își declina orice competență, considerînd că problema trebuia să intre în sfera de atenție a autorităților locale³⁸.

Asociația umanitară americană (*The American Humane Association*) manifesta preocupări pentru un aspect special al războiului italo-etioopian. Într-o scrisoare de la sfîrșitul lunii ianuarie 1936 Asociația interoga Departamentul de stat asupra posibilităților de organizare a unui corp medical veterinar pe lângă armata etiopiană. Această unitate urma a se ocupa de îngrijirea animalelor rănite în lupte și care, după cum informa presa, erau lăsate să moară. Dilema asociației era dacă o asemenea inițiativă materializată nu putea fi interpretată ca o violare a neutralității Statelor Unite. În răspunsul semnat de un șef de divizie din Departa-

³⁵ *Ibidem*, Italian Chamber of Commerce of Queens; United Italian Societies of Long Island, New York, December 5, 1935, indesc., 2 p., to State Secretary; răspunsul Departamentului de stat, 26 decembrie 1935, Phillips, 2 p. (765.84.111/102).

³⁶ *Ibidem*, American Federation of Labor, December 7, 1935, indesc, 3 p., to State Secretary; răspunsul Departamentului de stat, 7 decembrie 1935, Hull, 2 p. (765. 84 2819).

³⁷ *Ibidem*, State Department to Chief Special Agent, Washington, January 6, 1936, Bannerman, 2 p. (765.84 3378).

³⁸ *Ibidem*, City of Boston. Office of the Mayor, January 17, 1936, indesc. 1 p., to State Department; răspunsul Departamentului, 25 ianuarie 1936, Phillips, 2 p. (765.84.111,80).

mentul de stat se preciza că acțiunea preconizată, umanitară prin natura ei, nu era în măsură a afecta neutralitatea americană³⁹.

Ajutorul unit pentru oamenii de origine africană (*United Aid for Peoples of African Descent*) s-a adresat în februarie 1936 șefului executivului american. Președintelui Roosevelt i se cerea o intervenție hotărâtă pentru a pune capăt masacrării populației etiopiene⁴⁰.

Războiul italo-etiopian s-a încheiat în luna mai 1936. La 5 mai trupele italiene intrau în Addis Abeba iar la 9 mai Mussolini proclama anexarea Etiopiei. Regele Italiei și-a luat și titlul de împărat al Etiopiei. În acest fel fascismul a realizat visul burgheziei italiene de expansiune colonială și, aparent, a răzburat înfrîngerea de la Adowa din 1896. Pentru Statele Unite, ca și pentru celelalte cancelarii din lume, se punea problema recunoașterii sau nonrecunoașterii acestui act de forță. Opinia publică americană s-a manifestat și în acest aspect. Într-o scrisoare din 23 mai 1936 Asociația pentru Societatea Națiunilor se pronunța împotriva recunoașterii anexării Etiopiei⁴¹. În același sens acționează și Liga americană împotriva războiului și fascismului (*American League against War and Fascism*). Într-o scrisoare din 27 mai 1936 adresată președintelui Roosevelt asociația insistă asupra laturii morale a chestiunii⁴².

Pe o poziție opusă s-au situat forțele celor care, pînă atunci, susținuseră cauza Italiei agresoare. Astfel Liga americană pentru Italia (*American League for Italy*) considera că recunoașterea anexării Etiopiei nu putea fi decît un fapt normal⁴³.

Conform atitudinii anterior manifestate, și celelalte asociații sau instituții menționate deja, s-au pronunțat în favoarea sau contra recunoașterii anexării. De menționat că cererea oficială a Italiei, adresată guvernului S.U.A., de a sancționa cucerirea Etiopiei, a rămas fără răspuns. Guvernul american a considerat că este cea mai bună soluție, de a nu lua nici o decizie directă. Oricum, în toamna anului 1936, cînd fostul subsecretar de stat Phillips a fost numit ambasador la Roma, în scrisorile de acreditare se menționa doar titlul de rege pentru șeful statului italian. Iar acceptarea noului ambasador italian la Washington, în ale cărui scrisori de acreditare era menționat și titlul de împărat al Etiopiei, a fost condiționată de acceptarea numirii lui Phillips. În această situație Mussolini a fost nevoit a renunța la dorința de a obține din partea Statelor Unite recunoașterea expresă a anexării⁴⁴.

În cursul anului 1935 și în prima jumătate a anului 1936, asociații pacifiste, religioase, de femei sau tineret, politice sau umanitare, ca și unele instituții americane, s-au adresat diverșilor oficiali din administrația

³⁹ *Ibidem*, The American Human Association, New York, January 30, 1935, indesc., 2 p., to State Department; răspunsul Departamentului, 8 februarie 1936, J. C. Green, 2 p., (765.84.111 83).

⁴⁰ *Ibidem*, United Aid for Peoples of American Descent, New York, February 24, 1936, indesc., 1 p., to president Roosevelt (765.84 5192).

⁴¹ *Ibidem*, League of Nations Association, Inc., New York, May 23, 1936, indesc., 2 p. to State Secretary (765.84/4492).

⁴² National Archives, State Department file, American League against War and Fascism, New York, May 27, 1936, indesc., 3 p., to president Roosevelt (765.84 4507).

⁴³ *Ibidem*, American League for Italy, May 28, 1936, indesc., 1 p., to president Roosevelt (765.84/4575).

⁴⁴ Harris Brice Jr., *The United States and the Italo-Ethiopian Crisis*, Stanford University Press, Stanford, 1964, www.dacoromanica.ro

Roosevelt în problema conflictului italo-etio-pian. Marea majoritate a acestora și-au exprimat deschis simpatia pentru cauza Etiopiei, victimă a planurilor expansioniste ale fascismului. Această poziție de condamnare a fost cea adoptată de marea majoritate a poporului american care a condamnat atacarea unei națiuni pacifice de către o mare putere promotoare a unei politici de expansiune teritorială. Din această mare majoritate a americanilor de rind doar foarte puțini au revendicat o intervenție activă a guvernului Statelor Unite în conflict. Pe această linie au evoluat, din evidente considerente sentimentale și ideologice, populația de culoare și forțele de stînga, antifasciste. Puternica Federație americană a muncii, unele grupe de presiune (Conferința națională pentru pace, Fundația pentru pacea mondială sau Fundația Carnegie) ca și alte forțe ale izolaționismului, s-au pronunțat cu fermitate pentru politica de strictă neutralitate. Acesta a fost în fapt linia adoptată de administrația Roosevelt. Nu a fost însă vorba de o identificare absolută între neutralitate și izolaționism. Maniera în care s-a aplicat embargoul armamentelor și limitarea parțială a comerțului cu beligeranții, va prefigura viitoarea orientare a politicii externe a Statelor Unite.

De cealaltă parte a baricadei s-au aflat forțele de dreapta, o parte din catolici și mai ales italienii-americani. Toate aceste forțe, o minoritate în ansamblul opiniei publice americane, nu au reușit a influența poziția oficială. Scrisorile asociațiilor sau instituțiilor de tot felul formate din adepții acțiunii Italiei fasciste nu au avut nici un ecou la nivelul deciziei politice. Faptul că S.U.A. nu a intervenit activ în favoarea victimei agresiunii s-a datorat numai curentului masiv care s-a pronunțat pentru stricta neutralitate.

Tendențele înregistrate în cazul scrisorilor colective le vom întilni și în seria celor particulare. Cu excepția puținelor cazuri ale unor persoane ce nu participau la nici o formă organizată a vieții publice, semnatarii cu titlu individual al scrisorilor adresate oficialilor nu făceau decît să exprime în particular poziția organizațiilor din care făceau parte. Iată de ce vom prezenta doar cîteva dintre aceste scrisori.

La începutul lunii martie 1935 reverendul de culoare Luther E. Davis s-a adresat președintelui Roosevelt. Semnatarul solicita șefului executivului american permisiunea de a crea un comitet menit a strînge fonduri și a recruta voluntari pentru Etiopia. Reverendul își exprima credința că este de datoria lui de a acționa în acest mod, din dragoste pentru patria lui de origine. Pe de altă parte era vorba de ajutarea unui popor mai slab atacat de unul puternic⁴⁵.

Căpitanul P. Pavlovitch, din New York, se interesa la Departamentul de stat dacă se putea înrola voluntar în armata etiopiană. Răspunsul Departamentului de stat a fost identic cu cel dat în cazuri similare formulate prin intermediul unor scrisori colective: legislația în vigoare era împotriva acestei practici iar Departamentul nu încuraja în nici un fel o asemenea inițiativă. Într-o scrisoare din 9 iulie 1935 Criscullo, bancher, italian american, se revendica a fi inițiatorul mișcării de organizare a

⁴⁵ National Archives, State Department file, Reverend Luther F. Davis, March 4, 1935, 2 p., to president Roosevelt (765.84 187).

⁴⁶ *Ibidem*, Capt. P. Pavlovitch, New York, Mach 23, 1935, 1 p., to State Secretary (765.84.111/4).

conaționalilor săi din Statele Unite luați ca indivizi. Așa cum am menționat anterior, primele scrisori ale unor asociații ale italienilor americani datează din august 1935. Criscullo dorea a da naștere unei mișcări menite a contracara propaganda nefavorabilă Italiei. El preconiza crearea unui Comitet pro-Italia, care să coordoneze acțiunile celor 5 milioane de italieni americani ⁴⁷.

Joseph D. Irwin s-a adresat de două ori șefului executivului american, la 9 iulie respectiv 31 august 1935. El cerea guvernului adoptarea unei poziții active în conflictul italo-etioopian. Iar după ce a fost adoptată declarația de neutralitate, același Irwin îi împărtășea lui Roosevelt dezamăgirea față de linia pasivă inițiată ⁴⁸.

Mulți americani de culoare s-au adresat pentru unele precizări, mai ales legate de înrolarea în armata etiopiană, unor ziare. Acestea, de regulă, au cerut lămuriri la Departamentul de stat. Astfel, „The Pittsburg Courier” transmitea Departamentului de stat câteva asemenea scrisori, printr-o adresă din 15 iulie. Răspunsul Departamentului a fost cel similar pentru situațiile identice ⁴⁹.

Numărul negrilor americani care, mai ales înainte de începerea ostilităților, și-au declarat intenția de a se înrola voluntari a fost destul de mare. În consecință, la începutul lui iulie 1935 la Washington s-a înființat Biroul etiopian pentru înrolări (*Ethiopian Enlistment Office*). Departamentul de stat a apreciat că această problemă poate genera dificultăți diplomatice. Ca urmare au fost inițiate unele consultări cu Ministerul justiției și s-a decis a se utiliza toate mijloacele legale pentru a descuraja realizarea practică a programului de înrolări ⁵⁰. În fapt, imediat ce războiul s-a declanșat foarte puțini negri americani s-au înrolat voluntari în armata etiopiană (de ordinul zecilor, iar în cazul italienilor americani, de ordinul sutelor).

Într-o scrisoare din 12 iulie 1935 adresată secretarului de stat, Newton D. Baker din Cleveland, Ohio, și-a exprimat atitudinea față de conflictul italo-etioopian. Baker afirma că este încântat de poziția pacifică a Statelor Unite. El aprecia că S.U.A. poate notifica Societății Națiunilor că va coopera la orice acțiune menită a duce la dezarmare și la prevenirea războaielor ⁵¹.

Dr. Thomas J. Allen, din Soringfield, Missouri, era de părere că prestigiul Statelor Unite va scădea dacă nu vor acționa cu eficacitate pentru prevenirea războiului din Etiopia. În sprijinul acestei opinii, formulată într-o scrisoare din 13 iulie, se aducea și o petiție semnată de mai mulți cetățeni din Missouri care rugau guvernul a acționa pentru aplanarea conflictului ⁵².

⁴⁷ *Ibidem*, J. Criscullo, New York, July 9, 1935, 4 p., to State Department (765.84/453).

⁴⁸ *Ibidem*, Joseph D. Irwin, Blackwater, July, 9, 1935, 5 p., to president Roosevelt (765.84 649).

⁴⁹ *Ibidem*, „The Pittsburg Courier”, Pittsburg, Penn., July 15, 1935, 2 p., to State Department; răspunsul Departamentului de stat, 18 iulie 1935, J. C. Dunn, 2 p. (765.84.111/10).

⁵⁰ *Ibidem*, State Department. Division of Near Eastern Affairs, to Justice Department, July 10, 16, 18 1935, Murry (765.84.111/11-12-13-14).

⁵¹ *Ibidem*, Newton D. Baker, Cleveland, July 12, 1935, 2 p., to State Secretary Hull (765.84 626).

⁵² *Ibidem*, Dr. Thomas J. Allen, Springfield, Missouri, July, 13, 1935, 2 p., to State Department (765.84/564).

Mai multe scrisori în chestiunea conflictului italo-etio-pian a trinis și E. Koffie, din Columbus, Ohio. El informa Departamentul de stat că este un bun cunoscător al situației deoarece tocmai s-a întors, după o lungă perioadă, din Etiopia. Semnatarul propunea Departamentului de stat organizarea asistenței americane pentru această țară. În nici un caz nu era vorba de o intervenție activă în dispută, datorită milioanei de italieni americani. Se putea însă iniția o mișcare de alfabetizare prin trimiterăa unor echipe de misionari din rîndul negrilor americani. Iar în scrișoarea a doua, datată 5 septembrie, Koffie solicita guvernului o intervenție pe lingă Societatea Națiunilor pentru ca aceasta să-și îndeplinească misiunea și în cazul conflictului italo-etio-pian. O asemenea intervenție părea semnatarului justificată de simplul fapt că Societatea era produsul unei idei americane. Iar în cazul în care forumul de la Geneva nu va reuși, misiunea diplomatică americană la Addis Abeba putea sugera împărătul lui Etiopiei a părăsi Societatea Națiunilor⁵³.

Deplina satisfacție pentru eforturile guvernului american de aplicare a Pactului de la Paris era comunicată lui Hull de către Leonard W. Crankhite, din Boston. Semnatarul credea totuși că administrația Roosevelt putea să-și ofere bunele servicii pentru mediere în baza Convenției de la Haga, ce era anterioară Pactului Kellog. În acest fel, credea semnatarul, se putea naște o recomandare specială, mult mai solidă decît referirea la un pact echivoc. Acțiunea născută în acest fel putea fi mai puternică decît cea a Societății Națiunilor, care în nici un caz nu putea reacționa ferm sau cu sprijin american⁵⁴.

Într-o scrisoare către președintele Roosevelt, Clark T. Linimme, din Washington, se pronunța pentru o intervenție activă a Statelor Unite în conflict. O asemenea poziție era în măsură a contribui la mărirea prestigiului S.U.A. în lume⁵⁵. Profesorul W. A. Noyes, din Piligrin, Michigan, aprecia că acțiunea de aplicare a Pactului Kellog putea fi eficace doar în condițiile în care se bucura de suportul tuturor semnatarilor. Cît privește aplicarea sancțiunilor, Noyes considera că cele de natură economică puteau fi foarte eficace⁵⁶. O apreciere pozitivă a liniei oficiale era declarată și de Mary E. Wooley, din South Hadley, Massachusetts. Semnatară aprecia eforturile guvernului de aplicare a Pactului de la Paris, fiind convinsă că în caz de nevoie se putea acționa în cooperare cu Societatea Națiunilor⁵⁷.

Adresîndu-se președintelui Roosevelt, Horace G. Knowles era de părere că oricare ar fi decizia oficială, aceasta nu trebuia să se bazeze pe o eventuală cooperare cu Marea Britanie care dintotdeauna a acționat numai în

⁵³ *Ibidem*, F. Koffie, Columbus, Ohio, July 15, 1935, 5 p.; September 5, 1935, 2 p., to State Department (765, 84/532.)

⁵⁴ *Ibidem*, Leonard W. Crankhite, Boston, Mass., July, 15, 1935, 3 p., to State Secretary (765.84 536).

⁵⁵ *Ibidem*, Clark T. Linimme, Washington, July 15, 1935, 2 p., to president Roosevelt (765.84 713).

⁵⁶ National Archives, State Department file, W. A. Noyes, Piligrin, Mich., July 20, 1935, 1 p., to State Department (765.84/628).

⁵⁷ *Ibidem*, Mary E. Woolley, South Hadley, Mass., July 30, 1935, 2 p., to president Roosevelt, (765.84/766).

folosul propriilor interese ⁵⁸. Pentru L. Timpson cauzele conflictului italo-etio-pian erau foarte simple. Anume, situația financiară a Italiei era atît de dificilă iar declarațiile lui Mussolini atît de demagogice încît chiar nedorit războiul nu mai putea fi evitat ⁵⁹. Francis J. Tietzort informa Departamentul de stat că este de datoria lui de a publica un apel către toți italienii americani pentru a se înrola voluntari în armata țării lor de origine ⁶⁰.

Hull era feliicitat pentru discursul din 13 septembrie 1935 în problema etiopiană și de către congressmanul John W. McCarnack. Acesta aprecia că secretarul de stat a reușit a sintetiza foarte corect și clar poziția State-lor Unite față de conflict ⁶¹.

La ceremonia consacrată aniversării a 72 de ani de la fondarea asociației *Emancipation and Negro Progress* (Emanciparea și progresul negrilor) a participat și consulul general etiopian în S.U.A. Acesta a rostit o serie de cuvîntări în care era atacată Italia. Aducînd acest fapt la cunoș-tiința lui Hull, E. N. Alessandrini din Philadelphia protesta considerînd că este vorba de o violare a neutralității S.U.A. ⁶².

Avînd părinții originari din Etiopia, Mohmad Deen, din Stenben-ville, Ohio, declara lui Hull că este de datoria lui de a pleca voluntar pentru apărarea patriei strămoșilor săi. Răspunzîndu-i la 28 octombrie, Departamentul de stat relua vechea argumentare privind legislația prohi-bitivă ⁶³. Frank A. Cooke dorea și el să ajute Etiopia, dar într-un mod mai original. El intenționa a confecționa și vinde apoi mici stegulețe etiopiene. Banii adunați în acest fel urma a-i expedia guvernului de la Addis Abeba. El întreba însă Departamentul de stat dacă legislația în vigoare îi permitea realizarea unui asemenea proiect ⁶⁴.

Într-o scrisoare din 6 noiembrie 1935 episcopul G. Ashton, din Oldham, aducea la cunoștința președintelui Roosevelt că este intrutotul de acord cu politica de neutralitate a Statelor Unite ca și cu poziția Societă-ții Națiunilor față de războiul italo-etio-pian ⁶⁵. În schimb Harald T. Pal-mer, cu interese în comerțul cu Italia, protesta împotriva decretării embar-goului ca și împotriva intenției eventuale a administrației Roosevelt de a adera la sancțiuni ⁶⁶.

⁵⁸ *Ibidem*, Horace G. Knowles, New York, August 16, 1935, 2 p., to president Roosevelt (765.84 1361).

⁵⁹ *Ibidem*, L. Timpson, New York, August 20, 1935, 3 p., to president Roosevelt (765.84 1148).

⁶⁰ *Ibidem*, Francis J. Tietzort, New York, September 5, 1935, 2 p., to State Department (765.84 1074).

⁶¹ *Ibidem*, John W. McCarnack, Congressman, Washington, September 23, 1935, 2 p., to State Secretary (765.84 1357).

⁶² *Ibidem*, E. N. Alessandrini, Philadelphia, September 24, 1935, 2 p., to State Secretary (765.84 1370).

⁶³ *Ibidem*, Mohmad Deen, Stenbenville, Ohio, October 11, 1935, 1 p., to State Department (765.84.111 52).

⁶⁴ *Ibidem*, Frank A. Cooke, New York, October 17, 1935, 1 p., to State Secretary (765. 84 111/60).

⁶⁵ *Ibidem*, Bishop G. Ashton, Oldham, November 6, 1935, 2 p., to president Roosevelt (765. 84/2615).

⁶⁶ *Ibidem*, Harald T. Palmer, New York, November 26, 1935, 1 p., to State Department (765.84 3117).

Joseph E. Casey, din cel de-al treilea district congressional din Massachusetts, se declara cu fermitate partizan al politicii de neutralitate ⁶⁷. Pe o poziție contrară se situa J. Woodhill, din New York. Într-o telegramă din 6 ianuarie 1936 Woodhill își afirma dezamăgirea față de politica de neutralitate. El regreta sincer că administrația Roosevelt nu acorda un sprijin activ Etiopiei. Linia promovată, ce reflecta indiferența președintelui față de soarta celor slabi, nu făcea decât să prelungească războiul italo-etioopian ⁶⁸.

În ianuarie 1936 E. Koffie, din Columbus, Ohio, trimite o scrisoare în problema etiopiană și președintelui Roosevelt. Acesta din urmă era felicitat pentru decizia de menținere a neutralității în conflictul în curs. În contratimp cu evoluția războiului, semnatarul considera că este necesar a se proiecta un program de reconstrucție a Etiopiei, în sensurile deja precizate de el în scrisorile anterioare trimise Departamentului de stat. Koffie aprecia că proiectatul program de reconstrucție trebuia să îmbine util cunoștințele industriale ale americanilor cu valoarea subsolului etiopian ⁶⁹.

În sfârșit, o ultimă scrisoare individuală, cea a lui F. R. Whelply, din New York. Acesta protesta împotriva acceptării de fonduri de ajutor de către consulul general al Etiopiei în S.U.A. ⁷⁰.

Considerăm că nu este lipsit de interes a prezenta și câteva scrisori din afara Statelor Unite dar adresate lui Roosevelt sau Hull, desigur tot în problema conflictului italo-etioopian.

Essex, A. Brough, din Londra, a expediat la 11 iulie 1935 o scrisoare președintelui Roosevelt. Acestuia i se cerea a face tot ceea ce era posibil pentru a menține pacea în Etiopia ⁷¹. În numele suporterilor luptei pentru pace din Suedia, C. W. Asker adresa mulțumiri lui Hull pentru atitudinea guvernului american față de conflict. Semnatarul afirma că în Suedia exista convingerea că războiul va fi declanșat prin atacul italian. Eficacitatea Societății Națiunilor era pusă la îndoială de către suedezi dar se spera mult de pe urma reacției americane ⁷².

Francezul Henri Texien se credea îndreptățit a-i comunica președintelui Roosevelt îngrijorarea față de evoluția evenimentelor din Africa de nord ⁷³. Violet Vanderlest, din Londra, se autodenumea a fi cea care „a încercat a opri războiul și a interzice pedeapsa capitală”. Printr-o scrisoare din 2 august 1935 ea solicita contribuția activă a președintelui Roosevelt la aplanarea conflictului italo-etioopian. Un ase-

⁶⁷ *Ibidem*, Joseph E. Casey, Mass., December 5, 1935, 3 p., to State Secretary (765.84/3112).

⁶⁸ *Ibidem*, J. Woodhill, New York, January 6, 1936, 1 p., to president Roosevelt (765.84 3355).

⁶⁹ *Ibidem*, E. Koffie, Columbus, Ohio, January 22, 1936, 4 p., to president Roosevelt (765.84 552).

⁷⁰ National Archives, State Department file, F. R. Whelply, Jr., New York, February 11, 1936, 2 p., to State Department (765.84.111/85).

⁷¹ *Ibidem*, Essex A. Brough, London, England, July 11, 1935, 2 p., to president Roosevelt (765.84/619).

⁷² *Ibidem*, C. W. Asker, Stockholm, July 12, 1935, 1 p., to State Secretary, Washington (765.84 664).

⁷³ *Ibidem*, Henri Texien, Paris, July, 18, 1935, 2 p., to president Roosevelt (765.84 674).

menea rezultat era posibil, în optica semnatarei scrisorii, doar dacă toate marile puteri își vor uni eforturile în această direcție ⁷⁴.

Reunit la Montreux la jumătatea lunii august 1935, Comitetul executiv al Consiliului creștin universal îl informa pe președintele Roosevelt că manifestă preocupare pentru evoluția conflictului italo-etioopian. Comitetul afirma că era intolerabil pentru omenire un război generat de un conflict a cărui aplanare nu s-a încercat pe calea arbitrajului. Omenirea se afla în fața unei evidente violări a Pactului Kellog și trebuia să reacționeze în consecință ⁷⁵.

Printr-o scrisoare din 8 august, olandezul Edmond de Vash solicita secretarului de stat a face totul pentru prevenirea războiului italo-etioopian ce se putea generaliza și degenera într-un conflict rasial ⁷⁶. Englezul W. Percy Winstone îi comunica șefului executivului american optica sa personală despre criză: slăbită prin neparticiparea Statelor Unite și părăsită de Germania și Japonia, Societatea Națiunilor era sfidată public de către Italia. Ca urmare Roosevelt avea datoria morală de a acționa pentru menținerea păcii în lume ⁷⁷.

Suedezul Carster Nielsen, șeful Asociației internaționale a organizațiilor de Cruce Roșie, îi transmitea președintelui Roosevelt, printr-o scrisoare din 14 august, îngrijorarea față de aspectele rasiale ale conflictului italo-etioopian ⁷⁸. Londonezul Percy Menotone, considera că intențiile belicoase ale Italiei sînt foarte limpezi pentru toți cei de bună credință. Era clar că Italia nu dorea a soluționa pacific diferendul după cum era evident eșecul Societății Națiunilor de a preveni războiul. În consecință semnatarul sugera președintelui Roosevelt a reface forumul mondial pe noi baze ⁷⁹.

Asociația internațională pentru pace, cu sediul la Stockholm, s-a adresat de asemenea președintelui american. Asociația revendica intervenția activă a Statelor Unite pentru aplicarea Pactului de la Paris cu scopul de a preveni un război. Mussolini manifesta evidente intenții de a crea un imperiu. Aceasta amenința pacea Africii dar și a Europei. Ca urmare se impunea unirea eforturilor marilor puteri pentru prevenirea războiului ⁸⁰. Liga internațională a femeilor pentru pace și libertate, cu sediul la Jamestown, adresa felicitări secretarului de stat Hull pentru discursul realist din 13 septembrie 1935 ⁸¹.

⁷⁴ *Ibidem*, Violet Vanderlesy, London, August 2, 1935, 1 p., to president Roosevelt (765.84 932).

⁷⁵ *Ibidem*, Comité executif du Conseil Chretienne Universelle, Montreux, 16 Août 1935, indesc., 4 p., pour le president Roosevelt (765.84 932).

⁷⁶ *Ibidem*, Edmond de Vash, Antwerp, Holland, August 8, 1935, 3 p., to State Department (765.84 900).

⁷⁷ *Ibidem*, Percy Winston, Hyde House, London, August 12, 1935, 3 p., to president Roosevelt (765.84 919).

⁷⁸ *Ibidem*, Carster Nielsen, Stockholm, August 14, 1935, 7 p., to president Roosevelt (765.84 1060).

⁷⁹ *Ibidem*, Percy Menotone, London, August, 21, 1935, 3 p., to president Roosevelt (765.84 1019).

⁸⁰ *Ibidem*, The International Peace Association, Stockholm, August 27, 1935, 2 p., to president Roosevelt (765.84/1095).

⁸¹ *Ibidem*, Women's International League for Peace and Freedom, Jamestown, September 14, 1935, 1 p., to State Secretary, Washington, D. C. (765.84/1241).

Cubanezul Pierre de Ramos aprecia că evoluția conflictului italo-etio-pian ducea clar la război care putea genera un război european ⁸². Un alt cubanez, Frederick Norman, transmitea Departamentului de stat un plan propriu, pe o sută de pagini, pentru asigurarea păcii și ordinii economice în lume. Pornind de la războiul italo-etio-pian, planul era în optica autorului său mijlocul cel mai eficace „să satisfacă nevoile tuturor națiunilor” ⁸³.

Am trecut în revistă un număr relativ mare de scrisori colective sau individuale, semnate de asociații, instituții sau persoane, de diverse orientări și convingeri. Am adăugat acestora o seamă de documente de lucru ale Departamentului de stat privind manifestări ale opiniei publice americane. Imaginea desprinsă din scrisori și documente confirmă dar și completează și diversifică rezultatele consemnate de istoriografia problemei în baza altor surse. Analiza întreprinsă concretizează, prin nume, fapte și opinii, formulările de natură generală cuprinse în lucrările citate consacrate problemei abordate. În acest fel am exemplificat principalele curente ale opiniei publice americane cristalizate față de conflictul italo-etio-pian.

Din considerente politico-ideologice, religioase, rasiale sau economice, mulți cetățeni americani, în grupuri sau individual, au luat atitudine față de conflict. Marea majoritate a opiniei publice americane și-a exprimat simpatia pentru cauza poporului etiopian, victimă a planurilor de agresiune ale Italiei fasciste. Asociații pacifice, religioase, de tineret sau ale femeilor, diverse grupuri religioase, organizațiile negrilor-americani, unele sindicate și Partidul Comunist American și-au declarat adeviziunea la cauza etiopiană. Forțele de dreapta, marea majoritate a italienilor americani precum și o parte din cercurile de afaceri interesate s-au pronunțat în favoarea Italiei fasciste. Gruparea pro-italiană a fost în permanență o minoritate din punct de vedere numeric deși acțiunea elementelor sale componente a fost mai bine organizată.

În ansamblu, simpatia pentru Etiopia a fost predominant pasivă. Doar negrii-americani și elemente izolate din celelalte grupări s-au pronunțat pentru un sprijin activ în favoarea Etiopiei. În ce privește atitudinea oficială a Statelor Unite majoritatea covârșitoare a americanilor au revendicat neutralitatea absolută. În acest sens poziția lor a coincis parțial cu linia izolaționistă.

Manifestînd interes pentru un eveniment de politică externă, exprimînd simpatie pentru etiopieni, americanii de rînd nu făceau decît să se pronunțe în favoarea cauzei generale a păcii în lume. Acest aspect este foarte clar reliefat de numeroase scrisori. Criza italo-etio-piană, cu faza ei de vîrf războiul, a arătat americanilor că pacea lumii era o chestiune de un interes foarte larg, la care nu puteau fi simpli spectatori. Din acest punct de vedere criza italo-etio-piană poate fi considerată ca începutul drumului ce avea să ducă de la izolaționism la angajarea în cel de-al doilea război mondial. Această tendință a fost excelent surprinsă într-un document diplomatic românesc din epocă. „Opinia publică americană, se

⁸² *Ibidem*, Pierre de Ramos, Habana, f. d., 1p., to president Roosevelt (765.84/1412).

⁸³ *Ibidem*, Frederick Norman, Habana, October, 11, 1935, 2 p., to State Department (în anexă Planul Norman, 101 p.) (765.84/1766).

aprecia în sursa citată, și guvernul, în special președintele Roosevelt, sînt din ce în ce mai favorabili unei contribuții efective la pace și nu aprobă așa zisa politică de neutralitate. Dar Congresul, plin de vechi prejudecăți, nu a evoluat încă. Timpul își va face însă opera”⁸⁴.

L'OPINION PUBLIQUE DES ETATS UNIS D'AMÉRIQUE ET LA GUERRE ITALO-ETHIOPIENNE (1935—1936) (II)

—RÉSUMÉ—

Un grand nombre d'associations américaines, dont certaines particulièrement importantes, comme par exemple ! National Peace Conference, World Peace Foundation, The League of Nations Associations ou Carnegil Endowments for International Peace ont exprimé leur position dans la défense de la cause du peuple éthiopien par des lettres adressées à l'administration Roosevelt. Une attitude ferme a été exprimée également par American Federation of Labor qui a adopté lors de la convention annuelle de 1935 aussi une résolution de blâme à l'adresse de l'agression italienne.

Mais il y a eu également des associations, notamment celle des Italiens américains qui se sont prononcées en faveur de l'action de l'Italie dont American Friends of Italy, Italian-American Federation of Societies and Cluby ou United Italian Societies of Lang Island.

Aux côtés de ces associations constituées, de nombreux citoyens américains se sont adressés au président Roosevelt ou au Département d'Etat par des lettres où ils exprimaient leur attitude envers le conflit de l'Afrique de l'Est. Nombre d'entre eux demandaient à l'administration d'adopter une position active en faveur de la victime de l'agression. A noter également que des associations ou personnes privées de l'extérieur des Etats-Unis se sont adressées à Cardell Hull dans cette même question.

En essence, l'opinion publique américaine a témoigné d'un vif intérêt envers l'évolution de la guerre italo-éthiopienne. Les Américains se sont prononcés pour la plupart, individuellement ou par groupes, en faveur du peuple éthiopien. De la sorte, les citoyens américains ne faisaient que blâmer la politique isolationniste et souligner leur intérêt pour la paix mondiale.

⁸⁴ Arhiva Ministerului de Externe al României, fond 71, S.U.A., vol. 4, f. 171, raport nr. 910, Washington, 2 martie 1937. D. S. J. I.

CONTRIBUȚII PRIVIND RELAȚIILE RUSO-ROMÂNOSÎRBE ÎN PERIOADA NEUTRALITĂȚII ROMÂNIEI (1914—1916)

DE

VICTOR ATANASIU

Istoria a reliefat că, de-a lungul timpului, popoarele au simțit nevoia și au demonstrat necesitatea relațiilor dintre ele. Acestea s-au manifestat pe diferite căi: economică, culturală, diplomatică, militară — pentru a le aminti doar pe cele mai des întâlnite. Obiectivele comune ale existenței libere, suverane și independente au impus ca popoarele unor state mici și mijlocii, mai ales, să se găsească alături, în special în momentele de criză ale vieții internaționale. În acest context, relațiile pe plan militar apar fie ca o continuare a altor căi existente anterior, fie ca un imperativ impus de moment.

Deși au trecut șase decenii de la încheierea primului război mondial, totuși, mai sînt probleme asupra cărora documente inedite pot să adauge noi clarificări și precizări. Unul dintre acestea îmi permit a-l supune atenției cititorilor.

Este știut, că atentatul de la Sarajevo (28 iunie/11 iulie 1914) a constituit pretextul care a dus la declanșarea celei dintîi conflagrații mondiale. Imperiul austro-ungar a declarat război Serbiei la 15/28 iulie și în cîteva zile acesta s-a extins pe continentul european. România, în urma analizei împrejurărilor de ordin extern și intern, care au fost dezbătute în Consiliul de coroană întrunit în ziua de 21 iulie/3 august 1914 la castelul Peleş din Sinaia, a adoptat atitudinea de neutralitate.

Poziția de neutralitate a României, care a durat pînă la data de 15/28 august 1916, deci aproape doi ani, impusă de realitățile istorice obiective ale momentului ca și de necesitatea pregătirii și realizării dezideratului de unitate națională a întregului popor român, în granițele sale etnice firești, a constituit totuși o etapă de profunde agitații, în care țara și poporul său au trebuit să suporte o serie de ingerințe externe, care au mers pînă la amenințări și chiar note ultimative. Importanța strategică a României, în conflictul ce se desfășura între cele două coaliții de mari puteri (Antanta și Tripla Înțelegere), a făcut ca fiecare din aceste tabere să exercite variate presiuni pentru a o determina să intre în război de partea sa. Pe bună dreptate mareșalul german Hindenburg aprecia că: „[...] niciodată vreo putere așa de mică ca România n-avusese ocazia să joace în istoria lumii un rol hotărîtor atît de mare și într-un moment așa de

favorabil”¹, iar istoricul vest-german dr. Andreas Hillgruber adăuga precizarea : „În acele momente, România era privită cu mult interes de ambele coalitii de mari puteri din primul război mondial și fiecare din acestea a întreprins tot ce era posibil pentru a o atrage în conflict de partea sa”².

În aceste condițiuni, situația Serbiei, care suporta ofensiva forțelor dublei monarhii, a impus relații corespunzătoare nu numai din punct de vedere diplomatic ci și militar. Acesta este cadrul, în care în perioada anilor 1914/1915, între Rusia țaristă și România s-au desfășurat convorbiri și tratative.

Discutată și disputată, problema prezintă două aspecte : 1 — relațiile dintre Rusia țaristă și România, privind criza sîrbă și 2 — modalitățile lor de cooperare în favoarea Serbiei*. Pentru cel dintîi aspect trebuie să atenționăm că el apare continuu corelat cu evoluția unui tratat de ansamblu ruso-român, privind condițiile și procedura de trecere a României de partea Antantei. În această privință, textul provizoriu al unui prim acord îl putem considera existent încă de la data de 23 iulie/5 august 1914. Fondul său îl constituia problema cooperării militare cu Rusia, împotriva Austro-Ungariei³. La 13/26 septembrie însă, ministrul de externe rus S. D. Sazonov făcea noi propuneri prin intermediul ministrului rus la București Poklevski — Koziel, în sensul renunțării la ideea cooperării militare pentru obținerea unei neutralități binevoitoare a României față de Rusia. Acordul a fost încheiat cu cinci zile mai tîrziu, la 18 septembrie/1 octombrie.

Cea de a doua idee — referitoare la o intervenție în sprijinul Serbiei — apare clară, pe cale diplomatică, de-abia la începutul lunii noiembrie 1914, cînd Sazonov transmitea instrucțiuni lui Poklevski de a convinge guvernul român asupra imperativului intrării imediate în război, în sprijinul Serbiei. O aluzie în acest sens rezultă și din atitudinea oamenilor politici francezi C. Blondel și P. Cambon față de proiectul acordului ruso-român din 23 iulie/5 august 1914⁴. În acest sens consemna și Alexandru Marghiloman, șeful Partidului conservator român, în notele sale din 17 și 18 iulie 1914 : „Blondel (ministrul Franței la București — n.a.) nu mai predică decît neutralitatea, nu se mai agită ca să sărim în ajutorul Serbiei”⁵. Problema rezultă fără echivoc din relatările lui Francis Charnes, importantă personalitate politică franceză, membru al Academiei franceze și director al prestigioasei reviste „Revue des Deux Mondes”, ca și din dezbaterile parlamentare române ale perioadei. În acest sens,

¹ General Feld Marschall von Hindenburg, *Aus meinem Leben (Ma vie)*, Préface du général Buat, Paris, 1921, p. 175.

² Cu prilejul întîlnirii organizate în ziua de 21 august 1974, la Casa Centrală a Armatei — București, de către Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară; vezi și Francis Charnes, în „Revue des Deux Mondes”.

* După cum se știe, la acea dată, Iugoslavia nu-și realizase încă dezideratul de unitate națională.

³ Victor Atanasiu, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M. Oprca, Paul Oprescu, *România în primul război mondial*, Edit. militară București, 1979, p. 50 (în continuare vom cita *România în I-ul R. m.*).

⁴ Albert Pingaud, *Le premier mois de la guerre mondiale*, în „Revue des mondes”, din 1 august 1929, p. 542—544.

⁵ Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. I, București, 1927, p. 228—229.

Francisc Charmes releva „posibilitatea de acces a rușilor prin România spre Serbia, pentru a face totuși ceva pentru această nefericită țară”⁶, în timp ce o moțiune parlamentară în favoarea Serbiei atacate era semnată de 12 parlamentari conservatori români, printre care Nicolae Filipescu, Ionaș Grădișteanu și Costică Argetoianu⁷.

Cu alte cuvinte, problema unei cooperări militare ruso-române în favoarea Serbiei apare ca preocupare pe plan diplomatic începînd cu data de 23 iulie/5 august 1914 și o putem considera încheiată la începutul lunii noiembrie 1915, cînd guvernul român a condiționat în mod categoric posibilitatea trecerii forțelor ruse pe teritoriul român de încheierea unei convenții corespunzătoare. Prevenite, prin miniștrii reprezentativi de la București, guvernele Franței și Angliei și-au manifestat acordul, iar cel țarist „s-a văzut nevoit pînă la urmă a renunța la planul de a veni în ajutorul Serbiei, trecînd peste teritoriul României”⁸, (fără convenție scrisă — n.a.).

Problema astfel prezentată, pe baza dovezilor de natură diplomatică, lasă încă loc multor nelămuriri. Într-adevăr, se poate pune întrebarea, în ce au constat concret elementele de cooperare, dacă au fost sau nu consemnate etc. Ne aflăm în situația, cînd, pentru o clarificare satisfăcătoare, trebuie să ne dirijăm investigația spre altă categorie de documente, cele de ordin pur militar. Asemenea dovezi sînt de multe ori singurele de natură a completa hiatusul existent în continuitatea informației diplomatice.

Deși, în perioada neutralității, Marele stat major român a elaborat numeroase planuri sau ipoteze de război, care prezintă ample și interesante izvoare pentru clarificarea acestei etape, am constatat lipsa din colecția oficială a unui document cu privire la problema ce ne preocupă. A fost însă șansa găsirii unei donații, aparținînd soției generalului Dumitru Iliescu — fostul șef adjunct al statului major al armatei române din perioada anilor 1914—1916 — unde să fim surprinși de existența manuscrisului ce răspunde acestor întrebări.

El este intitulat „Ipoteza B.V-4” și poartă ca dată anii 1914—1915. Studiarea sa cu atenție ne dă posibilitatea să constatăm, cu certitudine, că dincolo de formulele diplomatice a existat un plan concret prin care România hotărîse să intervină, împreună cu armata rusă, în sprijinul Serbiei.

Documentul inedit⁹, la care ne referim, cuprinde două părți :

— o filă din *notesul personal al generalului Dumitru Iliescu*, cu antetul : „MINISTERUL DE RĂZBOI, Secretariatul general”, pe care este scris „B. V-4” și sînt trecute efectivele și gruparea armatelor de operații române și

— o hartă, la scara 1/750.000, conținînd toate elementele ce redau imaginea clară a modului cum armatele ruso-române urmau să acționeze în sprijinul Serbiei.

⁶ „Revue des Deux Mondes”, Paris, LXXXVe année, tome trentième, 4e livraison, 15 décembre 1915, p. 953.

⁷ Monitorul oficial, Dezbatere parlamentare, Senatul, nr. 7 din 8 decembrie 1915, p. 15.

⁸ *România în 1-ul R. m.*, p. 63 și 120.

⁹ Biblioteca Centrală de stat - București, fond Saint-Georges, pachet LXXXV, dosar 10, f. 494.

Referitor la „Gruparea armatelor de operații” și efective citim :

„I *Pe frontul de N.-N.V.*

a) Armata 1-a (147 batalioane, 66 escadroane și 102 baterii), cu un efectiv de 227.893 oameni.

b) Armata 2-a (56 batalioane, 11 escadroane și 42 baterii), cu un efectiv de 83.642 oameni.

Total la cele două armate — 311.535 oameni.

II *Pe frontul de S.*

a) Armata 3-a (93 batalioane, 22 escadroane și 83 baterii), cu un efectiv de 114.107 oameni.

Se adaugă :

— Divizia 16 (14 batalioane și 10 baterii) cu 20.000 oameni.

— Marina cu 4.244 oameni

— Cetăți 30.000 oameni

195.357 oameni*

Însumind aceste efective ajungem la un total de 506.892 oameni, deci peste o jumătate milion, ceea ce reprezintă, pentru posibilitățile demografice ale României din acea vreme, un mare efort uman, la care trebuie să-l racordăm și pe cel de ordin material.

Harta, ne reliefează următoarele date :

1. — căi ferate puse la dispoziția rușilor la linia de etape și pentru transportul de ajutoare pentru sirbi : Korniești, Iași, Pașcani, Roman, Bacău, Tg. Ocna, Toplița, Reghin, Dej și Reni, Galați, Brăila, Buzău, Ploiești, București, Pitești, Craiova, Turnu Severin ;

2. — două direcții de acțiune pentru forțele ruse, în nordul României (în culoare maron) : Kirlibaba, Borșa, Sighet și Dorna Vatra, Bistrița, Dej, Zalău, Tășnad, N. Karoly și șapte direcții de acțiune pentru forțele române (în culoare verde), prevăzute cu un aliniament de coordonare pe localitățile : Dej, Cluj, Alba Iulia (pentru a 27-a și a 28-a zi de mobilizare — n. a.) ;

3. — dispozitivul celor trei armate române (în culoare albastră) și a grupurilor de acoperire ale acestora (în culoare ciclamen).

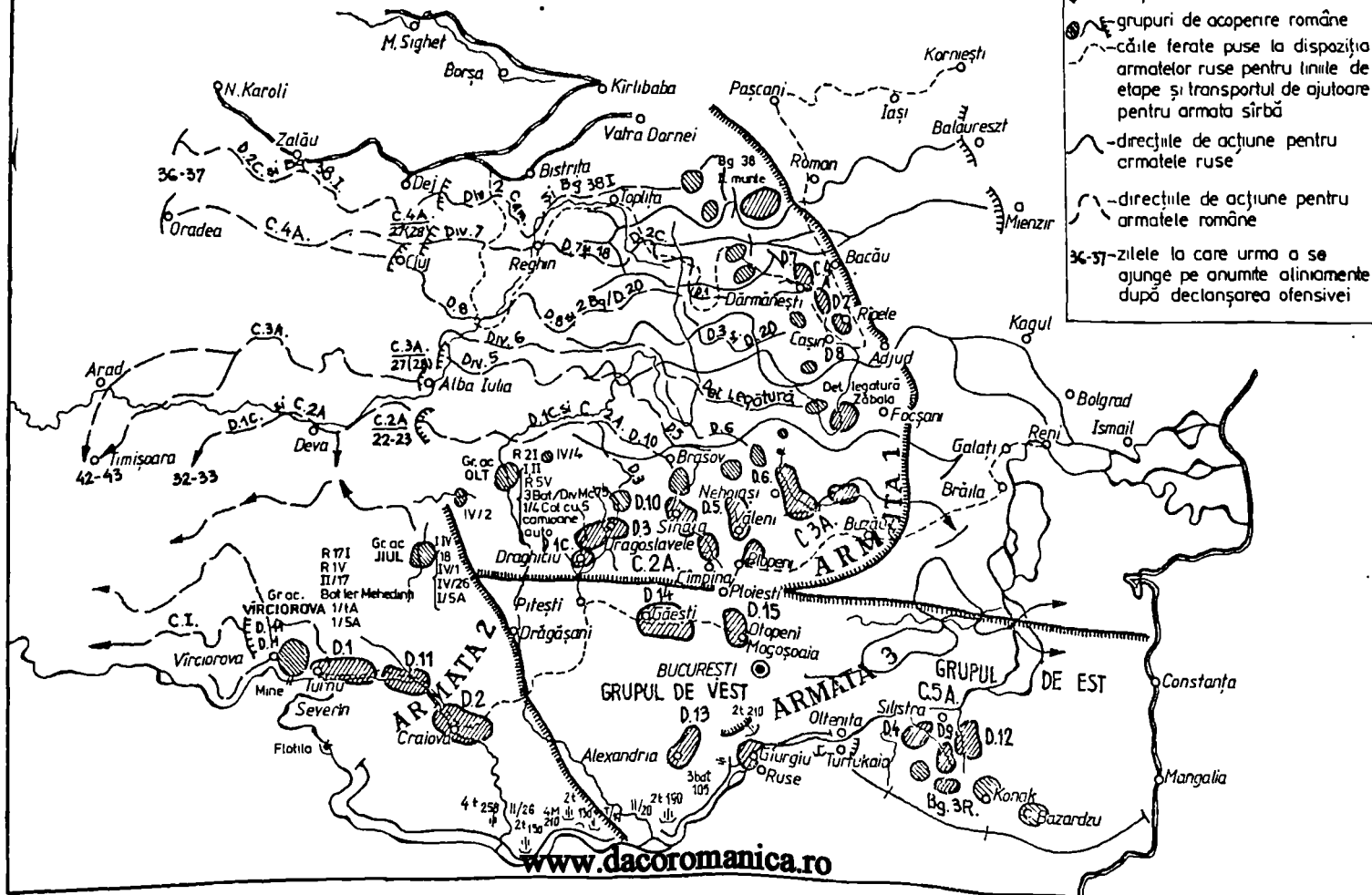
În concluzie, „Ipoteza B—V—4” confirmă nu numai existența unor tratative între România și Rusia, în perioada anilor 1914—1915, de natură a exprima relațiile ruso-româno-sirbe, ci chiar existența unui plan concret de cooperare militară, în sprijinul Serbiei atacate. El ne permite, în același timp, să constatăm că în cele trei mari momente ale istoriei balcanice și europene (războiul din 1877/1878, primul și al doilea război mondial) cele trei popoare s-au găsit alături în lupta pentru libertate și independență. În fine, documentul prezentat, este de natură a da înțelesul riscurilor pe care România, țară neutră, și le asuma pentru continuitatea ideii de cooperare și bune relații, existentă de-a lungul veacurilor între popoarele celor trei state.

* Este probabil că în acest total au fost integrate și alte efective deoarece efectivele prezentate la punctul II însumează doar 168 351 oameni.

IPOTEZA B-V. 4 1914-1915

LEGENDĂ

- -dispozitivul armatelor române
 - -grupuri de acoperire române
 - -căile ferate puse la dispoziția armatelor ruse pentru liniile de etape și transportul de ajutoare pentru armata sîrbă
 - -direcțiile de acțiune pentru armatele ruse
 - -direcțiile de acțiune pentru armatele române
- 36-37 -zilele la care urma a se ajunge pe anumite aliniamente după declanșarea ofensivei

www.dacoromanica.ro

HARTA I

UN PLAN NECUNOSCUT AL ORAȘULUI BUCUREȘTI DIN VREMEA DOMNIEI LUI GRIGORE AL IV-lea GHICA

DE

PAUL V. PĂLTĂNEA

Academicianul Constantin C. Giurescu releva, cu bună dreptate, în *Istoria Bucureștilor* că odată cu începutul secolului al XIX-lea unele din planurile orașului București sînt datorate și „inițiativei noastre” și nu numai „cele străine”¹, așa cum se întîmplase cu planurile întocmite în secolul precedent.

Tot mai numeroasele măsuri pe care le ia administrația orașului, fie la sugestia domnitorului, fie pentru a organiza noile realități social-economice ce apăruseră în urma dezvoltării relațiilor de producție capitaliste: lărgirea pieței interne, amplificarea relațiilor comerciale, înmulțirea populației etc., au fost însoțite, adeseori, și de planuri parțiale sau generale ale orașului.

Din seria planurilor realizate în secolul al XIX-lea pînă în primii ani ai domniei lui Grigore al IV-lea Ghica, tocmai pentru aplicarea unor norme urbanistice și edilitare, nu s-a mai păstrat nici unul². Necunoașterea acestor planuri poate fi, în parte, compensată prin cercetarea unui nou plan existent în colecțiile Bibliotecii „V.A. Urechia” din Galați³, provenind, fără îndoială, din donația ctitorului acestei biblioteci⁴.

Din păcate, o parte din plan a fost deteriorată de-a lungul vremii așa că în ceea ce privește autorul lui sîntem nevoiți să rămînem în domeniul ipotezei. În această zonă a planului, ale cărui explicații sînt redactate în limba franceză, se mai păstrează numele *Soutzo*, care credem că nu este în legătură cu domnitorul Alexandru Suțu (4 noiembrie 1818 — 19 ianuarie 1821) pentru că planul este lucrat, așa cum vom vedea, după data de 13 august 1825. Se mai pot citi cuvintele *ngénieur géo*, desigur *ingénieur géomètre*, și *on*, de fapt prepoziția *von*, care ne sugerează numele lui Moritz von Ott, autorul unui plan al orașului București, nedescoperit încă, terminat cu puțin timp înainte de 22 ianuarie 1823⁵, și care nu-și primise

¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, ed. II-a, București, 1979, p. 215.

² Amănunte la Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 215; Valentin Al. Georgescu, Emanuela Popescu, *Legislația urbană a Țării Românești (1765 — 1782)*, București, 1975, p. 274—283.

³ Biblioteca „V. A. Urechia”, H. IV 78. Planul este lucrat în culori și are dimensiunile de 52,5 × 72,5 cm, planul propriu zis fiind de 51,5 × 54 cm.

⁴ Planul a fost, probabil, descris și în Biblioteca V. A. Urechia din Galați. *Catalogul general al cărților, manuscriselor și hărților*, București, 1890. Partea II-a la nr. 4631. Nu am găsit, pînă acum, un exemplar complet al părții a II-a din acest catalog.

⁵ I. C. Filitti, *Încercări de reforme în Muntenia sub Grigore Vodă Ghica*, în *Convorbiri literare*, XL, 1906, 10, p. 918. Amănunte la Dan Berindei, *Cu privire la biografia inginerului și „arhitectonului” Moritz von Ott*, în *Monumente și muzee*, I, București, 1958, p. 205—213.

incă, la 23 decembrie 1823, „plata osteneii sale”. La această dată, domnitorul Grigore Ghica cere relații Casei podurilor „fiindcă Ot inginerul ne-au făcut arătate că după tocmiala ce au avut cu această Casă ca să ridice hartă de starea politii Bucureștilor au eșit săvârșit datoria sa” și nu i s-a plătit după „tocmiala” ce-au avut cu Casa podurilor⁶.

În legenda planului se indică la nr. 162 : „Monastère Mihai Vodă, résidence actuelle du Hospodar”. Această explicație ne este utilă pentru datarea planului. În 1825, la 13 august, „joi noaptea spre vineri — notează meșteșugarul Ioan Dobrescu în cronică sa — s-a aprins curtea Mării Sale lui Vodă și au ars în două ceasuri... adecă divan și harem și palimariurile”⁷. A ars, deci, palatul de pe Podul Mogoșoaiei, amenajat de Ioan Vodă Caragea în casele lui Dumitrache Ghica. Domnitorul Grigore Ghica s-a mutat pe dată în casele lui Dinu Crețulescu, peste drum de palatul incendiat,⁸ pînă ce „s-au prefăcut și s-au înnoit Curtea din Deal cu toate odăile de prinprejur... a sfintei mănăstiri Mihai Voevod... ca să se mute domnia acolo, după cum s-au și făcut”⁹.

Planul a început, deci, să fie lucrat la puțină vreme după 13 august 1825, dar nu știm cînd a fost terminat, pentru că nu am găsit informații asupra datei la care domnitorul a părăsit reședința de la mănăstirea Mihai Vodă¹⁰. Nu ar fi exclus ca planul pe care-l prezentăm să fie un plan de sinteză al celui din 1823 care, după informații mai tîrzii, era format din patru planșe. Pentru această ipoteză pledează faptul că pe planul din colecțiile Bibliotecii „V. A. Urechia”, în a cărei legendă sînt indicate mai ales bisericile, nu este menționată biserica „Izvorul nou, Între vii” terminată la 18 mai 1823,¹¹ deci la cîteva luni după ce Moritz von Ott își încheiase lucrările planului. Tot în sprijinul acestei ipoteze poate fi interpretat și amănuntul că explicația de la nr. 98 : „Église S/ain/t Étienne” este scrisă de altă mîină și cu altă cerneală. Deci executantul nu a putut descifra această explicație, completată ulterior de altcineva, poate chiar de Moritz von Ott.

Spre deosebire de planurile făcute în vremea războiului ruso-turc din 1806—1812 de general-maiorul de Hartingh, ca și de cel realizat în timpul războiului din anii 1828—1829 în care este păstrată împărțirea orașului în cele cinci plase, Tîrgului, Gorganului, Broșteni, Tîrgului de afară și Podului Mogoșoaiei¹², noul plan prezintă orașul împărțit în zece plase. Vechea terminologie a plaselor este menținută, dar fiecare a fost

⁶ Arhivele Statului București, ms. 105, f. 39.

⁷ Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802—1830)*, în *Studii și articole de istorie*, VIII, 1966, p. 371. Vezi și Hurmuzaki, *Documente*, XVII, București, 1913, p. 25, XXV.

⁸ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 41, 67.

⁹ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 372.

¹⁰ Fondul de documente „Mănăstirea Mihai Vodă” de la Arhivele Statului București nu conține nici un fel de informații. Vezi și Radu Grceeanu, *Actele Secției Bunuri Publice — București*, București, 1949, p. 7—10, 22—76. Nu am mai regăsit la Biblioteca Academiei R.S.R. nici „materialul” adunat de V. A. Urechia și folosit de I. C. Filitti la redactarea articolului publicat în 1906 în *Convorbiri literare*.

¹¹ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 220.

¹² Pentru aceste două planuri vezi Biblioteca Centrală de Stat, *Microfilme*, nr. 122. vezi și Daniela Bratu, *Hărți necunoscute ale Bucureștiului*, în *Lucașărul*, II, nr. 18, (29), 15 septembrie 1959, p. 16.

împărțită în „partea de sus” și „partea de jos”. Nu este exclus ca planul să fi fost întocmit tocmai în vederea aplicării acestei noi împărțiri a orașului. Probabil tot în legătură cu o nouă măsură edilitară este și incinta indicată pe plan.

Explicațiile din partea dreaptă a planului, care s-au păstrat, se referă la plasele : Tîrgul de afară de sus și de jos (cu 10 mahalale), Broștenii de sus și de jos (cu 22 mahalale), Gorganii de sus și de jos (cu 19 mahalale). Au fost marcate mai ales bisericile, indicarea caselor boierești și a agențiilor consulare fiind sporadică. Interesantă este explicația de la nr. 128 : „Konak de Théodor lors de la révolution” (Conacul lui Tudor/Vladimirescu/ în vremea revoluției). Înainte de a intra în București, Tudor Vladimirescu îi scrie marelui vistier Alexandru Filipescu, la 21 martie 1821, să-i pregătească mai multe conace¹³. Pe plan este însemnat, fără a fi numit, conacul din „casele D/umnea/ei Coccoanei Joiții Brîncoveanca”.

După însemnările lui Ioniță Dârzeanu, Tudor ar fi vrut să se stabilească la Mitropolie, trecută de altfel pe lista trimisă marelui vistier Alexandru Filipescu, dar oștenii căminului Bimbașa Sava nu i-au îngăduit să se apropie, slobozind „puști și pistoale”, și atunci s-a îndreptat către „casele răposatei băneasa Brîncoveanu, ce sunt în vale la Mitropolie, au pus oamenii de au sărit peste zidul curții și deschizînd porțile a intrat slugerul cu tot alaiul său de s-au așezat acolo.”¹⁴

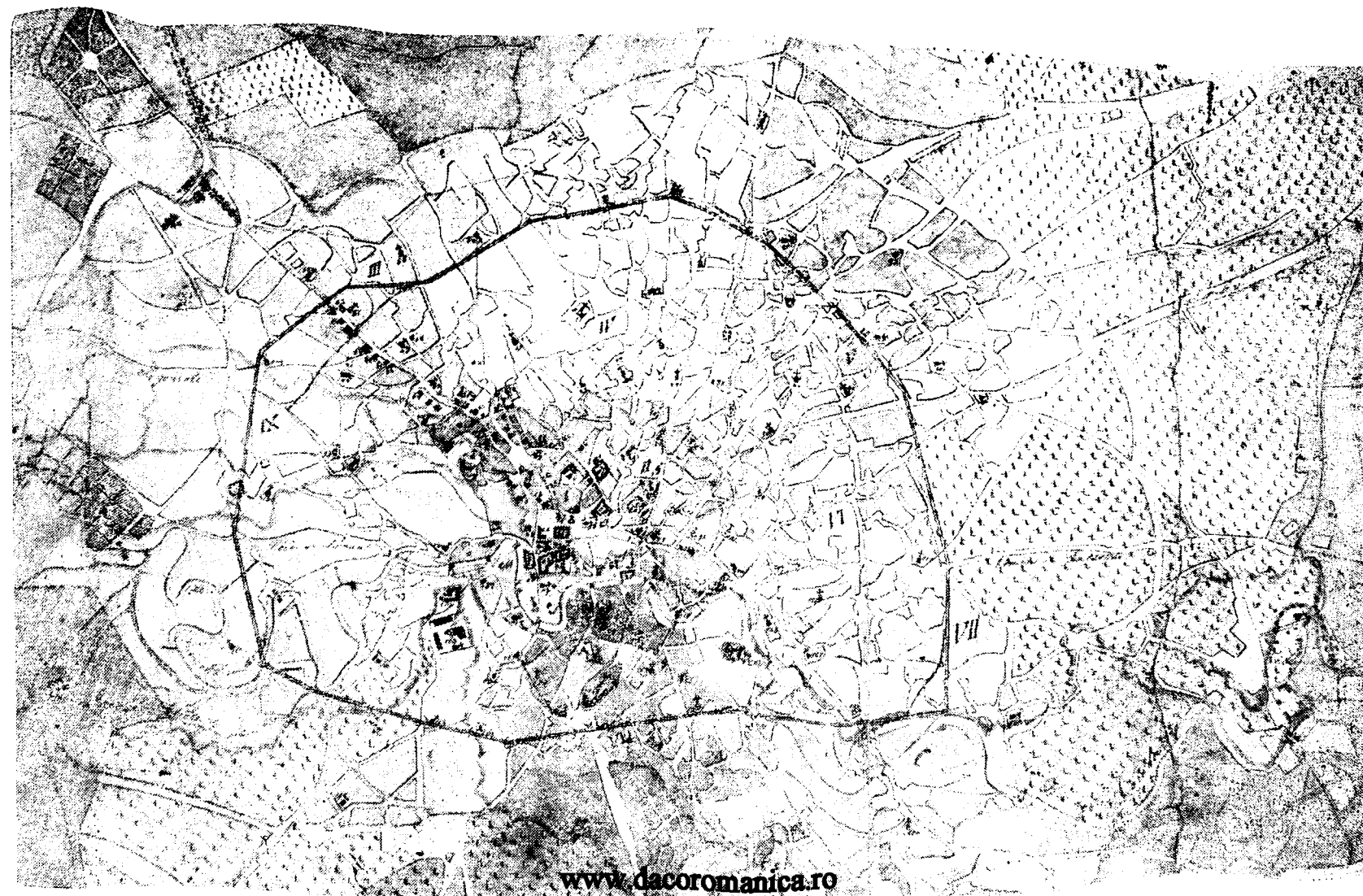
Menționarea „conacului” lui Tudor Vladimirescu ar putea fi încă un argument pentru atribuirea planului lui Moritz von Ott. Sînt cunoscute relațiile lui Tudor Vladimirescu cu acest „arhitecton” care, se vede, a avut destule motive să-și reamintească de cel ce s-a „străduit pentru toate dreptățile patriei”, deși trecuse o oarecare vreme de la uciderea lui.

Planul a mai fost în atenția unui cercetător, probabil V.A. Urechea, căci în dreptul explicațiilor unor clădiri : casa Mihai Ghica, mănăstirea Mihai Vodă, palatul lui Constantin Golescu, mănăstirea Radu Vodă, biserica Foișor, sînt făcute însemnări cu creionul.

Chiar dacă planul existent la Biblioteca „V. A. Urechia”, singurul plan original al orașului București, din primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, păstrat în țară, nu ne oferă date privind evoluția demografică a orașului sau situația numărului total al clădirilor, așa cum găsim în planurile făcute de ofițerii armatelor rusești, amintite mai sus, el ne interesează, în mare măsură, pentru cercetarea dezvoltării teritoriale a orașului București în vremea domniilor pămîntene. Cercetarea numeroaselor condicii cu poruncile domnitorului Grigore al IV-lea Ghica de la Arhivele Statului București sau a altor fonduri arhivistice, pe care noi nu am avut răgazul s-o întreprindem, va putea aduce noi informații care să întregescă modesta noastră semnalare.

¹³ Emil Virtosu, *Tudor Vladimirescu. Glose, fapte și documente noi*, București, 1927, p. 79—80.

¹⁴ N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921, p. 58.

www.dacoromanica.ro

1. Planul oraşului Bucureşti din ultima parte a deceniului 3 al secolului XIX.

A N E X A

Transcriem explicațiile de pe cele două laturi ale planului.

Partea stîngă

..... Soutzo
 ngénieur géo

 on

 8 Hôtel Kornesco

Partea dreaptă

V. PLASSA TÎRGU DE AFARA DE SUS
 CONTIENT 10 MAHALLAS.

90 Église S/ain/t Pontelimon
 91 „ Oboru-veki
 92 „ Popa Nanou
 93 „ Iankului
 94 „ Popa Sóre
 95 „ Hadschiou
 96 „ Mentuliosso
 97 „ Olari
 98 „ S/ain/t Étienne
 99 Maison Manko konak de Divan

118 Église de S/ain t Jean le Nouveau
 119 Alexandre Ghika le vieux
 120 Église Olteni ku Bradu
 121 „ Dobrotiassa
 122 „ Tîrgu
 123 „ Foishor
 124 Monastère Radoul-Vodă
 125 Église S/ain/t Atanasi ou Bukur¹⁵
 126 „ „ Nicolas

VIII PLASSA BROSHTENI DE DSHOS
 CONTIENT 10 MAHALLAS

127 Metropole
 128 Konak de Théodor lors de la révolution
 129 Église.....gania
 130 Monastère Antim
 131 Église S/ain/t Spiridon
 132 „ S/ain/t/e/ Catherine
 133 Constantino Balatshano
 134 Église Dómna Balasha
 135 „ S/ain/t Elie
 136 Consulat du Prusse lors de la révolution
 137 Église S/ain/t Nicolas
 138 „ „ Alexis
 139 „ Saraka
 140 „ Ralli
 141 Michail Mano
 142 Maison Nicolas Golesko

VI PLASSA TÎRGULUI DE AFARA
 DE DSHOSS CONTIENT 9 MAHALLAS

100 Église Dellieu veki
 101 „ „ nuovo
 102 „ Thaoush Radul
 103 „ Olteni
 104 „ Udricani
 105 „ S/ain/t/e Venir
 106 Agence d'Autriche
 107 Église Vergu
 108 „ Lukatsch
 109 „ Nekostorilor
 110 „ S/ain/t/e/Troitzo

VII PLASSA BROSHTENI DE SUS
 CONTIENT 11 MAHALLAS

111 Église Brostheni
 112 „ Manu Kavaf
 113 „ Apostol
 114 „ de Lemni
 115 „ Protopopului
 116 Maison Philipesco
 117 Beilik ou konak du Bash-Beshli-Aga

¹⁵ Trebuie să se renunțe la opinia lui N. Stoicescu că biserica a fost numită Bucur „după răspîndirea legendei despre Bucur și mai ales după 1869” (*Repertoriul bibliografic* p. 178—179).

**IX PLASSA GORGANI DE SUS
CONTIENT 11 MAHALLAS**

- 143 Église Doui de Podu pomunt
- 144 „ S ain/t Elie
- 145 Nicolas Ghika
- 146 Église Mitu Ungurianului
- 147 „ Fontina Boului
- 148 „ Manu Brutar
- 149 „ Svinti voivoda
- 150 „ réformée calviniste
- 151 Monastère Kretzulesco
- 152 Maison Slatiniano
- 153 Église S/ain t Jean le petit
- 154 „ Stekar
- 155 Palais Constantin Golesko
- 156 George Philippesko
- 157 Église Broshojanu

**X PLASSA GORGANI DE DSHOSS
CONTIENT 8 MAHALLAS**

- 158 Église Spiri nuovo
- 159 „ „ vekî
- 160 „ Isvoru
- 161 „ S/ain/t Elefteresco
- 162 Monastère Mihai—Vodă résidence actuelle
du Hospodar
- 163 L'Ancienne résidence brûlée sous le
P rin ce Karadshar dite
- 164 Eglise des Apôtres Pierre et Paul
- 165 Hôtel du Prince Grigoire Soutzo
- 166. Michel Ghika
- 167 Consulat de France
- 168 Église Alba din Postavar
- 169 „ Skitu Hadshiu Dina

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

EPISTOLAR INEDIT GHEORGHE MAGHERU (II)

Este un fapt binecunoscut astăzi că revoluția românilor din 1848 — ca fenomen social-politic — a avut un caracter unitar. Ea a fost opera întregului popor român și în timpul desfășurării sale s-a manifestat cu putere conștiința unității naționale. Atât de viguroasă a fost această conștiință a unității, încât o serie de acte politice, circulând după 1848, au făcut din unitatea națională nu numai un punct programatic, ci — după cum afirma Kogălniceanu — „cheia boltei, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național”.

Cronica revoluției a înregistrat numeroase momente semnificative ale acestei unități național-revoluționare: munteni și moldoveni prezenți la Adunarea de la Blaj, transilvăneni care activează în revoluția din sudul Carpaților și, poate la fel de semnificativ, însuși faptul că după înăbușirea revoluției în Moldova și Muntenia fruntașii acesteia au luat calca celeilalte țări românești, tocmai pentru că vedeau în revoluția de aici un ultim și puternic pinten al revoluției tuturor românilor.

Altfel cum ar putea fi judecate eroicele eforturi ale lui Nicolae Bălcescu din primăvara anului 1849 de a revitalizeza și salva revoluția transilvană (el o simțea ca pe a tuturor românilor) prin împăcarea ei cu cea — la fel de periclitată — a poporului ungar?

Și ca Bălcescu au gândit mulți. O dovedește chiar documentul pe care îl vom prezenta mai jos. Ese vorba despre un memoriu adresat de Magheru conducătorului revoluției maghiare, L. Kossuth. Documentul poartă data de 4/16 martie 1849, fiind așadar, anterior cu aproape o lună plecării lui Nicolae Bălcescu spre Transilvania. El aruncă o lumină mai clară asupra planului de alianță revoluționară româno-maghiară în inițierea căruia, după părerea noastră, alături de Bălcescu, un rol la fel de important l-a avut generalul Magheru.

Memoriul către Kossuth expediat de Magheru din Baden (localitate aflată în apropiere de Viena) — după cum am amintit anterior — a fost publicat în versiunea sa franceză și în traducere românească modernă. La Biblioteca Academiei R.S.R. se află o copie a versiunii românești⁵⁴, dar spre deosebire de textul aflat la dispoziția noastră, aceasta nu poartă semnătura și loc de emitere, iar data nu este completă, lipsind luna.

Fiind, așadar, cunoscut în esență specialiștilor, ne mulțumim cu redarea celor mai importante pasaje:

„Către Ludovic Koșut, la Debrețin

Domnule președinte,

Pină ce soarta armelor n-a hotărât încă despre destinurile generoasei și bravei națiuni maghiare, iau libertatea, domnule președinte, de a veni și expune prea pe scurt dorințele de care este însuflețit poporul român, dorințe care deși nu se produc cu totul de față, totuși nu există mai puțin în inimile tuturor. Facă cerul ca singura politică în care noi vedem comuna mintuință, cum și a libertății, și ale cărei principii am onoarea a le însemna aci foarte strîns, să prevaleze și în snul onorabilului guvern maghiar, căci, o mai repet, avem credința nestrămutată cum că reușita armelor maghiare este intim legată de practica acestei politici.

Domnule președinte, principiul naționalităților, comprimat de atât de lung timp de către suverani, a sfărîmat în sfîrșit stăvilele sale și explozia sa a fost cu atât mai fugoasă <impetuoasă> și irezistibilă cu cât compresiunea a fost mai lungă, odioasă și inică <nedreaptă>. Nația maghiară

⁵⁴ Ms. rom. 1060, f. 326—328. O copie dactilografiată a versiunii franceze alcătuită de Cornelia Bodea din același manuscris, f. 242—245, se păstrează la Arhivele Statului din Craiova, *fondul Magheru*, XV/2 (cf. <Al. Balintescu>, *op. cit.*, p. 75, doc. 362 și C. Bodea, *1848 la români* . . ., II, p. 1080, nr. 327).

a urmat și dinsa impulsia comună: astfel ca se naționaliză, se izolă printr-o separație mai completă de imperiu, numi ministerul < guvernul > său și își dăte — ca cum spre a se sancționa întreaga-i separație — un minister al pricinilor străine. Românii, slavii de miază-zii nu rămăseră în urmă și suflarea regeneratoare a naționalității foarte i-a electrizat și i-a deșteptat din aceea lungă aservire în care li scufundase o politică empie (nelegiuită) și neomenoasă.

Este dar un fapt netăgăduit cum că azi tocmai principiul naționalităților domină toate celelalte cestiuni politice (și negreșit, reacția acestui principiu violat este mai energică la națiile care au fost mai aservite și mai oprimate), și că fiecare naționalitate tinde a se constitui, a căpăta o legitimă independență, a arunca orice clement străin și a-și asigura într-un cuvint existența politică. De aici, deci, urmează că este de datoră fiecărui popul, dacă prin abrutiment nu și-a pierdut încă cu totul conștiința existenței sale, de a trata și combate ca pe un inamic orice guvern care ar voi a nu recunoaște legitimitatea și sfinta neviolabilitate a acestui principiu.

Și într-adevăr, la cîte lupte singeroase, la cîte rele n-au dat urmare călcările ce guvernul maghiar, printr-o contrazicere neexplicabilă, a comis asupra acestui principiu? și care au trebuit să fie decepțiile amare ale tuturor acestor populi care vedeau în revoluția maghiară ora apropiată a dezrobirii lor și triumful adevărat și complet al democrației? Apoi, nu e cu totul învederat că dacă brava nație maghiară, cu toate minunile sale de vitejie, cu toată abundența mijloacelor sale materiale de tot felul, n-a ieșit triumfătoare pînă acum, pricina este că și-a făcut inamici din toți populi ale căror simpatii îi erau cîștigate, voind a le contesta dreptul cel mai sacru, naționalitatea lor?

Astfel, Dieta de la Cluj — ca să nu vorbesc aci decît despre o parte numai din populus român — dăte anul trecut, 1848, un decret care sancționa unirea Transilvaniei cu Ungaria, adecă simplă Incorporare cu Ungaria, fără să fi recunoscut și mai puțin gărantuit prin vreo lege drepturile politice ale națiunii române și țînd cu totul din contră, prin izgonirea a chiar limbii lui din școalele comunale, la stingerea unui popul, care de secolii și-a păstrat cu sfîntenie, sub opresia cea mai odioasă și sub necrezute suferințe, naționalitatea sa, a unui popul care face parte însemnată dintr-o nație ce nu numără mai puțin de nouă milioane oameni. De surda <degeaba> nația română trimise în mai multe rînduri emisari într-adins lingă onorabilul guvern maghiar spre a-i exprima profunda durere și stupefacția generală ocazionate printr-această nepricepută decizie a Dietei și spre a-l suplica de a părăsi această cale periculoasă; respectuoasele lor remustrări nu fură luate în considerație, din contră, guvernul maghiar se apucă cu mai multă ardoare în măsuri de compresiune pentru naționalități și îmbrățișă cu mai multă inimoșie o politică teroristă-maghiarizatoare!

De atunci, simpatiile acelu popul, pe sprijinul căruia nația maghiară trebuia să se bizuiască mai mult, simpatiile populusului român îi fură alungate și Transilvania, astă întinsă fortăreață, astă citadelă neluabilă, țară cu totul română, se declară în contra ei.

Prin asemenea măsuri, Ungaria nu numai că se izolă cu totul în lupta ce trebuie s-o susțină, ba încă ea provocă reacția teribilă a tuturor naționalităților *negate* de dinsa, compromise aceea nobilă cauză de independență și de libertate, ce întii părăuse că îmbrățișase și, într-un cuvint, comise greșeala neuzită și neiertată de a impune acest rezelb chiar acelu care ca și dinsa voiau și erau hotărîți a muri pentru naționalitatea lor și pentru legitima lor independență!"

Astăzi, continua Magheru, cînd trupele țariste amenințau cu intervenția, „se poate cu dreptul afirma, fără temere de a greși, cum să sfîrșitul acestui rezelb nu poate fi deloc în avantajul națiunii maghiare”, dacă guvernul revoluționar maghiar „nu va căuta a-și împăca din nou simpatiile populuslor vecini. Aceasta este încă cu puțință, mai cu seamă despre nația română . . . , dar momentele sînt prețioase și numărate. . .”

Explicînd motivele pentru care românii transilvăneni se ridicaseră la luptă, Magheru arăta: „Cît despre populusul român, este bine învederat, domnule președinte, că el n-a luat armele pentru tendințe reacționare. . . El s-a sculat numai spre a-și apăra cel mai sacru din drepturile unui popul, precum și al unui individ, dreptul de a trăi, el a fost împins spre aceasta prin instinctul conservației sale. De aceea și azi, cînd intervenția armată a Rusiei se pare neevitabilă, populusul român simte trebuința de a fugi de un *amic* perfid spre a se apropia de un *inamic* loial. . . Onorabilul guvern nu va uita pe lingă acestea că acest popul român nu este vreo populație nelsemnătoare, ci o nație tare și compactă în cuprinsul țărilor sale. . .”

În fața intervenției armate străine, Magheru demonstra că era în interesul ambelor popoare ca guvernul maghiar să recunoască revendicările românilor, singura cale pentru a „cimenta o uniune nedespărțită între marea națiune maghiară și între cele nouă milioane de români”.

Îată și aceste revendicări: „Recunoaștere imediată a naționalității și a drepturilor politice ale populuslor români din Transilvania, Banat și Ungaria și sancționare a acestui act printr-un statut organic emanat după regule de la guvernul maghiar și promulgat oficialmente de către

dînsul. Din parte-le, românii din aceste trei contrade <țări> s-ar lega firește a face cauză comună cu nația maghiară...

Populii români și maghiari sînt singurii în Orient care, strîns uniți printr-o alianță federală ofensivă și defensivă, ar putea să prezenteze o barieră tare...

Astfel sînt, domnule președinte, bazele prea pe scurt expuse pe care nația română compusă de nouă milioane de suflete ar fi gata să intre într-o uniune intimă și sinceră cu brava nație maghiară. Nu putem îndestul invita onorabilul guvern a-și întoarce deocamdată și fără zăbavă o serioasă atenție asupra celui de-ntîi din aceste două paragrafuri, căci dacă, după toată dreptatea și echitatea, onorabilul guvern maghiar ar îndeplini legitimele cereri ale popoului român din Transilvania, Banat și Ungaria și nu s-ar mai îndoi de a recunoaște naționalitatea lui și toate drepturile ce se țin de dînsa, atunci și noi, românii din Principatele danubiene, ne-am angaja pe dată a plăti tributul nostru de recunoștință nației maghiare pentru ale sale binefaceri conforme justiției către frații noștri sus-numiți, formînd o legiune spre a combate și noi inamicul a oricărei libertăți și progres și mai cu seamă azi inamicul neîmpăcat al nației maghiare și al nației române..."

Amintind numai că, în lunile următoare, Bălcescu a purtat convorbiri cu revoluționarii maghiari pe aceleași baze, fapt oglîndit și de documentul final cunoscut sub numele de *Proiect de pacificare*, vom releva numai două ecouri ceva mai tîrzi ale memoriului redactat de Magheru și care ilustrează caracterul său democratic progresist.

Cunoscut istoric francez Élias Regnault (1801—1868), în apreciată sa monografie *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, apărută la Paris în 1855, după ce evoca eforturile depuse de Bălcescu pentru împăcarea și coordonarea acțiunilor revoluționare romano-maghiare, arăta că: „Maghiero, de son côté, écrivait au dictateur hongrois pour lui montrer combien il affaiblissait la cause magyare en combattant les Roumains, combien il la fortifierait en les acceptant pour alliés. Sa lettre, datée de Bade, le 29 (<1>) mars 1849, est remarquable par la force du raisonnement et la justesse des aperçus”⁵⁵. În continuare, Regnault reproducea un pasaj din scrisoarea revoluționarului român.

La rîndul său, Carroll Spence, ministrul S.U.A. la Constantinopol, între 1853—1858, care l-a cunoscut personal pe Magheru, considerîndu-l drept una din figurile reprezentative ale revoluției române din 1848, amintea de memoriul generalului în cadrul unui raport adresat Departamentului de Stat, la 16 februarie 1857, și dedicat exclusiv problemei unirii țărilor române⁵⁶. Referîndu-se la relațiile dintre revoluționarii maghiari și cei transilvăneni în anii 1848—1849, Spence scria: „Dacă guvernul maghiar ar fi consimțit să recunoască naționalitatea și drepturile civile egale neamului românesc din Transilvania și Banat, atunci săbiile aceluiași popor, în loc sa fie scoase împotriva-i, în lupta pentru libertate, ar fi fost cu multă plăcere scoase în numele cauzei lui. Poate chiar mai mult, procedînd astfel, el ar fi obținut simpatia și sprijinul aceluiași neam din Principatele danubiene”⁵⁷. Drept argument, diplomatul american menționa memoriul lui Magheru către Kossuth și cita un pasaj din el.

Din păcate, evenimentele istorice au avut un alt curs.

Revenînd acum la șederea lui Magheru la Viena, unde, alături de alți revoluționari, desfășura o intensă activitate de canalizare a eforturilor emigrației pe temeiurile luptei pentru unitatea și independența țărilor române, la 8/20 martie, el trimitea o scrisoare către Zinca, mama fraților Golești, figură feminină luminoasă a revoluției din 1848:

„Este aproape o lună de zile de cînd am lăsat Triestele și am venit aci la Viena. Am plecat de acolo din pricină că trecuse multă vreme fără să mai fi primit scrisoare de la familia mea și fără a ști dacă a putut lua niscăiva bani de la niște mocani⁵⁸ spre a-mi trimite, fiindu-mi de mare trebuință. Venisem, dar, aci la Viena ca să întîlnesc niște prieteni care ar fi putut să-mi dea știință despre cele ce se petrec pe acolo prin Transilvania și să-mi spuie ceva și despre dumneavoastră și despre ai mei. Din nenorocire, însă, aceștia erau duși pentru cauze politice la

⁵⁵ Élias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855, p. 496.

⁵⁶ National Archives Washington, *Despatches from the U. S. Ministers to Turkey, 1818—1906*, Microcopy 46, roll 15.

⁵⁷ Paul Cernovodeanu și Ion Stanciu, *Imaginea Lumii Noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii pînă în 1859*, București, 1977, p. 158.

⁵⁸ Este vorba despre oierii sălișteni, frații Dumitru (Mitu) și Ioan Răcuciu, care țineau în arendă munții Petriman și Puru, din jud. Gorj, aparținînd generalului Magheru. Amănunte la I. Lupaș, *Descendența transilvăne a lui Gheorghe Magheru și relațiunile lui cu țărani sălișteni, tîndeosebi cu familia lui Dumitru Răcuciu*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., seria III, tom XXII (1939—1940), mem. 10, p. 267—271 și p. 283, anexa VI.

Olműt⁵⁹. Silit am fost, dar, să mă repez și eu acolo. Am aflat de la dinșii că d-voastră vă aflați încă la Sibiu și am și luat o scrisoare de la unul din ei către un prieten de acolo spre a umbla cu nepotu-meu⁶⁰ să găsească bani de unde i-am scris să ceară, să-și oprească pe seamă-le și să-mi trimită și mie, aflindu-mă în cea mai mare lipsă. Întorcându-mă așadar aci la Viena, ca să pornesc această scrisoare, aflai de la cineva, care primise știri printr-o scrisoare de la 26 februarie, cum că purtarea muscalilor în Transilvania a făcut pe toți frații noștri emigrați a scăpa care încotro și că domnia ta cu demoazela Rosetti⁶¹ ai avut bunătatea de a lua pe fiii-mea⁶² cu nepotu meu, spre a veni îndată aci la Viena, din pricină că soția mea⁶³ s-ar fi hotărât a trece în Țara Românească la frații săi⁶⁴.

Astăzi însă îmi spuse un prieten cu încredințare că el a văzut o scrisoare a d-tale de la 5 martie către ex-principele Ghica⁶⁵ de aci cu rubrică de la Sibiu și că prin urmare la 5 martie te aflai încă acolo. Accastă nouă știință m-a deconcertat cu totul și de aceea mă și grăbiiu a-ți adresa aceasta. Respectabila mea doamnă! Eu sint de opinie că ai face bine sub toate raporturile a veni aci și a lăsa Sibiul. . . Afară de acestea, ași îndrăzni să-ți fac o rugăciune, a cărei împlinire mi-ar liniști multe neodihne.

Fii-mea a rămas singură cu plecarea soției mele la București. Pe cine ași putea alt să rog decît pe d-ta, respectabila mea doamnă, a binevoi să lei lingă d-ta pe biata copilă care se va găsi fără nici un sprijin în mijlocul unei societăți antiromâne? Fii-mea a avut o venerație sfîntă pentru d-ta din minutul în care a fost norocită a prețui virtuțile și civilismul d-tale. Lingă d-ta va găsi o mună rară și o română bună, iar d-ta vei afla într-însa o fiică supusă și un devotament fără margini.

Cred că va fi făcut ceva spre a avea cu ce-și întimpina trebuințele și orice nu-i va ajunge, apoi, respectabila mea doamnă, nu mă îndoiesc că ai să fi atît de bună a-i înlesni pe socoteala mea. Iar eu îți voi fi recunoscător și îndatorat pentru totdeauna.

Așadar, respectabila mea doamnă, sau de vei fi să rămîi acolo, dacă vei fi avînd toate garanțiile necesare (lucru care îmi pare cu totul peste putință azi!), sau de vei fi să vii încoace,oricum, te rog din inimă să nu lași pe fiia-mea, ci să o iei cu d-ta, de vrme ce soția mea o lasă singură și ea găsi cu calc a trece în țară la <ai> ei. Iar cît pentru cheltuială cc-ar lipsi copilei pînă aici, voi răspunde-o eu d-talc îndată după sosirea la Viena.

Tc aștept, dar, venerabila mea doamnă, sigur fiind că ai să preferi mai bine de a veni aci. Cci de la Paris anici trebuie să treacă negreșit și ei pe la Viena, avînd a merge spre Constantinopol.

⁵⁹ Olmütz, azi Olomouc, oraș în Moravia (Cehoslovacia).

⁶⁰ Nițu Magheru, rămas la Sibiu să asigure protecția soției și copiilor generalului.

⁶¹ Catinca Dimitrie Rosetti (c. 1819 — ?) ce a însoțit pe Zinca Goleșcu, mătușa ei, la Sibiu și s-a căsătorit în 1852 cu Radu G. Goleșcu, (cf. G. Fotino, *Boierii Golești*, II, p. 143, 197, passim).

⁶² Alexandrina Magheru.

⁶³ Maria Magheru, născută Caramalău (1819—1907).

⁶⁴ Alexandru și Costache Caramalău, cercetați și anchețați în toamna anului 1848, de către autoritățile reacționare ale Căimăcămiei din București, fără a fi avut vreo participare la revoluție ci doar din pricină că erau cumnații lui Magheru (cf. *Anul 1848* . . . vol. V, p. 545, 605, 681—682; vol. VI, p. 73, 74, 77, 78, etc.; <M. Regleanu> *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, p. 33, 52, 53, 59, 60, 61, 360). În privința soartei familiei generalului aflată la Sibiu, precizăm că Maria și Alexandrina Magheru, împreună cu Zinca Goleșcu, Maria Eliade, Maria Maiorescu și cu alte românce fugite din țară rămăseseră în oraș în vremea cînd „trupele austriace, unite cu cele rusești au fost bătute de Bem” (cf. Simion Mchedinti, „*Titu Maiorescu, Notițe biografice*”, în „Convorbiri Literare”, XLIV (1910), nr. 2, p. V-VI). La auzul știrii apropierii oștirii lui Bem de oraș, Maria Magheru s-a grăbit să plece cu băiețclul Romulus, spre a trece granița în Țara Românească și a se duce la București. Alexandrina a rămas însă pe lingă Zinca Goleșcu, părăsind orașul împreună cu aceasta și cu nepoata ei, mai tîrziu, la 1/13 martie, în timp ce Nițu Magheru — proscris — s-a îndreptat cu frații Alexandru (Albu) și Radu Goleșcu spre Constantinopol, în speranța reîntîlnirii cu unchiul său, generalul. Dar după cum povestește chiar Zinca Goleșcu și atestă consulul britanic Colquhoun și apoi se relatează într-o corespondență a ziarului lui Cezar Bolliac — „Espatriatul” —, nr. 3, din 1 aprilie 1849 — soția lui Magheru, arestată de autorități la Rîmnicu Vilcea, a fost imediat expulzată peste hotare, cu fiul nevîrstnic, refugiindu-se la Brașov; a fost însoțită de Alexandrina, întoarsă și ea din drum, fiind luate sub protecția familiilor lui George Bariț și Andrei Mureșanu (cf. scrisoarea Zincai Goleșcu către fiul ei Ștefan, din Golești, 11/23 martie 1849, la G. Fotino, *op. cit.*, II, p. 262, nr. 142; *Anul 1848* . . . vol. VI, p. 173; raportul lui Colquhoun din 16/28 martie la P.R.O., F.O., *Turkey*, dos. 78/787, f. 182—182 v).

⁶⁵ Alexandru Dimitrie Ghica, fost domnitor al Țării Românești.

Iartă, te rog, buna și respectabila mea doamnă, îndrăzneala mea și escuzează-mă, gîndindu-te că, ca un părinte depărtat de copila sa, o rugăciune de această natură nu puteam adresa decît d-tale, pe care toți românii cei buni te privesc ca o mumă și te venerază ca o adevărată antică matronă romană⁶⁶.

Frământat de griji și chinuit de lipsuri materiale, Magheru s-a adresat, la 27 mai 1849, și compatriotei sale Luxița Cantacuzino⁶⁶, aflată la Viena, care arătase la un moment dat solitudine pentru soarta tristă a generalului pribeag. Scrisoarea este de o rară demnitate și ilustrează în același timp drama personală, dar și mîndria care anima pe vajnicul luptător român: „Doamna mea, Primii amabilul d-tale bilet — prin d. Țințereanu⁶⁷ — împreună și cu o bancnotă de una sută (No. 100), fiorini...

O mărturisesc, înția d-tale propunere de a-mi înlesni o mie sau două de fiorini de mă voi fi aflînd în strîmtoare, m-a umplut de cea mai vie și mai sinceră veselie, nu atît pentru că mi-ai arătat această bunăvoință, dar fiindcă, ca adevărată romană, ai dovedit că tu te intereseai de cei ce sufereau departe de Patria lor. Atunci n-am voit să abuzez de bunătatea d-tale, căci în adevăr așteptam din zi în zi pe nepotul-meu să-mi aducă banii ce mai aveam în Transilvania. Însă inemicii noștri nu încetaseră persecutările lor și bietul nepotul-meu, carele apucase spre Constantinople, socotind a mă găsi acolo, n-a apucat să ajungă bine și s-a văzut aridicat împreună cu ceilalți frați ai noștri și trimiși în citadelă la Brusa⁶⁸. Astă nenorocire mă lipsi deocamdată pentru cîtva timp de mijloacele financiare și așa m-am adresat la d-ta Doamna mea, care o mai repet, fusesesi așa de bună în propunerile d-tale.

Cîtă durere însă am simțit de neputință în care mi-ai zis că te afli de a-mi da cu împrumutare 2000 fiorini cît cercam este lesne a înțelege, cînd jumătate din această sumă o destinam întru ușurința bieților frați ai noștri a căror soartă nenorocită este vrednică de toată compasiunea! M-am văzut, așadar, silit a primi cu mulțumire numai suma de 500 fiorini, ce ai avut bunătate a-mi făgădui cu încredințare pentru 25 mai. Dacă ți-aduci aminte mai avuseși bunătate, Doamna mea, a-mi da voie a căuta în altă parte cu împrumutare, pe numele d-tale, această sumă, dacă trebuința m-ar fi silit să plec înainte de 25. Cu toate astea, desi trebuința de a pleca era grabnică, dar fiind că... și 25 ale luni se apropia, am <h>otărit a aștepta pînă atunci și pentru datorile care le făcusem m-am împrumutat de pe la mai mulți 300 fiorini cu sorocul pînă la 26 mai, socotind că 200 fiorini ce mi-ar fi rămas din 500 să-mi ajungă pentru voiajul pînă la locul destinat. Acum însă, Doamna mea, crede că sufăr fiind silit a vă marturisi poziția în care m-a pus neputința ce zici de a-mi număra suma de care mă asigurai.

Ce vor zice accia cărora le-am făgăduit pentru 26 mai văzînd că nu le dau ce le sint dator? Și ce pretext oi să mai dau Poliției, de vreme ce eu m-am chezășuit ca după 25 pînă la 30 mai voi părăsi Viena? ... Dar ești, Doamna mea, o femeie de înaltă înțelegere și de simțimente nobile și singură, ca și mine, poți apreția această poziție a mea!

Alt nu-mi rămîne... decît a-ți mulțumi din suflet și pentru această mică sumă de 100 fiorini ce putusi a-mi împrumuta. Dar am a-ți face o rugăciune și care va fi cea din urmă... Eu cu o sută de fiorini tot mă văz silit a mancarisi <a lipsi> la toate angajamentele de onoare ce contractasem pentru 26 mai, și d-ta, în poziția de strîmtoare în care zici că te afli, lipsa de o sută de fiorini poate să-ți aducă mai multă jenă. Te rog, dar, Doamna mea, a primi această sumă care nu-mi poate ajuta întru nimic din pricina nelsemnătății ei.

Iar cît pentru supărarea care poate că ți-a adus pînă acum rugăciunile mele, sint sigur că-mi vei trece-o cu vederea, căci toate au curs din bunătatea și din netăgăduita complenșță ce ai avut de a-mi face propuneri de felul acesta de la cea dintîi dată ce am avut onoare a mă prezenta la d-ta⁶⁹.

⁶⁶ Luxița sau Luxandra Cantacuzino, născută Kretzulescu, soția vornicului Grigore Iordache Cantacuzino (1800—1849), ce s-a stins din viață la Viena, boier cu vederi liberale, membru al Societății filarmonice, susținător al lui Ioan Cămpineanu, (cf. Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, p. V—VII).

⁶⁷ Ioan Țințereanu, student în medicină la Viena, întretinînd relații cu generalul Magheru, fiul său Ghiță și Ioan Maiorescu (vezi scrisoarea sa către Magheru din 27 decembrie 1848, la Biblioteca Centrală de Stat din București, *fondul Gh. Magheru*, nr. Inv. 25760). În 1852 a obținut aici doctoratul în medicină și chirurgie, iar la 1853 a fost numit medic al Spitalului Militar din Iași (cf. Gh. Gomoiu și V. Gomoiu, *Repertoar de medici, farmaciști, veterinari... din ținuturile românești*, vol. I, Brăila, 1938, p. 67, 432 și Paul Pruteanu, *Contribuții la istoricul spitalelor din Moldova*, București, 1957, p. 272—273).

⁶⁸ Pentru exilul lui Nițu Magheru la Brussa, vezi mai ales George Potra, *Scrisori inedite de la Niță <I> Magheru către unchiul său generalul Gheorghe Magheru*, în „Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu”, vol. I, 1969, p. 302—306 și 310—322.

Lipsa aproape completă de mijloace materiale l-a silit pe Magheru, la 3 iulie 1849, în Viena, să însărcineze pe Ioan Dobran, „agentul de Curte din Viena”, să întreprindă demersurile necesare pe lângă autoritățile austriace în vederea recuperării sumei de 4000 fiorini în 12 000 „sfanțhi” deponată de dînsul la vama de la Bran încă de la 15 iulie 1848, în timpul revoluției și sechestrată ulterior în mod abuziv, în urma denunțurilor calomnioase ale fostului domnitor Bibescu, prin dispozițiile comandantului trupelor imperiale, generalul baron von Puchner. După demascarea intrigilor țesute în jurul acestei sume de bani, ce aparținea personal lui Magheru neconstituind un fond public, el a scris generalului Pfersmann, înainte plecării sale din Sibiu, căpătînd asigurări că i se va restitui la timp. Banii au sosit, însă, după părăsirea orașului de către revoluționarul pribeg, iar soarta lor o lămurăște însuși Magheru în procura dată lui Dobran: „...Cuprinderea Sibiului de către unguri au silit pe autoritățile locale a transmite în Țara Românească pe lângă casele imperiale cu bani și acest deposit al meu, unde apoi retrăgîndu-se și generalul Puchner cu armata, în vremea aflării ei în Principat pentru trebuințele căreia s-a întrebuițat și această sumă a mea, fiind dovadă pentru toate aceste protocoalele Cancelăriei Ștabului General aflat acum în Croația la Agram (Zagreb). De aceea, fiindcă acum mă aflu mai mult decît todeauna în lipsă de mijloacele pecuniare, căci din împrejurările sus descrise n-am putut nici pînă acum regula administrația proprietăților ce am în Patria mea, înputernicesc prin aceasta pe d. Ioan Dobran, agentul de Curte, a reclama această sumă de la onorabilul Guvern austriac, despre care sint încredințat că nu-mi va face nici o împiedicare la a ei răspundere, de vreme ce nu numai că s-au dovedit dreptă avere a mea, depusă cu toate asigurările sub protecția Imperiului austriac, dar cu dînsa s-au întîmpinat și chiar trebuința oștirilor imperiale de sub generalul Puchner. Declar totdeauna că hîrtiile atîngătoare despre cursul acestei pricinii nu le am în posesiunea mea, căci ungurii la a lor invazie în Transilvania, pe lângă alte documente și lucruri prețioase ce mai aveau lăsată acolo în păstrare, mi s-au luat împreună și acele hîrtii. Cum că însă, arătările aci expuse sint adevărate și din punct în punct conforme cu cursul lucrului o poate adevăra și chiar d. general Pfersmann, carele din norocire se află venit acum aci în Viena din armata ce se află în România”.

Nu știm, însă, care a fost finalul acestei încercate afaceri și în ce mod și cînd și-a recuperat Magheru banii de la guvernul austriac. Cert este însă că în toamna lui 1849 generalul se arăta din nou absorbit de lupta politică, atacînd în două din scrisorile sale adresate unor personalități de la Poarta otomană și Belgrad un aspect insolit ivit în această perioadă. Astfel, cuprins de o îngîmfare și o aroganță nestăvilită și iritat de faptul că revoluționarii scăpați din Ungaria — după înfrîngerea revoluției prin intervenția militară comună țaristo-habsburgică — au găsit azil și o bună primire în Imperiul otoman, la fel ca și o parte din cei refugiați din Principate, țarul Nicolae I a căutat să facă o demonstrație de forță împotriva otomanilor și a cerut Porții, în mod imperios, la 24 august 1849 să-i extrădeze pe refugiații poloni, mulți dintre ei implicați în răscoala antițarista din anii 1830—1831. Cabinetul din Viena s-a asociat acestei cereri — potrivit dreptului giuților — reclamînd, la rîndul lui, predaerea participanților maghiari la revoluția din 1848—1849. Acest fapt primejduia și emigrația românească din Imperiul otoman, care beneficia de azil în aceleași condiții ca și revoluționarii unguri și poloni. Cercurile de patrioți români din Constantinopol, Viena și Paris au început să se agite în această chestiune, infierînd pretențiile nejustificate ale curților din St. Petersburg și Viena. În rîndul celor care au infierat asemenea cereri abuzive s-a numărat și Magheru. Astfel, la 2/14 octombrie 1849 el s-a adresat marelui amiral (Kapudan pașa) Suleiman⁶⁹, la Constantinopol, infierînd „somația ilegală și arogantă”, ce cabinetul de la St. Petersburg „făcu în ultimele zile în cestiunea nenorociiților refugiați pe teritoriul turc”. „Care a putut fi motivul atît de tare de a sili pe Rusia a atînge cu atîta brutalitate susceptibilitățile cele mai scumpe ale națiunii musulmane, onoarea sau ospitalitatea, această virtute atîta de națională și mai presus de toate independența sa?”, se întreba Magheru. „Firește este învedereat că numai intenția de a pune pe Sublima Poartă în alternativa seau de a se acoperi de ocară, executînd ordinea Rusiei și de a abdica cu inima voioasă rangul de putere de înaltul ordin spre a se pune cu totul sub ferula (ascultarea) Cabinetului de la St. Petersburg seau de a da un refuz vrednic de o putere care are conștiința... mărireii sale cu primejdia de a-și vedea, în contra tuturor legilor echității, reintors acest refuz într-un *casus belli*”. Revoluționarul român își exprima însă satisfacția pentru usturătorul răspuns dat „provocatorilor insolenți” și de faptul că Poarta sprijinită de Anglia și Franța, a ieșit din acest impas, refuzînd extrădarea cerută și obținînd astfel aprecierea unanimă a „Europcii întregi — guvernuri și populi”, ce n-au putut „decît să laude nobila și ferma atitudine a Sublimei Porți”. Evocînd din nou posibilitatea unui conflict armat între Poartă și Imperiul țarist, Magheru nu regreta să repete propunerea de a-și oferi „slabele-mi serviciiuri”, considerînd că toți „românii ar merge cu bucurie la cea dîntii chemare a-și vărsa singele”, iar „garanția dată

⁶⁹ Comandantul flotei otomane între martie 1849 și 25 august 1851.

dinainte de guvernul... sultanului despre reformele cerute în unanimitate de nația română, compatibile cu vechile sale drepturi, ar determina îndată *scutarea gloatelor*".

În cea de a doua scrisoare amintită, adresată la 14 26 octombrie unui fruntaș politic srb, Ioan Comonidi⁷⁰, la Belgrad, Magheru revenea la subiectul abordat anterior, cu unele precizări interesante: „Domnul meu, în puținele convorbiri ce-am avut cu d-ta, atît la Triest cît și aici la Viena, la otelul *Stadt—London*, am avut ocazia a recunoaște în d-ta caracter tare, idei progresive <progresiste> și simțăminte liberale; aceasta îmi face o datorie a te întreține un moment asupra interesurilor și ale țerei d-tale și ale patriei mele, care sînt în joc în circumstanțele de acum... Domnul meu, inamicul declarat al libertății și-a aruncat azi cu totul masca în cererea arbitrară ce făcu Guvernului Înaltei Porți pentru estradițiunea refugiaților unguri pe pămîntul musulman. Această somație revoaltă inima a oricărui bărbat onest. Ea este barbară, extravagantă și ridiculă! Barbară, căci scopul ei este a mai da ștreangului cîteva capete mai mult ale unor oameni care au servit libertatea, deși cu mijloace greșite la început, dar pline însă de frățietate și de desinteres în timpii cei din urmă. Extravagantă, căci e călcătoare de toate tractatele, căci această pretenție este diametral opusă la conduita ce au ținut guvernurile care o fac, atunci cînd Ceruli Iusuf pașa⁷¹, murea încercat de favoare la Odesa și Ipsilante⁷² își avea viață scăpată pe pămîntul austriac... Este ridiculă, căci nu e motivată, de neinic, nice chiar măcar de o aparenție de lege a necesității”. Si Magheru continua: „Este spre comuna scăpare a noastră tutulor ca fiecare să vegheze neadormit la postul său. Este timpul ca populi seau națiunile să nu-și mai verse singele fără alt scop decît a pceetlui numai cu acest singe robia lor și triumful tiraniei”⁷³. De aceea, în eventualitatea izbucnirii unui nou război ruso-turc, generalul considera necesar să fie cîntărită cu toată atenția poziția pe care trebuiau s-o adopte românii și sîrbii. Părerea lui era că, din punct de vedere tactic, în acel moment se arăta mai oportună pentru apărarea cuceririlor revoluționare, menajarea Porții și ostilitatea față de Imperiul țarist, putere absolutistă condusă de un țar autocrat, care nu urmărea decît extinderea influenței sale. De aceea, în concluzie, Magheru îl sfătua pe Comonidi: „Dacă dorești, asadar, fericirea patriei d-tale, să apreciezi bine poziția ei de azi și să faciți și d-ta pre cit îți va sta prin putîntă și amicii d-tale politici, prin consiliurile lor, ca guvernul serv <srb> să iec o direcție dreaptă în politica și acția lui. Despre aceasta, îndrăznesc a zice că nu mă îndoiesc, aducîndu-mi aminte de convorbirile noastre în care mă asigurai (precum și însămi credeam) că poporul serv, atît bărbații luminați, cît și țărani, au priceput de mult tendințele secrete” ale cabinetului țarist.

La sfîrșitul anului 1849, Viena devenise unul din puternicele centre ale emigrației revoluționare din cele trei țări românești. Aici Magheru s-a întîlnit și a stabilit relații de strînsă prietenie cu moldoveanul Alexandru Moruzi⁷⁴. Acestuia îi adresa o scrisoare la 23 noiembrie/ 5 decembrie 1849:

„Crede, scumpule și bunule al meu amice, cum că scrisoarea d-tale de la Cernăuți m-a consolat puțin de întristarea în care a fost aruncat plecarea d-tale de aici pe toți acia care te au cunoscut. E ciudat ăst duel perpetuu între egoismul inimii și între tirania rațiunii: voi să zic că, cît după inimă ti-ași fi dorit încă aici și că, cît după rațiune, mă bucur că te afli acolo unde te chiamă datoria.

⁷⁰ Date privitoare la acest personaj nu ne sînt cunoscute.

⁷¹ Iusuf pașa, comandant al garnizoanei Varna, asediată de trupele generalului Geismar și blocată de flota amiralului Greigh; intrînd în conflict cu marele kapudan (amiral) İzzet Mehmed pașa, a trecut cu o parte din trupe de partea rușilor, contribuind la capitularea cetății la 3 15 octombrie 1828 (cf. E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVII, București, 1913, p. 113, 116—117, 145, 148 și 188).

⁷² Alexandru Ipsilanti (1792—1828), conducătorul Eteriei.

⁷³ Aluzie la jertfa comună inutilă a românilor și a slavilor de sud, ce, contribuind la înfrîngerea revoluției maghiare, nu și-au aflat mintuirea de la Curtea din Viena care a reintrodus fără scrupule în tot imperiul rînduicile absolutiste și discriminările de ordin național.

⁷⁴ Alexandru sau Alecu D. Moruzi (1817—1878), participant la revoluție în Moldova; evadat la Brăila de sub escortă, se îndreaptă spre Dunăre înspre Austria, ajunge la Lugoj, apoi se refugiază, în vara lui 1848, la Cernăuți, unde se află la 2 iulie, făcînd parte din Comitetul revoluționarilor moldoveni stabiliți în capitala Bucovinei. A părăsit orașul Cernăuți în noiembrie 1848, plecînd la Viena, de unde s-a reintors peste un an. Mai tirziu, a fost membru al Comisiei Centrale din Focșani (1859), primar la Galați și deputat (cf. Teodor Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina 1848*, Sibiu, 1944, p. 1, 6, 7, 10, 15, 70, 103, 105; *** *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 141, 154, 176, 179, 400; C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, București, 1967, p. 134, 171). Este bunicul matern al istoricului Gheorghe I. Brătianu (1898—1953).

Sînt din inimă simțitor, scumpul meu Muruzi, de tot ceea ce îmi zici afectuos în amabila d-tale scrisoare. Astă scrisoare ușoară și repede, care vine să atingă memoria altui amic, precum o zică așa de frumos, căci suvenirea d-tale va trăi totdeauna vie și nepicitoare în mine, dar aceasta a fost încă o răsplată dată amicitiei adevărate ce îți port, un gaj, o probă că simțăminte mele către d-ta au fost înțelese și apreciate. Dară, scumpule și bunule amice, Magherii — din tată în fiu — vor păstra pentru totdeauna suvenirea d-tale și portretul ce ai făcut pentru mine ⁷⁶ le va da în veci dreptul de a te privi ca pe un amic scump al familiei.

Cît pentru ceea ce zici că te vei sili, adică de a te face folositor patriei noastre și celor care suferă pentru dînsa, nu-mi spui nimic nou, iubite Muruzi. Eu, carele mă țin că cunosc puțin cît ești animat de simțăminte generoase, de nobile dorințe, de cugetări largi, niciodată nu m-am îndoit despre intențiile și proiectele d-tale. Dumnezeu să te susțină dar, scumpule și bravule amice, și să te inspire în lucrările ce vei întreprinde. Orizontul, într-adevăr, este posomorit, dar furtunile, vijeliile aduc timpul cel frumos, curcubeul. Apoi, națiile nu mor niciodată și patria, recunoscătoare, înscrie totdeauna pe cei care nu s-au depărtat de dînsa în timpuri grele, deși nu pe edificatori de marmură și bronz, cînd ea nu are acestea, dar totuși li înscrie pe pămîntul ei și în sinul fiilor ei . . . Această idee să-ți dea tot curajul și să-ți aducă aminte că nația română așteaptă mult de la d-ta.

Vei binevoi, scumpe și bunule amice, de a face amicitțiile mele bravei voastre junime, acestor campioni neobosiți ai justiției și civilizației. Și eu simt ca dinșii și deși nu mai mult în floarea vîrstei, iuima mea singură la nenorocirile patriei noastre tot așa ca a lor.

Vouă tuturor <vă> este rezervată regenerarea nației și dacă Dumnezeu v-a deschis porțile țării natale, aceasta este spre a vă întări mai mult în speranța unui viitor mai bun și apropiat.

Nu uitați încă un lucru: *Unirea face puterea*. Puneți dar laolaltă toate silințele voastre și cauza dreptății va ieși triumfătoare. Bine a zis poetul român: «Mult pot puținii buni împreună».

Frații voștri emigrați din România vă felicită și uită marele lor desastru gîndind că astă junime loială și generoasă, care reintră în Moldova, își va îndoi silințele", să între „în rîndurile fiilor devotați Patriei . . . Lui Pereț ⁷⁶ i-am spus ceea ce m-ai însărcinat să-i zic. Am stăruit însă a-l povățui că nu numai consiliurile să le iaie în considerație, dar și exemplul d-tale să-l imite cît se va putea. El mi-a răspuns că asta i și opinia lui. Despre Rosetti ⁷⁷ fii bine încredințat, iubite amice, că-l iubesc întocmai ca pe un fiu al meu și interesul ce-i porți, el îl merită de la toți aceia care îl cunosc. Junele e bun și simțirile li sînt curate. D. Neagoc ⁷⁸ îți mulțumește foarte că gîndești la dînsul și așteaptă cuvîntul din urmă al d-tale".

Demn de semnalat este post-scriptumul acestei scrisori: „Nu uita, te rog, iubite amice — nota Magheru — de a-mi trimite cu cea mai întii ocazie o hartă mai corectă a Moldovei. N-astept decît aceasta spre a pune în execuție proiectele ce cunoști, de a face o hartă generală, cuprinzătoare de toate țările române. Dacă vei putea, să mi procuri și vrcuna a Basarabiei, apoi ar fi un lucru foarte prețios".

⁷⁶ Portret în ulei, purtînd însemnarea, în colțul din dreapta de jos al tabloului: „Alexandre Mourouzi, a son ami. Vienne, 1849". A fost dăruit cunoscutului tribun revoluționar Andrei Muresanu (1816—1863) de către Magheru însuși cu prilejul scurtei revneniri a sa în Transilvania în iulie 1860, spre a-și lua copiii cu sine la Viena. Văduva poetului, Suzana Muresanu, decedată la o vîrstă înaintată își amintea peste decenii că portretul generalului a fost lăsat de acesta spre amintire în casa sa, „băltindu-l singur în perete cînd s-a întors prin anii 1850 de la Viena și a fost oaspetele nostru" (cf. Marin Iorda, *70 ani de la moartea lui Muresanu*, în „Universul", L(1933), nr. 330, din 2 decembrie). Alexandru Moruzi mai este autor și al unui portret — șarje al lui Mihail Kogălniceanu, realizat tocmai în 1875, dar considerat foarte spiritual și reușit (cf. George Oprescu, *Grafica românească în secolul al XIX-lea*, vol. II, București, 1915, p. 93).

⁷⁸ Grigore Peretz, publicist — unul din atentatorii la viața domnitorului Bibescu, la 9 iunie 1848 — participă la evenimentele revoluționare și însoțitor al generalului Magheru în pribegie la Sibiu, Triest și Viena. Sora sa Elisa, s-a căsătorit în 1853 cu un alt cunoscut revoluționar, colonelul Nicolae Pleșoianu (cf. Gh. Morariu, *Colonelul Nicolae Pleșoianu 1848*, f.l., 1978, p. 16).

⁷⁷ Dumitru Rosetti (1830—1903), cumnat al lui Alexandru Ioan Cuza, viitorul domnitor făuritor al Unirii. Între 1849—1852 s-a aflat la studii la Viena; magistrat integru, ajunge mai tîrziu deputat (1860) și apoi senator (1889) în Parlamentul României, cf. Generalul R. Rosetti, *Familia Roselli*, vol. I, București, 1938, p. 202—205.

⁷⁸ Ștefan Neagoc, participant la revoluție, arestat la mănăstirca Văcărești, în noiembrie 1848, judecat și exilat; în 1849—1850 se afla în pribegie la Viena (cf. G. Fotino, *Boierii Golești*, vol. III, București, 1939, p. 48, nr. 223).

Era, desigur, perioada când românii începuseră a vorbi curent limbajul aspirațiilor comune, limbajul unității naționale. Istoria le înaripase sentimentul național.

Spinoasa problemă a socotelilor bănești și a cheltuielilor efectuate, care aruncase umbre asupra activității revoluționarilor exilați și învrăjbiase spiritele, ridicând, mai cu seamă pe Nicolae Bălcescu și Ion Ghica, împotriva foștilor locotenenți domnești, se află prezentă și în epistolarul lui Magheru. La 5/17 decembrie 1849 el se adresa lui Eliade, Tell și N. Golesecu, la Paris prezentându-le conturile într-o scurtă misivă: „Lei 1991, parale 30... ce figurează asupra-mi în prescurtarea socotelilor ce am dat d-voastră prin d. Nicu Bălcescu la Sibiu, în 5 noiembrie anul 1848⁷⁹, din restul de lei zece mii una sută și patru, parale două, rămas la 28 septembrie a aceluiași an din toate sumele de bani ce-am fost primit din ordinle onorabilei Vistierii și din una mie galbeni prin d. Costache Bălcescu în trebuința însărcinărilor puse mie prin Decreturile onorabilului de atunci Guvern provizoriu al României, cu n. 123 și 229⁸⁰, înlesnindu-mă acum de a lor răspundere, am onoare a vă face cunoscut, totdeodată a și cere printr-aceasta, a d-voastră deslegare de persoana și locul unde se cuvine a lor depunere”⁸¹.

În urma decretării Ofisului domnesc no 422 din 19 31 octombrie 1849 de către Barbu Stirbei, noul principe al Țării Românești, prin care se punea capăt înstrăinării bunurilor lui Magheru ce erau puse din nou sub protecția legii, urmînd a fi administrate prin procurator numit de proprietarul în drept, Magheru s-a grăbit, la 10 22 decembrie 1849, să expedieze în țară trei scrisori pe această temă. În prima făcea cunoscută Departamentului Dreptății imputernicirea nepotului său Ioan Gârbea⁸², în calitate de administrator al bunurilor sale din județul Gorj, urmînd totodată ca — în conformitate cu prevederile ofisului — să se alcătuiască o „cataografie de toate prădăciunile ce s-au făcut de la octombrie 1848 pînă la 19 octombrie 1849” la moșiile sale, pentru ca „făcătorii de jafuri” în speță fostul oclrmuitor al județului Gorj, Nichita Formac — să fie „îndatorați a despăgubi îndată pe subînsămnatul, avînd destulă durere pentru prădarea stării rămasă de la părinți și agonisită și de însuși pentru copiii săi cu onoare” și cu sudoare „precum pot mărturisii toți aceia carii l-au cunoscut”⁸³.

În cel de al doilea document, generalul Magheru imputernicea pe nepotul său Ioan Gârbea să-i administreze „starea averii” sale din Gorj, constînd din proprietățile de la Cojani, Birzeiul de Gilort, Țoțoiu și Scăuceri, viile de la Negoești, Cincul și dealul Bobului, munții Coriciu și Cibanal din plaiul Novacilor (în afara munților Puru și Petriman, din același plai arendat oierilor sălișteni din familia Răucuiu), casele din Tirgu Jiu, precum și părțile de moșic din Zorilești ale nepotului său Nițu Magheru, al cărui epitrop era. Gârbea era dator să asigure buna desfășurare a lucrărilor agricole pe moșii, culesul viilor, îngrijirea șeptelului, încesarea arenzilor etc.

⁷⁹ La 5 noiembrie 1848, G. Magheru a lăsat o însemnare a cheltuielilor efectuate din sumele avansate din Vistieria statului (10.104 lei și 2 parale) de către administratorul finanțelor din timpul revoluției, Costache Bălcescu (cf. C. Tamaș, P. Bardașu, S. Puceș și H. Nestorescu — Bălcești, *Revoluția de la 1848 în județul Vâlcea. Studiu și documente*, Bălcești pe Topolog 1978, p. 371—272, doc. 15)

⁸⁰ Este vorba despre decretul nr. 123 din 28 iunie 1848, al Guvernului provizoriu privind reorganizarea dorobanților și a pandurilor voluntari (*Anul 1848*... , vol. II, p. 153, 155) și cel purtînd nr. 229 din 12 iulie 1848, referitor la obligațiile funcționarilor civili și militari din Oltenia față de Magheru, comandant al armatei neregulate (*Ibidem*, p. 432, 433). În sfîrșit, decretul nr. 498 al Locotenenței domnești din 31 august 1848, prevedea eliberarea a 1000 de galbeni către Magheru pentru cheltuielile făcute „în corpul volintirilor” și dorobanților (*Ibidem*, IV, p. 2).

⁸¹ Magheru a revenit cu o scrisoare, de data aceasta adresată numai lui Tell, la 16 28 decembrie 1849, în problema reglementării chestiunilor financiare pendinte: „Apropo de dd. Eliade și Golesecu, cum și d-ta, mai deunăzi v-am adresat, prin fiu-meu Ghiță, o hîrtie formală, cerînd a d-voastră hotărîre: unde și cu ce chip se cuvine a depune banii, știuți d-voastră, ce mai rămăseseră asupra-mi? Te rog, dar, iubite amice, nu întîrziăți a-mi comunica cît mai în grabă această a d-voastră hotărîre spre a putea mă conforma cu dînsa”. (cf. Academia R.S.R., S 33(3) (orig.). De abia la această din urmă scrisoare a răspuns Tell lui Magheru, din Paris,

C

la 26 ianuarie/7 februarie 1850, informîndu-l că „pricina de nu ți-am răspuns la adresa ce mi-ai făcut în pricina banilor ce sînt asupra d-tale este că ne-am dat demisia și că prin urmare această socotală a d-tale o va primi Comitetul ce se va alege”. (Biblioteca Centrală de Stat, *fondul G. Magheru*, nr. inv. 239812, orig.).

⁸² Fiu al lui Nicolae Gârbea și al Zamferei, sora generalului Magheru.

⁸³ Vezi pentru toate acestea corespondența schimbată între Oclrmuirea jud. Gorj cu Departamentul din Lăuntru și Căimăcămia Țării Românești între 4 octombrie 1848 și 31 decembrie 1851. (cf. Arhivele Statului Craiova, *fond Gh. Magheru*, XXIV 2, 67 file ap. <Al. Balintescu>, *Arhiva generalului Gheorghe Magheru*, p. 67—68, doc. 331).

și totodată să întocmească o listă a bunurilor jefuite de fostul oclrmuitor al județului, Formac, în vederea primirii de despăgubiri.

În sfârșit, cel de al treilea document emanat de la Magheru în aceeași zi de 10 22 decembrie 1849, constă dintr-o scrisoare adresată ministrului Justiției de la București, Costache Suțu ⁸⁴, căruia i se solicită atenția asupra plingerii adresate Departamentului Dreptății: „Plingerea mea este lămurită și dreaptă. Silit fiind a părăsi scumpa noastră patrie, averea mea a fost pradă lăcomiei funcționarilor subalterni, cari gindeau că cu schimbarea stărei politice a țării, o să peară și dreptate. De aceea, onorabilul meu Domn, am profitat de ocazia dărei Ofisului domnesc cu nr 423, în pricina averii mele și am adresat plingerile mele onorabilului Departament. Caracterul d-tale, luminile ce posedezi mă fac a spera . . . că, ca șef al Ministeriului Dreptății, vei binevoi a lua în considerație și dreptățile mele; astfel vor vedea prădătorii că dreptatea mingie încă pe nenorocita țeară”.

Epistolarul generalului Magheru mai cuprinde și patru scrisori din anul 1850 dintre care cea adresată lui Avram Iancu prezintă o deosebită importanță. De altfel, trei din ele, sint adresate unor transilvăneni.

Prima poartă dată de 1/13 ianuarie 1850 și era destinată lui Ioan Ursu ⁸⁵, student în medicină la Viena:

„Iubite domnule Ursule,

Anul 1849, pentru scumpa noastră națiune română, a fost și bun și rău. Bun, căci fu epocă unde se recunosc de față de cîte virtuți este capabil românul; rău, căci libertățile și dreptățile din una din țările lui fură împilate și răsturnate de către barbarii inamici.

Dacă însă este în genere recunoscut cum că orice veritate din zi în zi capătă tot mai mulți partizani, apoi atunci nu va întârzia nici naționalitatea română a fi respectată chiar și de adversarii ei. Această misiune o are venitorul (viitorul) și azi să rugăm din inimă pe D(umne)zeu, urînd cu anul nou deschiderea unui cv regenerător pentru românime.

Eu totuși trebuie să mulțumesc trecutului an că, ca o compensație la multele-mi decepțiuni, am avut norocirea în peregrinațiile mele a lega amicie cu mai mulți români la care atita viață națională și atit amor de patrie am aflat, înclt lmi întării cu totul convincția cum că națiunea română, cuprinzînd în sinul ei asemenea fii, este predestinată a juca pe scena lumii un rol mare, un rol demn de străbunii ei.

Modestia d-talc să nu sufere deloc, iubitul meu domn, dacă și cu, ca și toți ceilalți frați ai noștri, te număr între cei mai călduroși fii ai națiunii.

Cu ziua întâia a anului 1850 îți urez, iubitul meu domn, realizarea tuturor dorințelor și speranțelor d-tale, care sint, firește, și acelea ale oricărui român bun. Și fiindcă principiul de frățietate se vede a fi mai bine înțeles de români, dă-mi voie, iubite domnule Ursu, a-ți alătura aici un mic prezent (dar) (a) ⁸⁶, care este un tribut ce ca amic și frate aduc inteligenței și talentelor ce am recunoscut de mult în d-ta. Facă cerul ca acest mic prezent să fie mijlocul prin care aceste tale și merit ale d-tale să se facă în scurt (timp) cunoscute și altora care nu sint norociți a fi de aproape ai d-tale amici”.

Scrisoarea către Avram Iancu, în care tensiunea patriotică atinge punctul culminant, poartă data de 2 14 martie și a fost expediată tot din Viena. În afara altor importante informații inedite, ea lămurește mai bine conținutul unei alte scrisori expediate de Magheru de data aceasta către G. Bariț, document comentat în mai multe rânduri și publicat integral, în 1972, de cercetătoarea dr. doc. Cornelia Bodea ⁸⁷.

Este vorba despre scrisoarea în care Magheru, referindu-se la Iancu, declara: „Avem, frate, puțini oameni la glasul căroră se deschid cu amor inimelc și auzul popolului și cată — de

⁸⁴ Costache Grigore Suțu (1799—1875), marc postelnic, reprezentat de frunte al partidei fanariote, nepot de fiu al lui Mihail Constantin Vodă Șuțu al Țării Românești (1783—1786; 1791—1793; 1801—1802), și frate mai mic al ultimului domn fanariot al Moldovei, Mihail Grigore Suțu (1819—1821), afiliat Eteriei.

⁸⁵ Originar din Cața (jud. Brașov), student în medicină la Viena și susținător al revoluționarilor din Principate (Vezi asupra lui C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională* . . . , p. 89, 163, 165 etc.).

⁸⁶ Adaos cu următorul conținut: „(a) Domnului Ioan Ursu. În Viena 1849, decembrie 24. Domnul G. Magheru a depus la noi 200 fiorini argint — bancnote — cu avizația de a-ți răspunde d-tale această sumă spre întimpinarea taxelor legiuite la depunerea reguroaselor (examenelor) din științele de medicină și chirurgie, îndată ce d-ta ne vei înfățișa atestatele de a lor existență. (Subscriși) Frații Dumba”.

⁸⁷ Cornelia Bodea, *Avram Iancu și Curtea de la Viena*, în „Revista Arhivelor”, anul XLIX (1972), vol. XXXIV, nr. 4, p. 370.

voim să împlinim datoria de patrioți — câtă să păzim pe acești oameni de orice pericol și să nu-i lăsăm, pe cât ne stă cu putință, să cadă în *cursele* <subl. ns.> ce ne întind mereu inamicii dechierați sau ascunși ai națiunii noastre”. În aceeași scrisoare, generalul spunea: „Am avut convingția că oi să înuieresc de-ți voi adresa întâi d<umi> tale această *alăturată* <subl. ns.> scrisoare spre a o remite eroului nostru Iancu”.

Bariț a făcut o adnotare pe această scrisoare, precizând că „gener. Georgie Magheru” îi scrisese „în cauza lui Avram Iancu pe carele vrăjmașii cercaseră să-l peardă prin intrige, îndată după pacificarea țerii”. Și, după ce insera această adnotare, dr. doc. Bodea, conchidea, cu unele rezerve (dovedite întemeiate): „Aluziile lui Barițiu se referă între altele și la acele articole apărute în presa din Viena, vădit tendențioase la adresa românilor și a fostului prefect din vremea revoluției. Mai multe însă în această privință nu știm”⁸⁸.

Documentul din care vom reproduce în continuare citeva fragmente răspunde la mai multe întrebări. Întâi ne spune mai exact care erau „cursele” întinse de reacțiune lui Avram Iancu, și ce scrisoare trebuia să remită Bariț acestuia. Ea deslușește apoi cu totul adnotarea lui Bariț.

Iată documentul (reamintim că purta aceeași dată de 2/14 martie și însoțea scrisoarea către Bariț):

„Către Avram Iancu în Transilvania

Bravule și iubitul meu Iancu,

Pe lângă întristarea ce mi-a cauzat departul d-tale de aici de la Viena, o noutate ce aflai astăzi mă înmărmuri întocmai ca o lovitură de trăznet. Dee Domnul ca această fatală noutate să fie neadevărată, dar eu totuși nu pierd un minut măcar — după ce mi-am revenit în sine-mi din efectul dureros și amar ce mi-a făcut aflarea ei — spre a veni să-mi fac datoria de român care îmi iubesc națiunea mea, și ca de tată, ca de amic sincer căruia persoana d-tale îi este scumpă ca a unui fiu iubit, și care este gelos de curățenia numelui d-tale, care străluce vergin și limpede ca o picătură de rouă în fastele poporului nostru.

Azi aflai că țarul de la Petersburg ar fi trimis la București către generalul Lüdere trei decorații pe care acesta să le remită domniei-tale, d-lui Axente Sever⁸⁹ și d-lui Balint⁹⁰.

Crede-mă, bravule Iancule, nici înăbușirea momentană a libertăților române din țările de la Dunăre, . . . , nici măcelurile pline de cruzime . . . , nici calomniile veninoase și lașele mașinații le mizerabililor și abjecților . . . , nici ingratitudea ministerului imperiului austriac . . . , nici unul din aceste torente de rele care au năpădit asupra națiunii române nu m-a speriat, nu m-a cutremurat cu mai multă groază decât infernalele cugete ale cabinetului de la Petersburg ce se întrevăd astăzi curat și la lumină și prin oferirea numitelor de disprețuit *semne de onoare*⁹¹.

Cind poporul român scoase cel d-întîi țipăt de libertate, cind rugirea <strigătul> lui, întocmai ca unul leu, cutremură răsunetul Carpaților și frumoașele cîmpii și colnice ale scumpei și belei lui țări Transilvania, cind zgomotul asurzitor al sfărîmării, al zdrobirii lanțurilor ce-i legau grumajii și brațul făcu să pâlcescă tiranii lui și să tremure la aducerea aminte de cîte suferințe și chinuri îl nutriseră, cind eroicele lui victorii umpleau de minie dar și de respect, de furie dar și de admirare pe vechii lui asupritori; atunci, zic, toți inamicii lui, tirani invidioși, conjurară prin toate mijloacele inventate în laboratorul crimei și al calomniei a reculca pentru totdeauna în mormînt pe acest popor gigant și puternic, care se deștepta din lungul lui somn de robire și spunea Europei că nu poate pieri așa lezne o națiune de 9 milioane . . .

Cind poporul român îmbrățișa cea mai sacră cauză, aceea ca a susține tronul ilustrei dinastii care proclamase și jurase libertatea națiunilor din Imperiul austriac și egalitatea de drepturi a tuturor naționalităților, atunci inamicii lui îl încondeiau cu coloare negre în ochii și în opinia națiilor mari și libere. Franța și Englitera și alte staturi libere fuseseră induse în eroare, mulțumită emisarilor maghiari cu minile pline de aur, de a crede cum că nația română s-ar fi sculat nu pentru existența ei, nu pentru recăpătarea drepturilor esențiale și fundamentale ale unei naționalități, ci numai pentru tendințe reacționare . . . , Și astfel, românul avu nenorocirea ca staturile libere din Occident să se înșele asupra instinctelor, ideilor și simțămintelor lui . . .

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ Sever Ioan Axente (1821—1906), cunoscut dascăl transilvănean din Țara Românească, participant la revoluția din 1848—1849 atât în Principate cit și în Transilvania.

⁹⁰ Simeon Balint, zis Popa Balint (1810—1880), preot paroh la Roșia Montană, ia parte ca prefect la revoluția din 1848—1849 în Transilvania.

⁹¹ Țarul a propus decorarea lui Iancu cu Crucea Sf. Stanislav, a lui Axente cu Crucea Sf. Ana și a lui Balint cu o medalie de aur, dar la intervenția cabinetului de la Viena, a modificat categoria și clasa decorațiilor, micșorîndu-le, astfel că cea mai înaltă a devenit Ordinul Sf. Ana clasa a II-a, acordat lui Iancu (cf. Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965, p. 270).

Această calumniatoare porcă de «popul reacționar» este cea mai nesuferită și cea mai stricăcioasă pentru o nație care reapare iară pe scena lumii și care are trebuință de simpatii, sprijin și iubire ale celorlalte națiuni de aceeași origine, de același singe. O parte însă din români deteră desmăntămint puternice acestor calomnii și cu scularea lor de la 9/21 iunie 1848 în România, precum și cu mișcarea anterioară din Moldavia arătară că ei sint departe de a fi apliceți... Rămîne ca și cei din puternicul Imperiu austriac să-și reabiliteze reputația lor... Ocazia cea mai favorabilă și cea mai oportună spre aceasta li se înfățișează acum cu trimiterea de către țar a *sus-ziselor decorații*.

Într-adevăr, care poate fi cugetul și scopul țarului de a oferi aceste decorații celor mai d-intii și mai populari capi ai poporului român din Transilvania? Oricine — aibă puțină experiență politică sau nu, aibă ceva înțelepciune sau nu —, carile și-ar pune această chestiune, ar răspunde îndată și fără a greși: scopul țarului este ca să compromită cu desăvîrșire nația română în ochii Europei, voind să arate că chiar mișcarea din Transilvania ei a făcut-o pentru planurile lui ascunse...

Iată urmările fatale și imediate ce ar avea cînd voi, bravilor capi, v-ați amăgi și ați primi aceste *semne așa-zis onorifice*, dar pe care le consider ca semne urite și periculoase pentru români.

Și eu, iubitule și bravule Iancu, și eu am crezut odată în aceste semne și le-am purtat cîtva timp pe pieptul meu, căci crezusem că ele erau răsplătire loială pentru statornicia cu care mă luptasem pentru fericirea țării după cum speram, dar le-am aruncat și m-am lepădat de dînsele, căci m-am convins că ele sint numai simbolul robirii noastre!

Cît ar crește numele vostru în mărire și loialitate dacă ați refuza cu modestie aceste semne ri cîte urmări folositoare și mari ar avea acest refuz pentru nația română întrecagă și pentru șomăni din Transilvania mai cu osbire! Semnificația politică cea mai de căpetenie a unei asemenea conduite ar fi o *protestație generoasă și nobilă* în fața Europei în contra inechităților și violărilor de tot felul... comise de Imperiul țarist „în anii din urmă în Principatele de la Dunăre. Ar fi o demonstrație energică cum că e viață națională și legături intime în cele 9 milioane de români și cari se cunosc bine unii pe alții...

În fine, poporul român ar învîlă de la bravii lui capi, Iancu, Axente și Balint, ce trebuie să creadă de acest țar care, sub mască de aceeași religie și cu asemenea păpușării, nutrește numai cugetul de a robii români sub jugul nesuferit al influenței și al tiraniei sale.

Acestea sint rezultatele nemărginit de mari ce ar avea pentru poporul român folosul de a vă agăța pe piept aste peticie de aramă aurită.

Iubite Iancule, din capul locului și din toate faptele d-tale am recunoscut, m-am convins că ești adevărat român, că te-ai devotat fără fățarie la binele nației române, că ambițiunea d-tale nu este egoistă, personală, ci este ambițiune dreaptă, onorabilă și nobilă — aceea adică de a merita stima fraților noștri români și de a coopera spre a-i vedea acolo unde, în inima d-tale, ști că li se cuvine a ajunge.

Astea sint titulele pentru care m-am adresat la d-ta și pentru care sper că vei lua în considerație observațiile mele. Ce zici! Observațiile mele sint de prisos căci, fără îndoială, ai priceput sigur că a primi *decorație de la țarul Rusiei* ar fi moartea reputației d-tale, compromiterea mișcării românilor și una din nenorocirile lor.

Te îndemn din inimă a te consulta și cu patrioții și bunii noștri frați, protopopa Popazu ⁹² și G. Bariț. Am convingerea că așa gîndesc și ei”.

Magheru îl sfătuia apoi să redacteze o scrisoare prin care să refuze decorațiile țariste. În redactarea acesteia — spunea el — a „lucrați împreună și cu amicul nostru Bariț, carele știe a minui pana politică cu atita superioritate”.

Scrisoarea se încheia astfel: „Nu perde dar, bravule și iubitule Iancu, nici un moment și înștiințează și pe fratele nostru de aici, Balint, ca să se conformeze cu cele ce veți găsi cu calc.

Astfel, fraților bravi, Iancule și Axente, pe lângă cununa de lauri ce vă încinge fruntea croică, ați căpăta și supranumele demn de toată admirația de oameni virtuosi și înțelepți”.

Iar în post-scriptum: „Nu lipsi, te rog asemenea, iubite Iancule, de a-mi vesti cum ați petrecut în călătorie, de ați ajuns tari și mari la locul destinației și de a-mi răspunde despre primirea prezentei”.

Tonul general al scrisorii, ca și uncele indicații exprese („întristarea ce mi-a cauzat departul d-talc...”; „te rog... a-mi povesti cum ați petrecut în călătorie...” etc.) nu mai lasă, după părerea noastră, nici o îndoială asupra faptului dacă Magheru l-a cunoscut sau nu personal pe Avram Iancu. Cei doi au avut toate condițiile să se întîlnească și să se împrietenească în timpul călătoriei pe care Iancu o făcuse la Viena, în perioada 8-20 februarie — 28 februarie / 12 martie

⁹² Ioan Popazu (1808-1889), protopop al Brașovului și episcop al Caransebeșului.

1850. La două zile după plecarea lui, generalul îi expediază scrisoarea pe adresa lui Bariț, rugându-l pe acesta să i-o lumineze. Din nefericire, un ingrat complex de împrejurări, la care s-a adăugat și refuzul lui Iancu de a primi o decorație de la împăratul Austriei Franz Josef, l-au obligat pe conducătorul moților, să accepte, deși aproape cu un an întârziere, distincțiile țarului⁹³.

Ultima scrisoare conținută în copierul generalului Magheru este cea adresată din Viena, la 7-19 aprilie 1850, lui Christian Tell, aflat la Paris: „Iubite amice, Am primit scrisoarea d-tale de la 5 aprilie⁹⁴ și cauza pentru care vin așa de târziu a-ți răspunde este că tocmai eri pricepui că nu oi să poci să vii și însumi la Paris ca să vă văz, cum îmi cere inima. Dar alta e să voiască cineva și alta e să poată. Așteptam niște bani din țară și fiindcă nu mi-a venit nimica, mă văz silit a mă întoarce la Transilvania⁹⁵ în loc să vii la Paris, căci cei scoși de aici din proces, de abea am putut întâmpina cheltuielile urmate cu stăruire întru acesta și a mă scăpa din Viena”. După ce-și declară afecțiunea nemărginită și încrederea în patriotismul lui Tell Magheru îl asigură că nu avea nici cea mai mică îndoielă că „în Turcia n-ai să faci asemenea ce-ți va sta prin puțință pentru cauza noastră. D-ta ai să fii numai cu amicul nostru Pleșoianul⁹⁶ dar să ne aveți, te rog, de față și întră d-voastră pe bunul amic Eliade și pe mine carle vă iubesc deopotrivă. Cit pentru timpul cind ne-om mai vedea, cred că nu o să fie atit de depărtat . . . Eu, prietene, pină oi avea viață, voi consacra, ca și în trecut, Patriei toate cugetele și toate puterile mele; și cred că . . . amorul pentru Patrie o să fie moștenirea ce a s-o las la ora supremă copiilor mei, căci această moștenire mi-a fost și mie rămasă de la părinții mei”. Magheru promitea apoi lui Tell să se întâlnească cu soția acestuia, Tarsița, odată „cu ducerea mea în Transilvania”, arătându-se gata să-i transmită scrisori și să-i ofere ajutoare. Și în încheiere îl ruga pe destinatar: „Pină a nu pleca la Constantinople, cu aș dori să am vrco scrisoare de la d-ta, pe care însă vei adresa-o aici la Viena către d. Ioan Ursul⁹⁷, asămenca și de la Constantinople, te rog să-mi scrii tot la acea adresă, dar mai des, nu ca pină acum”.

Aici se încheie cel de-al doilea fascicol al epistolarului lui Gheorghe Magheru. Dacă generalul a continuat sau nu să-și consemneze și corespondența ulterioară într-un copier, nu avem de unde să știm. În arhivele familiei sale nu s-a mai păstrat nimic. Oricum, sperăm că scrisorile prezentate în cadrul studiului de față vor avea darul să treacă, odată în plus, interesul istoricilor pentru remarcabila figură a revoluționarului Gheorghe Magheru, a cărui dinamică personalitate ni se dezvăluie și prin opera sa epistolară prea puțin cunoscută pînă astăzi

Paul Cernovodeanu
Marian Ștefan

⁹³ G. Bogdani-Duică, *Notes-ul de însemnări al lui Simeon Bărnuțiu 1849-1863*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, II (1923), p. 213; C. Bodea, *op. cit.*, p. 572.

⁹⁴ În care Tell îi scria din Paris următoarele: „Eu peste puține zile plec în Turcia cu dl. Pleșoianu, căci aici nu mai putem șdea. Despre certele <certurile> noastre de aici, Brusa și Constantinopol, crez că ai destule relații prin Ghiță <fiul lui Magheru>. Dacă aceste certuri nu produc nici un folos, cel puțin a<u> făcut să se cunoască oamenii mai bine între dînșii, ca la orice întâmplare să știe fiecare cu cine are a face. Te dorsc mult, iubite prietene, și ași dori să ne mai întilnim odată cu toții, dar cine știe de se poate realiza curind această dorință. Oricum va fi, eu nu voi înceta a te iubi ca pe o cunoștință veche și cu care ne-am <I> mincat amaru și la bine și la rău” (Biblioteca Centrală de Stat, fond Gh. Magheru, nr. inv. 23984/3 orig.).

⁹⁵ Generalul a fost nevoit să revină pentru o lună, în iulie 1850, în Transilvania, la Sibiu și Brașov, nu numai pentru a-și aranja treburile bănești, dar și pentru a-și aduce copiii la Viena. Pentru toate acestea vezi Al. Balintescu, *Arhiva generalului Gheorghe Magheru*, p. 82 și 83, doc. 392, 353, 395; Biblioteca Centrală de Stat, fondul Gh. Magheru, nr. inv. 17253 (procură din 2 iulie 1858); Arh. Statului București, *Microfilme Austria*, rola 109, cadre 234, 235, 243-250 (Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Informationsbüro, Karton 65: rapoarte ale autorităților imperiale din 5 și 18 august 1850).

⁹⁶ Colonelul Nicolae Pleșoianu, (1815-1859), pentru a cărui biografie vezi Gh. Morariu, *op. cit.*, 112.

⁹⁷ În originalul acestei scrisori, păstrat în Biblioteca Academiei R.S.R., S 33(4) este

MANIFESTĂRI OMAGIALE CONSACRATE CENTENARULUI VASILE PÂRVAN

În organizarea Societăților de științe istorice și filologice din R. S. România și a Facultății de istorie—filozofie a Universității „Babeș — Bolyai” din Cluj Napoca, în ziua de 23 octombrie 1982 a avut loc, în sala de festivități a Liceului „Ady-Sincai” din Cluj-Napoca, sesiunea științifică consacrată marcării Centenarului Vasile Pârvan.

Lucrările sesiunii au fost deschise de prof. univ. dr. Camil Mureșan, decanul facultății de istorie—filozofie care a dat cuvîntul acad. Ștefan Pascu, Președintele Societății de științe istorice din R. S. România, care a prezentat amplu *Viața și activitatea lui Vasile Pârvan*.

Au fost apoi prezentate următoarele referate și comunicări: prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță, Universitatea din București, *Omagiu lui Vasile Pârvan, participant activ la făurirea Universității Naționale a Daciei Supraoare*; lector univ. dr. Florentina Preda, Universitatea din București, *Geto-dacii în opera lui Vasile Pârvan*; prof. Diona Moigrădeanu, Liceul pedagogic din Cluj-Napoca, *Arta scrisului la Vasile Pârvan*; lector univ. dr. Ligia Birzu, Universitatea din București, *Romanizarea și continuitatea în opera lui Vasile Pârvan*; inspector școlar Iuliu Pirvu, *Vasile Pârvan — între solemnitatea ideii și patosul rostirii*; lector univ. Ion Șendrulescu, secretarul Societății de științe istorice din R. S. România, *Probleme de educație și învățămînt în opera lui Vasile Pârvan*.

În încheierea sesiunii științifice, acad. Ștefan Pascu a prezentat implicațiile actuale ale învățăturilor desprinse din opera lui Vasile Pârvan și importanța menținerii mereu vie peste timp a memoriei marelui savant, deschizător de noi și importante drumuri în cercetarea istorică și arheologică românească și universală.

În ziua de 13 octombrie 1982 s-a deschis la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România o expoziție omagială dedicată savantului de renume internațional, Vasile Pârvan, de la a cărui naștere s-au împlinit 100 de ani.

Expoziția — rod al unei bogate documentări — cu ajutorul unor fotografii originale, cărți, reviste, manuscrise, obiecte, scrisori, înfățișează viața, activitatea de excepție a istoricului, arheologului, filozofului, literatului, ctitorului și organizatorului de instituții științifice, Vasile Pârvan, proeminentă personalitate a culturii noastre naționale, și este structurată în patru capitole: I. „Acest excepțional tânăr . . .” II. „O viață dăruită muncii, științei românești, țării”. III. „O contribuție de seamă la afirmarea culturii naționale”. IV. „Elogiul posterității”.

În prima parte a expoziției — cu mijloace specifice acestui eveniment cultural — sînt prezentate date biografice, informații în legătură cu anii de instruire ai lui Vasile Pârvan. Vizitatorul află că marele cărturar s-a născut la 28 septembrie în cătunul Perchiu din comuna Huru-ești (jud. Tecuci); tatăl său Andrei era învățător și de la el primit fiul primelc învățători; mama sa, Aristița era rudă apropiată cu filozoful Vasile Conta.

În timpul școlii, tânărul Vasile Pârvan a obținut rezultate eminente în toate clasele, remarcîndu-se printr-o înclinație deosebită pentru învățatură, printr-o mare tenacitate, printr-un interes deosebit pentru disciplinele umaniste.

Un spațiu adecvat este consacrat prezentării studiilor universitare pe care Vasile Pârvan le începe în toamna anului 1900, înscriindu-se în același timp la Facultatea de Drept și la aceea de Filozofie și litere din București; la Universitate, Vasile Pârvan a avut profesori deosebiți: N. Iorga, Dimitrie Onciul, Ion Bogdan, Titu Maiorescu, Gr. Tocilescu, C. Rădulescu-Motru, Simion Mehedinți, Mihail Dragomirescu, Pompiliu Eliade, și alții. Lucrările din anii studenției (*România în Cronica Notarului Anonim al Regelui Bela, Epoca, viața activitatea și ideile lui Al. Papiu-Ilarian, Alexandrel-Vodă și Bogdan Vodă. Șapte ani din istoria Moldovei*), evidențiază o bună stăpînire a mijloacelor de investigație, un remarcabil spirit critic.

Pentru îmbunătățirea situației materiale, tânărul student muncește fără preget: a fost pedagog, a dat meditații, a fost salariat al Bibliotecii Academiei, unde împreună cu I. Bianu a

alcătuit primul volum din Catalogul manuscrisurilor românești, și având astfel posibilitatea unei ample documentări. În această perioadă a colaborat la diverse publicații: „Convorbiri literare”, „Luceafărul”, „Tribuna”, „Revista bibliografică”, „Sămănătorul”, unde a urmărit promovarea specificului național în cultura românească.

În continuare, un bogat material ilustrativ evocă anii studiilor în străinătate: după ce-și ia licența în istorie cu *magna cum laude*, Vasile Pârvan pleacă în toamna anului 1904 la studii de specializare în istoria antică și epigrafie la universitățile germane, beneficiind de o bursă din fondul „Hillel”, obținută prin concurs. Printre personalitățile marcante care au contribuit la desăvârșirea instrucției lui Vasile Pârvan, menționăm pe profesorul Conrad Cihorius, cunoscut exeget al Columnei lui Traian și al monumentului de la Adamclisi sub a cărui îndrumare și-a luat doctoratul cu lucrarea: *Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche*, la Breslau în anul 1908 cu *magna cum laude*.

Deși departe de locurile natale, Vasile Pârvan este preocupat permanent de probleme care stăteau în fața poporului român; a militat pentru înfăptuirea grabnică și deplină a idealului național; astfel, în cadrul „Societății academice din Berlin” a pledat pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat.

Reintors în patrie, Vasile Pârvan este numit profesor de istorie antică și epigrafie la Universitatea din București; tinărul profesor a desfășurat o bogată activitate organizatorică și didactico-științifică. În decembrie 1910 a fost numit director al Muzeului Național de Antichități, în această calitate desfășurând o rodnică muncă pentru organizarea științifică a colecțiilor, extinderea spațiului de expunere, încadrarea muzeului cu specialiști, această instituție devenind sub îndrumarea sa competentă un adevărat institut de arheologie.

Prin mijlocirea unor interesante documente se arată că în semn de prețuire pentru excepționalele sale însușiri, la 18 mai 1911 a fost ales membru corespondent al Academiei Române, doi ani mai târziu devenind membru activ al acesteia.

Împreună cu N. Iorga și G. M. Murgoci, Vasile Pârvan a luat inițiativa întemeierii Institutului de studii sud-est europene, care oferea posibilități largi de cercetare ale viclii popoarelor din această parte a Europei.

Vastele cercetări arheologice întreprinse la Ulmetum, Tropaeum, Troesmis, Capidava, Carsium, Noviodunum, Tomis, Callatis, Histria au condus la stringerea unui imens material privind istoria acestor zone pe o întindere de peste un mileniu, material pe care din păcate, marea istoric nu a putut să-l prelucereze în totalitate.

Expoziția evidențiază contribuția lui Vasile Pârvan la înfăptuirea idealului Unirii, la crearea de noi organisme și instituții care să corespundă noilor realități ale țării noastre.

Pornind de la ideea că, „România așa cum a fost în sfârșit întregită în hotarele ei etnice și istorice se înfățișează ca un stat indisolubil, ale cărei părți nu se pot înțelege deplin decât una prin alta”, Vasile Pârvan a participat alături de alți bărbați aleși ai țării (O. Ghibu, I. Lupaș, I. Hațieganu, E. Hațieganu, D. Gusti, Gh. Marinescu, ș. a.), în anul 1919 la lucrările Comisiei de organizare a Universității Române din Cluj și la înființarea Institutului de Antichități clasice.

Este evocată de asemenea activitatea rodnică pe care Vasile Pârvan a desfășurat-o în calitate de ctitor și conducător al Școlii române din Roma, inaugurată în 1922, și care a contribuit la stringerea legăturilor cu oamenii de cultură din alte țări, la stabilirea unor relații de prietenie cu națiunile europene, la afirmarea valorilor culturii românești peste hotare.

În cadrul expoziției, un loc central ocupă vitrinele în care sînt expuse documente referitoare la viața și activitatea lui Vasile Pârvan; se impun atenției vitrinele ce conțin donația Dorin Popescu și colecția Radu și Ecaterina Vulpe, remarcîndu-se în primul rînd capodopera gândirii sale istorice, monumentala *Getica*, cu dedicația autorului, datată cu puțină vreme înaintea morții sale prea timpurii.

Ni se pare nimerit să încheiem această succintă relatare reamintind cuvintele pe care Dimitrie Gusti le-a rostit în legătură cu viața omului și savantului care a fost Vasile Pârvan, care și-a dedicat întreaga viață patriei și poporului său: „Să-l imităm și la rîndul nostru să-l dăm lui însuși o viață nouă. Să-l aducem printre noi, pentru a-l face să rămînă ce a fost; un ferment plin de viață rodnică, un model”.

George I. Ioniță, Emil Dumitrescu

ȘEDINȚA DE COMUNICĂRI LA INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

În ziua de 6 decembrie 1982 la Institutul de Istorie „N. Iorga” din București a avut loc o ședință de comunicări științifice axată pe probleme de istorie medie.

Virgil Ciociltan a supus în comunicarea sa *Guillaume de Rubrouck despre români și bașkiri: o nouă interpretare* unei noi analize cunoscutul pasaj despre români din scrierea călugărului franciscan care îi plasează alături de bașkiri. Pe temeiul confruntării acestei surse cu izvoarele arabe și persane, autorul a demonstrat: a) sursa mongolă a informațiilor lui G. de Rubrouck; b) existența unei mase compacte de bașkiri în regatul ungar proveniți din regiunea uralo-caspică; c) contactele româno-bașkire în urma cuceririi Transilvaniei de către regatul ungar. Ca și cronicarul persan Rașid ed-Din, căruia tot tătării i-au pus la dispoziție informațiile despre spațiul carpato-balcanic, Rubrouck constată existența a două ramuri de români — nord și sud-dunăreni — și relevă un curent de populație românească din nord în sud, întâlnindu-se sub acest aspect, cu relatările lui Kekaumenos, Nestor, și „Anonimul Gôrka”.

În continuare dr. Ștefan Andreescu a prezentat comunicarea *Documente inedite genoveze cu privire la istoria bazinului pontic*. Mai întâi autorul a atras atenția asupra necesității unei mai bune informări reciproce între istoricii români și italieni și a oferit spre exemplificare cazul unui act din arhivele genoveze, cu data 15 ianuarie 1468, pe care istoricul italian Gian Giacomo Vusio îl consideră încă inedit, deși el a fost publicat încă de la sfârșitul secolului trecut de Nicolae Iorga. Apoi au fost descrise și discutate trei acte într-adevăr inedite, din 18 februarie 1437, 14 ianuarie 1443 și 24 februarie 1454. Cel dintâi cuprinde mențiunea unei tranzacții comerciale, efectuate pe la 1430, în cadrul căreia Francesco Foglietta, aflat atunci în *partibus Velachie*, a trimis spre vânzarea la Caffa un număr de 57 *cultellas que more Vellacorum appellantur corde*. Cum această formulare cuprinde doi termeni pentru a desemna un același tip de obiect — săbiile scurte —, Șt. Andreescu a insistat asupra originii cuvintului *corde*, care se regăsește în privilegiile comerciale în limba slavă acordată de domnii români atât din Țara Românească, cât și din Moldova în secolul al XV-lea. Mai departe, pornind de la aceeași formulare, autorul s-a alăturat tezei potrivit căreia, în epocă, expresia *lingua valachica* desemna fără doar și poate limba slavă, cel puțin în ceea ce privește documentele oficiale ale cancelariilor țărilor române.

Al doilea document, din 1443, evocă un episod necunoscut al luptei politice pentru dominația bazinului pontic și a căilor comerciale aferente, ce a avut loc tot în 1430. Mai exact, în acest act este amintită ambasada pe care Dario Grillo a îndeplinit-o atunci, în numele Caffei, pe lângă marele duce Vitold al Lituaniei, în legătură cu pretențiile de suzeranitate ale acestuia asupra comunității genoveze din Crimeea. Acest efort al lui Vitold de a dobândi controlul politic asupra prosperelor colonii italiene de pe litoralul septentrional al Mării Negre era strict coordonat cu cel al împăratului Sigismund de Luxemburg de a deține gurile Dunării, cu cetatea-port Chilla, dar ambele încercări au întâmpinat dirza rezistență a Poloniei și a Moldovei.

În sfârșit, ultimul document este o scrisoare de răspuns a cîrmuitorilor Republicii Genova la un apel al lui Iancu de Hunedoara în legătură cu proiectul de cruciadă antiotomană născut după cucerirea Constantinopolului de către Mehmet al II-lea. Este limpede că marele căpitan de oști s-a adresat în chip special republicii ligure în calitatea acesteia de putere pontică. Răspunsul vădește însă că Genova, deși deplin conștientă de amenințarea ce plana asupra posesiunilor sale din Marea Neagră după ocuparea Strimtorilor și favorabilă în genere ideii de cruciadă, nu înțelegea să se lase antrenată într-o colaborare cu un alt centru de conducere deest Sf. Scaun.

Pe marginea celor două comunicări au luat în continuare cuvîntul, în cadrul dezbaterilor: dr. Șerban Papacostea, lector univ. Dan Slușanschi, dr. Florin Constantiniu, dr. Radu Ștefan Ciobanu, dr. Nicolae Șerban Tanașoca, Silvia Baraschi, Karol Vekov.

La lucrările ședinței au luat parte cercetători științifici de la Institutul de istorie „N. Iorga”, Institutul de studii istorice sud-est europene, Institutul de arheologie, Centrul de Studii de istorie și teorie militară, cadre didactice de la Universitatea din București.

SIMPOSIONUL BYZANTINON DE LA STRASBOURG

Cel de al IV-lea Simposion Byzantinon a avut loc între 27—30 septembrie 1982 la Strasbourg sub președenția profesorului Fr. Thiriet.

Organizat de Grupul de Studii Mediteraneene, de Institutul de Artă și Arheologie bizantină, de Institutul de Studii Neo-Elenice și de Centrul de Cercetări a Europei Centrale și Sud-Orientale, simposionul a avut ca temă, *Cultura și Societatea în România greco-latino-turcă în secolul al XV-lea*.

Timp de trei zile specialiștii în istoria, literatura și arta bizantină precum și în istoria Imperiului Otoman și a coloniilor venețiene și genoveze, veniți din Anglia, din diferite părți ale Franței, din Italia, Republica Federală Germania și România au dezbătut aspecte multiple ale acestei teme.

Deschiderea lucrărilor a fost inaugurată de profesorul Fr. Thiriet care a rostit o cuvîntare introductivă iar profesorul Ed. Frezouls președinte al U.E.R. de Istorie, a relevat importanța temei propuse spre dezbateră.

A urmat comunicarea dr. V. Blum de la universitatea Regensburg despre *Filosofia politică a lui G. G. Plethon* care a provocat discuții interesante. Apoi autoarea acestor rînduri a relevat *Rolul robilor în România turcă în secolul al XV-lea*, arătînd că ei au constituit elemente deosebit de însemnate din punct de vedere demografic, economic, administrativ și politic pe care s-au sprijinit sultanii pentru a supune pe begii turci și a pune bazele statului centralizat otoman, exercitînd o putere absolută.

Tot în cadrul istoriei sociale, dr. M. Balivet de la Institutul francez de Studii Anatoliene a tratat problema *dervișilor turci din România latină*, arătînd că ei au fost cei care au răspîndit ideile radicale ale reformatorului turec Bôrküldje Mustafa asupra echivalenței religiilor islamice și creștine precum și asupra împărțirii bunurilor între toți membrii societății.

Întemeindu-se pe izvoare raguzane, profesorul A. Ducellier de la universitatea din Toulouse a relevat *Rolul Toscanilor și Italianilor din nord în comerțul balcanic din secolul al XV-lea* care au izbutit să ajungă din concesionari sau asociați ai negustorilor raguzani cei mai de seamă bancheri din Sofia și Adrianopol și mari negustori de stofe și mătăsuri în Imperiul Otoman.

În comunicarea sa despre *Greci, latini și turci la Rhodos*, directorul Arhivelor din Malta, Anthony Luttrell, a cercetat interpenetrația socială și culturală dintre negustorii, birocratii, clericii și mercenarii latini din insulă și populația autohtonă greacă, apărata de Ordinul Ospitalierilor de atacurile dușmane. În schimb conferențiarul a arătat că contactul populației creștine cu turcii care veneau la Rhodos fie în calitate de dușmani fie în calitate de negustori, pirați sau selavi era redus.

Dr. J. Ferluga de la universitatea din Mûnster (Vestfalia) s-a ocupat de *Partidele politice de la curțile balcanice la mijlocul secolului al XV-lea*, descoperind cauzele care au determinat apariția unor curente pro-otomane. Iar profesorul A. Carile de la universitatea din Bologna a analizat *Raporturile dintre aristocrația otomană și aristocrația bizantină*.

Pe baza unor recensăminte otomane studiate de dr. N. Beldiceanu (Paris), dr. P. Năsturel (Paris) a arătat *Rolul Vlahilor (Eflak) în societatea greco-latino-turcă din secolul al XV-lea* în diferitele regiuni din Peninsula Balcanică (Serbia, Muntenegru, Macedonia Efeș, Tesqlia sau Vlahia Mare, Peloponez etc.). Ca ciobani transhumanți, agricultorii sedentari, negustorii, Vlahii sau Aromânii s-au manifestat ca elemente active sub raport economic, colaborînd cu puterea de stat. Ca ostași, au constituit unități de cavalerie ușoară în armata otomană și au deținut chiar timare, indiferent dacă erau creștini sau musulmani, pe cînd alți Vlahi au intrat ca mercenari în slujba Veneției. Se întîlnesc și clerici și călugări Vlahi la Muntele Athos și selavi deportați din teritoriile pontice la Chios. (1359—1413).

Situația țăranilor și stăpînilor din ducatul de Nazos care a stat sub dominația occidentală din 1207 pînă în 1566 a fost analizată de Aglaia Kasdagli de la universitatea din Birmingham. Iar Amalia Colonia-Gabrieli de la universitatea din Strasbourg s-a ocupat de problemele sociale din *Insula Cephalonia la sfîrșitul secolului al XV-lea*, cînd a fost ocupată de turci (1479—1481 și 1485—1501), bazîndu-se pe documente venețiene.

Dr. M. Ballard de la universitatea din Reims a cercetat situația *Orientalilor din conturile genoveze ale Mării Negre în secolul XV*.

Pornind de la analiza corespondenței bailului venețian Marino di Cavalli cu Senatul și Consiliul Celor Zece, dr. Bruno Simon a analizat sub titlul *Permînența unui comportament social (marginali, renegați, marioli) sub bailul Constantinopolului (1558—1560)* cauzele care au determinat pe supușii romanioti ai Republicii Sf. Mare urmăriți de justiție, spioni, renegați și trădători să emigreze în Imperiul Otoman.

Pe baza unui tabel venețian anterior anului 1470, dr. J. Koder de la universitatea din Mainz s-a ocupat de *Demografia insulelor din Marea Egee în Evul Mediu târziu*, stabilind densitatea locuitorilor din regiunile rurale între 11 și 15 locuitori pe km².

Unele comunicări s-au axat pe probleme de istoria culturii. Dr. Jean Richard de la universitatea din Dijon a urmărit *Penetrația greacă în cultura societății dominante din Cipru în secolul al XV-lea*, ajungând la concluzia că a fost anterioară căsătoriei regelui Ioan al II-lea cu Elena Paleolog (1450) și deposedării vechii aristocrații france de regele Iacob al II-lea (1460) cum se credea până acum.

Dr. Asterios Argiriou de la universitatea din Strasbourg s-a ocupat de *Literatura greacă de polemică și de cea apologetică față de Islam în secolul al XV-lea*, iar dr. G. Lagarrigue de la aceeași universitate a analizat *Dialogul dintre Georgios Amerouzes și Mehmed al II-lea* cunoscut sub numele de *Filosoful sau Credința*.

Confruntând cronicile lui Ducas, Phrantzes și Critobul, Marie Claude Cayla de la universitatea din Montpellier a desprins existența în lumea bizantină de după căderea Constantinopolului a trei curente ideologice reprezentate prin partidul pro-occidental, partidul conservator și partidul turcofil al lui Critobul, un pragmatic oportunist care socotea că singura soluție pentru Imperiul Bizantin învins era continuitatea sub sultani.

Alte comunicări au atacat probleme de arhitectură militară. Dr. M. E. Martin de la universitatea din Birmingham a stabilit întinderea și aspectul lucrărilor de fortificație (porți, turnuri etc.) ale cartierului venețian din Tana, reclădit după devastările săvârșite de tătari în 1393 și 1410 în comunicarea sa *Tana venețiană la începutul secolului al XV-lea*.

În comunicarea intitulată *καστρο* din *Ciclade în secolul al XV-lea*, J. Ch. Poutiers (Paris) a arătat că imperatiile strategice și modificările survenite în structura socială și economică a insulelor din Marea Egee au determinat apariția și răspindirea unui nou tip de habitat fortificat deosebit de eel folosit de Ospitalierii din Rhodos în Dodecanez, de Venețieni în Creta și de Genezezi în Chios. Se deschid noi perspective asupra aspectului etnic și social al populației din Ciclade. În colaborare cu J. P. Braun și N. Faucherre, J. M. Spieser de la universitatea din Strasbourg a analizat structura generală, distribuția interioară și elementele caracteristice ale Turnului Alb și ale Turnului Trigonion din fortificațiile Salonicului. Relevând asemănarea dintre cetățile turcești Rumeli Hisar și Yedi Kule cu Turnul Alb crede că acesta din urmă ar fi fost ridicat de otomani între 1450 și 1470, iar Turnul Trigonion în ultimul sfert al veacului al XVI-lea după înfrângerea de la Lepanto, întemeindu-se pe asemănarea lui cu o fortificație din Morcea și cu o alta din Tunisia.

Cercetatoarea S. Tomeković de la C.N.R.S. (Paris) s-a ocupat de pictura din biserica Sf. Anton din Soughia (Creta) în comunicarea *Ciclul inedit al Sf. Anton în biserica închinată acestuia în Soughia* pe care o datază de la sfârșitul secolului al XIV-lea sau începutul veacului al XV-lea.

Dr. P. Schreiner de la universitatea din Köln a relevat *Importanța cărții în secolul XIV și XV în Imperiul bizantin*. S-a ocupat nu numai de bibliotecile particulare ale unor personalități ca Ioan Dokianos, Isidor din Kiev, Ioan Bryennios și Ioan Chortasmenos ci și de unele biblioteci din regiunile de margină ale Imperiului (Rhodos, Creta), de restauratorii de cărți cunoscuți ca Chortasmenos și necunoscuți ca Georgios Monomachos din Selymbria și de copiiști internaționali ca Georgios Chrysokokkes.

Comunicările au fost urmate de discuții la care a luat parte și autoarea acestor rânduri cărcia comitetul de organizare i-a încredințat sarcina de a prezida ședința din după-amiaza zilei de 27 septembrie.

În ședința de închidere a lucrărilor colocviului, profesorul P. Racine de la universitatea din Metz a tras concluziile și a anunțat că viitorul colocviu Byzantinon va avea loc în 1987.

Participanții au luat parte la o excursie în Alsacia în cursul căreia au vizitat, sub îndrumarea profesorului Rapp de la universitatea din Strasbourg, vestita bibliotecă din Sêlestat alcătuită din biblioteca unanimistă înființată în 1452 și din biblioteca particulară a umanistului Beatus Rhenanus (1485-1547) cuprinzând 760 incunabile și cărți rare.

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ÎN MAREA BRITANIE

Nu-i o sareină ușoară, cea de a expune cum am întrebuințat un an de zile în străinătate. Am răspuns invitației ce-mi adresase înădă din 1979 profesorul de istorie modernă de la Universitatea din Oxford, H. R. Trevor-Roper, lord Daere de Glanton, oferindu-mi mijloacele de a studia în bibliotecile și arhivele acestui centru de vechi prestigiu pentru învățații din lumea întreagă. Acest stagiul de documentare mi-a fost înlesnit de o bursă acordată de British Council, apoi de un stipendiu din partea Academiei Britanice, precum și de înscrierea mea printre membrii colegiului Wolfson din Oxford, în calitate de *graduate student*.

În acest cadru, bine cunoscut mie dintr-o vizită precedentă, în 1972, contactele cu colegii englezi, unii cu preocupări asemănătoare, m-au îndemnat să-mi concentrez o parte din cercetări în vederea pregătirii unei lucrări, acceptată ca teză de doctorat sub conducerea lordului Daere, pe care nădăjduiesc să o pot susține, după expirarea termenului obligatoriu de doi ani. Subiectul ei mi-a fost sugerat de existența unui considerabil fond de documente — peste 120 de manuscrise — la Biblioteca Bodleiană, cu privire la Thomas Smith (1638—1710), fost *fellow* la Magdalen College. În corespondența acestui teolog, orientalist și istoric, care a fost între 1668 și 1672 capelanul ambasadei engleze din Constantinopol, se află numeroase știri despre situația din Imperiul otoman, atît din perioada amintită cît și de mai tîrziu. De relațiile lui Smith cu spătarul Nicolae Milescu s-au ocupat pînă în prezent L. Turdeanu Cartoian, P. Cernovodcanu și O. Cicanci. Smith a mai avut legături nu numai cu călătorii în țările române, ca Edward Browne și Edmund Chishull, sau în Sud-Estul european, de pildă Paul Rycout sau John Covell ori Antoine Galland, cîi savanți iluștri ai vremii (Leibniz, Mabillon, Magliabecchi). Totodată, el, ca biograf al lui Chiril Lukaris, a eules documente din prima jumătate a veacului al XVII-lea care ne interesează îndeosebi.

În timpul petrecut la Oxford, mi s-a cerut să țin două prelegeri cu subiecte de istorie românească, una la Institutul de antropologie socială al Universității, cu sediul la Queen Elizabeth House, despre *Probleme ale dezvoltării identității naționale românești*, iar a doua, *Centru și periferie în istoria modernă românească* la Facultatea de Istorie Modernă în seminarul prof. Michael Hurst și R. J. W. Evans. Despre ambele pot spune că au fost primite cu un viu interes, dovedit chiar prin alegerea temelor. De asemenea, la invitația Universității din Neuchâtel am expus în seminarul profesorului de istorie medievală Remy Scheurer concluziile dezbaterii *Forme ale păcii în Sud-Estul Europei în secolele XIV—XVII* pe care o organizasem anul trecut la București (vezi „Revista de istorie”, 35, 1982, 1, p. 139—160). Și de astă dată am avut prilejul să mă bucur de o primire eare, onorîndu-l pe conferențiar, se datora desigur simpatiei pentru țara noastră și pentru știința istorică românească.

Dintre rezultatele cercetărilor mele la Oxford, Cambridge și Edinburgh nu voi menționa aici decît pe cele mai importante. Astfel, am adus un microfilm al manuscrisului din secolul al XVII-lea cunoscut sub numele de „Lexiconul heptaglot de la Oxford”, în care se păstrează unul din primele dicționare românești. Prevăd o îndelungată și minuțioasă muncă de echipă pentru editarea acestui valoros monument de limbă și civilizație, celelalte limbi fiind latina, greaca, turca, tătara, armeană și slavona ucraineană. Între alte materiale fotocopyate se adaugă și manuscrisul unei gramatici românești de la începutul secolului al XIX-lea, provenită din Transilvania.

Un manuscris din Biblioteca Universității din Cambridge, sub titlul „De violenta morte Georgii Cardinalis Transilvani”, conține copia din 1616 a tuturor actelor procesului care a urmat asasinării lui G. Martinuzzi, printre care depoziția lui Nicolae Olachus: un izvor esențial pentru evenimentele din 1551. Corespondența lui John Covell, capelan al ambasadei engleze din Constantinopol în 1668—1679, aduce și ea o serie de informații despre rețeaua deasă a legăturilor dintre capitala Imperiului otoman și lumea occidentală.

În colegiul Christ Church din Oxford am transcris scrisori adresate arhiepiscopului de Canterbury William Wake (1657—1737) cu privire la biblioteca lui Nicolae Mavrocordat. Altele, din partea profesorilor de la colegiul Bethlen din Aiud, se referă la călătoria lui E. Páriz Pápai în Anglia și Elveția — în general la contacte culturale cu Europa centrală și răsăriteană, favorizate de solidaritatea dintre bisericile protestante.

Serisorile lui Antioh Cantemir către Gian Giacomo Zaniboni, din anii 1735—1739, cînd ambii îndeplineau misiuni diplomatice la Londra, chiar dacă n-au dect o valoare biografică, merită atenție, completînd descoperirea pe care am făcut-o mai demult a catalogului bibliotecii lui Antioh, întocmit după moartea prințului la Paris. Utilă pentru cunoașterea preliminarilor politice ale Unirii Principatelor, corespondența lui Henry Stanley din București, în 1857, dovedește că acesta, pînă acum cunoscut ca traducător al unei antologii de poezie românească, este și autorul unui lung articol din „Blackwood's Magazine”, reflectînd impresiile sale despre țara noastră.

Fără a fi putut încă vedea documentul, păstrat în arhiva personală a conților de Salisbury, la castelul Hatfield, mi s-a promis o copie după o genealogie a lui Petru Cercel, alcătuită de el însuși în 1580, pe când se găsea în Anglia: după rezumatul publicat, ar fi vorba de o scurtă istorie a Țării Românești începând de la Radu cel Mare. De la Public Record Office din Londra mi s-au procurat fotocopiile ale schimbului de scrisori din 1587 dintre regina Elisabeta I și Bartolomeo Bruti, intitulat „gubernator al provinciilor Moldova și Valahia”, documente deja publicate de prof. E. D. Tappe în prețioasa sa colecție.

La Edinburgh, la Biblioteca Națională a Scoției, în afară de manuscrisul unei scrieri inedite a baronului François de Tott, „Essay sur le gouvernement des Turcs, leurs mœurs et leurs usages” (1763), există câteva fonduri de documente referitoare la ambasada britanică din Constantinopol, majoritatea din arhiva familiei Elliot. De la Hugh Elliot (1752—1830) s-au păstrat scrisori ale ofițerilor din armata rusă aflați în 1772—1774 în Moldova în Țara Românească, precum și o descriere în limba franceză a campaniei din 1771. Urmează scrisori din 1794—1795 ale lui Sir Robert Liston, ambasador la Poartă, ale succesorului său, lordul Elgin din 1799—1801, și ale lordului Minto, ambasador la Viena în aceeași perioadă, apoi în continuare ale lui R. Liston din 1814—1820, un jurnal ținut de soția acestuia la Constantinopol, hirtii ale ambasadei etc. Activitatea agentului consular din București, Francis Summerers, studiată de P. Cernovodcanu, apare întregită de aceste documente. Istoriei noastre ar avea interes să cerceteze amănunțit, cum n-am avut răgazul de a o face, arhiva lui Sir Henry G. Elliot (1817—1907), ambasador la Poartă în anii 1867—1877: 28 de volume de rapoarte, din care am spicuit doar știrile despre acțiuni ale revoluționarilor bulgari pe malul românesc al Dunării, comunicate de consulul din Ruscuc, Richard Reade, în mai 1876.

E locul să repet că principalul câștig dobândit în urma unor asemenea stagii de documentare în străinătate nu e totdeauna descoperire de material inedit. Rămânerea noastră în urmă față de progresele rapide din domeniul informației e cu atât mai sensibilă în ultima vreme cu cât tot mai puține publicații străine pătrund în bibliotecile din țară. De aceea m-am străduit în primul rând să-mi completez cunoașterea revistelor și colecțiilor de documente, scrii adesea întrerupte la noi de mai mulți ani. Pe această cale, nu odată, am ieșit la iveală fie informații niciodată utilizate până astăzi, fie elemente datorită cărora acelea sau altele de mult cunoscute pot fi studiate și puse în valoare cum se cuvine.

Andrei Pipidi

CRONICA

În ziua de 24 decembrie 1982 în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga” a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Țara Românească în perioada domniei lui Șerban Cantacuzino* elaborată de Șerban-Voinea Semo.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I. „Țara Românească înainte de urcarea pe tron a lui Șerban Cantacuzino. Conjunctura externă și situația internă. 1659—1678”; Cap. II. „Șerban Cantacuzino. Originea. Familia. Omul. Domnitorul”; Cap. III. „Situația internă”; Cap. IV. „Situația externă”; Cap. V. „Cultura”.

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde: „Introducere”; „Concluzii”, „Bibliografie”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Radu Manolescu, președinte; prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, conducător științific; prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, dr. Paul Cernovodcanu, dr. Răzvan Theodorescu, membri.

În unanimitate comisia de doctorat a acordat lui Șerban-Voinea Semo, titlul științific de *doctor în istorie*.

În ziua de 28 decembrie 1982 în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga” a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Învățămîntul secundar din București 1859—1900* elaborată de Gheorghe Smarandache.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I „Scurt istoric al învățămîntului în primele decenii ale epocii moderne”; Cap. II. „Învățămîntul secundar din București în perioada 1859—1877”; Cap. III. „Învățămîntul secundar din București în perioada 1878—1900” politică; Cap. IV. „Școala secundară din București în viața social-politică și culturală. Activitatea extrașcolară”.

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde: „Introducere”, „Încheiere”, „Bibliografie selectivă”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, președinte; dr. Nichita Adăniloiaie, conducător științific; prof. univ. dr. Constantin Corbu, conf. univ. dr. Nicolae Ciachir, dr. Apostol Stan, membri.

În unanimitate comisia de doctorat a acordat lui *Gheorghe Smarandache*, titlul științific de *doctor in istorie*.

În perioada 6 septembrie - 6 noiembrie 1982, Dan Berindei, secretar al Comitetului Național al istoricilor din R. S. România a efectuat o călătorie de studii în Franța, R. F. G., Spania și Olanda. Cu acest prilej a susținut următoarele conferințe: *Istoria României și corelări istorice româno-franceze* la Institutul Regional de Administrație din Metz (16 sept. 1982); *Mutații în sinul puturilor conducătoare românești în cursul secolului al XIX-lea* la Universitatea Utrecht (14 oct. 1982); *România pe drumul neatrării (1859-1877)* la Universitatea Mainz (19 oct. 1982); *Revoluția română din 1848 și cadrul ei european în fața secției din Heidelberg* a Societății Sud Est Europenc (25 oct. 1982); *Mutații sociale în România secolului XIX* la Universitatea Marburg (27 oct. 1982); *Revoluția din 1821 în Principatele Române și începuturile războiului de eliberare a Greciei* la Universitatea Bremen (28 oct. 1982); *Păturile conducătoare românești în secolul XIX* la Institutul Sud-Est European și la Societatea Sud-Est Europeană din München.

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

ȘTEFAN IONESCU, *Epoca brâncovenească — Dimensiuni politice, Finalitate culturală*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1981, 248 p.

Noua lucrare închinată „epocii brâncovenești” de înzestrat autor Ștefan Ionescu — caruia i se mai datorcă o reușită evocare a capitalei țării în secolul al XVIII-lea *Bucureștii în vremea Fanarioșilor* (Cluj, Edit. Dacia, 1974) ca și resuscitarea plină de interes a acelei pitorești și totodată enigmatice figuri din pragul epocii moderne *Manuc bei zaraf și diplomat la începutul secolului al XIX-lea* (Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976) — constituie o interesantă și în unele sensuri chiar originală viziune a îndelungatei domnii a lui Constantin Brâncoveanu. Cuprinzând patru largi capitole dedicate politicii, diplomației, culturii și artei de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor în principatul muntean, autorul surprinde rolul stimulator al voievodului, care, apărind țara de urgiile războiului printr-o iscusită politică față de atotputernicia săi vecini, a încurajat — într-un climat pașnic — propagarea luminilor artistice și cărturărești.

În primul capitol, autorul trasează dimensiunile naționale ale politicii lui Brâncoveanu constând în menținerea statutului de autonom al Țării Românești, statornicirea unor relații cit mai strinse de colaborare cu domnia Moldovei și apărarea intereselor românilor din Transilvania pe fundalul opoziției față de dominația otomana ca și de frînarea velleităților de expansiune a imperiilor și polonilor. După cum s-a arătat în mod just atitudinea lui Brâncoveanu a continuat de fapt linia politică a celor mai clar văzatori domnitori din principate sau voievozi ai Transilvaniei, începând din perioada lui Mircea cel Bătrîn sau Iancu de Hunedoara. Domni sau voievozi mai puternici — cînd într-o țară românească cînd într-alta — au căutat să polarizeze în jurul lor eforturile conjugate ale celorlalți parteneri, pentru a apăra întreg spațiul românesc de cotoșirea străină. Așa au procedat Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul statornicindu-și autoritatea în proporțiile — în care au izbutit pe întreg teritoriul locuit de români; așa au încercat — printr-o viziune „răsturnată” —

să realizeze „regatul dacic” Gabriel Bethlen sau Rákóczeștii.

În felul acesta Constantin Brâncoveanu, preocupîndu-se de românii transilvăneni sau încercînd să aibă în Moldova domni aliați de nădejde, n-a făcut decît să urmeze o tradiție politică românească de mult statornicită dar meritul său constă — după cum subliniază Ștefan Ionescu — în înnoirea și nuanțarea metodelor datorită extraordinarei abilități diplomatice prin care a izbutit, parțial, să-și atingă scopurile.

Capitolul al doilea se preocupă de dimensiunile europene ale politicii lui Brâncoveanu, autorul reliefind rolul pregnant jucat de diplomația românească în sud-estul european în timpul crizelor orientale declanșate după asediul Vienei și pînă la campania de la Prut. Principatul muntean s-a transformat într-o adevărată „placă turnantă” politică a acestui colț al continentului, Bucureștii constituind canalul obișnuit de informare și de transmitere a știrilor de către diplomații străini ce comunicau între Viena, Veneția, Varșovia, St. Petersburg și Istanbul. Brâncoveanu, cu o cancelarie foarte bine organizată, și-a răsplîdit agenții diplomatice pe lingă principalele curți din răsăritul și centrul Europei, a menținut legături stabile cu ambasadorii marilor puteri de la Poarta Otomană, a primit numeroase solii și misiuni trimise de cercurile guvernante din majoritatea țărilor implicate în problema orientală. După cum arată autorul, țelul de căpetenie urmărit, într-o primă fază, de Brâncoveanu a fost acela al respectării autonomiei și neutralității Țării Românești în perioada conflictului încheiat prin pacea de la Karlowitz (1699), evitînd subjugarea principatului muntean de către vreunul din beligeranți și în special de Casa de Austria. Ulterior, sfătuit și de Cantacuzini și în special de învățatul stolnic, domnul a căutat o apropiere mai accentuată de Rusia lui Petru cel Mare în speranța susținerii luptei de eliberare a popoarelor din Balcani de sub dominația otomană de către această mare putere care începea să se afirme cu țările pe

scena politicii europene. Iluziile nutrite în acest sens de Brincoveanu, Cantemir și alți conducători din Balcani, au fost repede spulberate însă prin realismul politicii țarului Petru, care, în pofida asigurărilor date și a pretinsului atașament față de problemele politice ale sud-estului european, a rămas de fapt profund preocupat de chestiunea ieșirii Rusiei la Marea Baltică, înfringerea rivalității suedeze și accesul la o „ferastră” spre Occident. De aici și dezinteresul său și slaba pregătire a campaniei de la Prut — considerată doar ca un episod lăturalnic al „războiului Nordic” — în care Petru a suferit o usturătoare înfrângere. Conștiințele pentru țările române, ca și pentru Balcani în general, au fost dramatice, deoarece eșecul Rusiei a dezechilibrat profund situația din sud-estul continentului, a cauzat pribegia lui Cantemir și, în ultimă instanță, a contribuit la căderea lui Brâncoveanu, compromis în fața Porții prin înclinațiile sale vădite către adversarii Imperiului otoman. După cum conchide Ștefan Ionescu, domnul a căutat mai bine de un pătrar de vecac să țină cumpăna între imperiali, ruși și otomani, nengăduind însă ca suzeranității Porții să i se substituie altă stăpânire străină dovedită mai pernicioasă, a încercat să impună ideea de *lege* în relațiile dintre state și a păstrat ferma convingere în caracterul evolutiv al istoriei; în consecință el a crezut în perspectiva de eliberare a poporului român de sub dominația străină și a militat în acest sens.

Ultimele capitole ale monografiei lui Ștefan Ionescu sunt dedicate mediului cărturăresc de la curtea domnască și mesajului umanist al artei brincovenești. Autorul insistă asupra caracterului original al ama-

nismului românesc manifestat în toate cele trei provincii și al încurajării manifestărilor sale pe toate planurile de către domn prin sprijinirea tiparului și a științei la curtea din București devenită un adevărat centru de susținere a culturii autohtone.

Protecția acordată Academiei domnești de la sf. Sava și altor școli, încurajarea literelor, dorința răsplindirii slovei scrise pe întreg teritoriul locuit de români, constituie merite incontestabile pe plan național; activitatea binefăcătoare a domnului s-a extins însă și în afara hotarilor țării, Brincoveanu devenind un adevărat protector al artelor și culturii din întreg Orientul ortodox, de la Athos până la Alep, Ierusalim și Alexandria. În timpul domniei sale, arhitectura, sculptura în piatră și lemn, pictura religioasă și profană ca și broderia au luat în Țara Românească un avânt rar înțilnit, atingând un apogeu al rafinamentului și perfecțiunii estetice, autorul insistând asupra unității stilistice a artei brincovenești.

În cuprinsul cărții sale frumos scrisă, cu un stil clar, alert și atractiv — Ștefan Ionescu face dovada posedării unor variate cunoștințe, aprofundind izvoarele vremii și literatura modernă aferentă și argumentându-și expunerea pe bazele unui valoros suport documentar, în parte, inedit. Deplingem însă lipsa ilustrațiilor care ar fi oferit un plus de atracție unci cărți atât de interesante.

Noua lucrare închinată epocii brincovenești îndeplinește, totuși, în covârșitoare măsură, condițiile unci cărți de succes, fiind menită a interesa deopotrivă specialiștii prin originalitatea ideilor ca și publicul larg cititor.

Paul Cernovodeanu

ELISABETA IONIȚĂ, *Maria Rosetti*, Edit. Militară, București, 1979, 95 p.

În cadrul preocupărilor istoriografiei noastre contemporane, îndreptate spre descifrarea rolului și locul femeii în istoria patriei noastre se înscrie și lucrarea Elisabetei Ioniță, apărută în colecția „Fii ai neamului românesc”, a Editurii militare. Autoarea este bine cunoscută iubitorilor de istorie, cit și specialiștilor prin lucrările de specialitate abordate. Lucrarea pe care încercăm s-o prezentăm este structurată pe 6 capitole, fiind elaborată pe baza unci ample documentații în mare parte inedită și este de fapt prima sinteză monografică închinată vieții și activității Mariei C. A. Rosetti, care în salba de destine feminine care au scâmbiat cinste, demnitate și dragoste de patrie, ocupă un loc

important. Lucrarea reprezintă încununarea unei laborioase și rodnice activități de documentare și meritul ei este cu atât mai mare cu cât autoarea se ocupă de toate aspectele activității soției ilustrului democrat revoluționar C. A. Rosetti, reușind să releve complexa sa personalitate. Maria Rosetti i-a fost acestuia nu numai o minunată tovarășă de viață, dar și o înflăcărată tovarășă de luptă.

Din lectura lucrării se remarcă pregnant grija autoarei de a prezenta din noianul de informații privitoare la viața și activitatea Mariei C. A. Rosetti, acelea care sînt semnificative prin ele înseși. Autoarea reușește să surprindă în ce măsură Maria Rosetti s-a

identificat cu năzuințele cele mai nobile ale națiunii și dragostea fierbinte pentru patria sa, care a constituit trăsătura dominantă a personalității sale.

Pe bună dreptate se menționează în lucrare că în istoria poporului nostru numele Mariei C. A. Rosetti este legat nu numai de anul 1848, dar și de Unire și războiul pentru neatințare, toate acestea fiind momente deosebite în istoria neamului, fiind femeia — fie ea mamă, soție sau soră — manifestându-se, în taină sau deschis și-a dat un prețios obol în veacul al XIX-lea, veac greu și plin de speranțe pentru împlinirea românești. Autoarea relevă că admirația contemporanilor față de devotamentul Mariei Rosetti, față de ideile revoluției de la 1848 s-a manifestat și prin faptul că pictorul C. D. Rosenthal îi va immortaliza chipul în 2 tablouri, dintre care cel mai frumos și important cu o valoare documentar-istorică este intitulat „România revoluționară”, iar Jules Michelet i-a închinat pagini elogioase despre prezența în revoluția burghezo-democratică, în evocarea *Principales Danubiennes; Madame Rosetti 1848*, publicată în ziarul „L'Evenement” în 1851. Pe bună dreptate menționează autoarea că chipul Mariei Rosetti va dăinui nu numai datorită celor 2 tablouri ale lui C. D. Rosenthal. Ea va rămâne în memoria poporului nostru ca simbol al femeii luptătoare, ca o înfocată militantă a ideilor revoluționare de la 1848.

Atasamentul Mariei față de principiile revoluției a mers până acolo, încât fiicei sale, născută în zilele de glorie ale revoluției, i-a dar numele de Libertatea.

După înfrângerea revoluției, Maria Rosetti și-a urmat soțul în lungul și durerosul exil la Paris, unde ea a fost un adevărat ambasador al României pe lângă ecerurile conducătoare și progresiste ale Franței, apărând cauza românilor, pledând în favoarea lor, intervenind în diferite ocazii pe lângă oamenii politici din Occident pentru susținerea cauzei drepte a poporului român. Autoarea acordă un spațiu important în lucrare legăturilor familiei Rosetti cu Jules Michelet, Alfred Dumesnil și alte personalități ale culturii franceze din acea vreme. Interesant este faptul că începând cu 1850 Maria Rosetti urma cursurile lui Jules Michelet de la Collège de France și locuința ei era în acea vreme un adevărat club al revoluționarilor români aflați la Paris. După reîntoarcerea în țară în preajma anilor 1858—1859, Maria Rosetti a fost o dirză luptătoare pentru realizarea Unirii și a susținut cu aceeași hotărâre, care a caracterizat-o

toată viața, alegerea unui singur domn în persoana revoluționarului pașoptist Al. I. Cuza.

Ca membră în Comitetul femeilor, Maria Rosetti și-a adus o contribuție deosebită în timpul războiului de independență. Astfel autoarea menționează că Maria Rosetti s-a ocupat îndeaproape nu numai de asigurarea financiară și materială a spitalelor pe care le-a organizat, cum este cel de la Turnu Măgurele, dar a participat direct și la activitatea acestora.

Cititorul poate desprinde din lucrare și faptul că devotamentul admirabil al Mariei Rosetti în sprijinul ostașilor răniți, manifestat în timpul războiului pentru independență a avut un larg ecou. Pentru activitatea desfășurată i-a fost decernată diploma Societății Naționale a Crucii Roșii din Belgia, fiind declarată „Membră de onoare”.

De asemenea autoarea relevă că Maria Rosetti ca mamă a mai multor copii, a căutat să le dea o educație solidă, cu vederi largi, înaintate, pentru timpul său.

Astfel că, nu întâmplător unul din fii săi, Mireea Rosetti, a fost printre primii susținători ai ideilor socialiste din România. Pe parcursul vieții, ea a fost preocupată de realizarea unei educații a tinerelor generații, corespunzătoare cerințelor societății românești, erelnd prima publicație de profil din țara noastră intitulată „Mama și copilul”. De asemenea a fost unul dintre statornicii colaboratori ai gazetelor seose de soțul ei, iar în 1863 se poate ca redactor o mică publicație sugestiv intitulată „Apărătorul dreptății”, care a apărut în numai câteva numere.

Autoarea relevă că activitatea Mariei Rosetti pe tărîm social capătă și accente politice. Astfel în ziarul „Românul” din 1863 iniția o loterie în folosul a 70 de familii, cu prilejul arestării grupului de țărani din Plumbuita. În același an Maria a lansat și o listă de subscripție, prin intermediul ziarului „Apărătorul dreptății”, în favoarea revoluționarilor polonezi.

Deșiur că volumul de față nu exclude posibilitatea unor completări. Avînd în vedere aceasta ne permitem să sugerăm că s-ar fi euenit ea autoarea să insiste mai mult asupra rolului Mariei C. A. Rosetti în cadrul mișcării feministe din țara noastră la sfîrșitul secolului trecut, sprijinul pe care aceasta l-a acordat unor publicații feministe, printre care amintim pe cea sugestiv intitulată „Femeia”.

În aprofundarea relațiilor Mariei Rosetti cu Jules Michelet de un real folos îi va fi autoarei noua lucrare datorată lui Marin

Bucur intitulată *Jules Michelet și revoluționarii români*, apărută în Colecția Testimonia a editurii Dacia în 1982.

Stilul plăcut, alert, asigură un nivel de prezentare caracteristic unei lucrări științifice

de înaltă ținută. Publicarea acestei lucrări reprezintă un vibrant și bine meritat omagiu adus memoriei Mariei Rosetti, una dintre figurile reprezentative ale luptei femeilor pentru libertate și progres social.

Aurel Cernea

HU SHENG, *Cong Yapiian zhanzheng dao Wusi yundong* (De la Războiul opiumului până la Mișcarea de la 4 mai) Edit. Renmin, Beijing, 1982, 983 p.

Autor al numeroaselor lucrări referitoare la istoria modernă a Chinei, dintre care cea mai cunoscută și citată, inclusiv în lucrări din străinătate, este *Diguo-huyi yū Zhongguo Zhengzhe* (Imperialismul și politica Chinei)* profesorul Hu Sheng sintetizează în cartea *De la războiul opiumului până la mișcarea de la 4 mai* rezultatele activității sale de cercetare a istoriei Chinei, activitate desfășurată alături de cea didactică la Școala Superioară de partid, timp de peste 30 de ani. Autoritate cunoscută prin seriozitate și probitate științifică, el a fost prezent cu idei și păreri personale în marile dezbateri ale istoricilor chinezi cu privire la problemele fundamentale ale istoriei moderne a Chinei. Lucrarea de față, așa cum o arată și titlul, este concepută în sensul părerii lui cu privire la periodizarea istoriei moderne a Chinei. Spre deosebire de părerea general acceptată, care include perioada între anii 1840—1919 în istoria modernă a Chinei, iar pe cea ulterioară anului 1919 — în istoria contemporană, Hu Sheng consideră că perioada modernă a istoriei Chinei cuprinde anii din 1840 până în 1949, după care începe perioada istoriei contemporane a Chinei. În cuvântul introductiv, autorul arată că, prezenta carte tratează doar prima etapă a perioadei semif feudale și semicoloniale a Chinei, cu alte cuvinte etapa premergătoare începerii revoluției democratice de tip nou, condusă de proletariat", accentuând faptul că „azi cind Republica Populară Chineză ființează deja de peste 30 de ani, se pare că este mai potrivit ca periodizarea istoriei moderne și contemporane a Chinei să se facă conform caracterului societății". Autorul își exprimă în mod expres dezacordul cu tendințele unor cercetători străini care în dorința de a impune periodizarea istoriei Europei Occidentale Chinei „împing data începerii istoriei moderne a Chinei pînă în secolul al XVII-lea, cind s-au pus bazele dinastiei Qing”.

În cuvântul introductiv al autorului se arată că apariția acestei lucrări de autor, cu păreri personale, ce aduc elemente noi în marca dezbateri a istoricilor chinezi redate după zece ani de închistare a gândirii create și a cercetării științifice, reflectă politica adoptată de Partidul Comunist Chinez după 1977. „Mă pot declara norocos că am elaborat și definitivat manuscrisul acestei lucrări tocmai într-un asemenea moment, în care se încurajează dezbaterile, ridicarea unor noi probleme și exprimarea unor moduri originale de tratare a acestora”.

Prin intermediul acestei lucrări subliniază el, dorește să-și aducă contribuția la această atmosferă de emulație științifică, atmosferă ce i-a permis să beneficieze de rezultatele celorlalți cercetători, care prin lucrările lor și munca lor de adunare și publicare a documentelor au adus meritu noi elemente muncii de cercetare și au oferit baza pentru noi unghiuri de a privi problemele.

Pentru cei care se ocupă de istoria modernă a Chinei, cartea profesorului Hu Sheng constituie în întregime sa o lucrare valoroasă atât prin temeinicia documentării cit și prin modul de a trata această perioadă a istoriei Chinei.

Un interes deosebit prezintă cititorului introducerea* care tratează baza economică, puterea politică autocratică și revoluțiile țărănești din China dinaintea anului 1840 și relațiile Chinci cu țările capitaliste în perioada premergătoare acestui an.

Afirmind că după războiul opiumului (1840 1842) „în China feudală a avut loc o schimbare de mare importanță: în urma agresiunii și asupririi exercitate de capitalismul și imperialismul străin societatea chineză s-a transformat într-o societate semicolonială și semifeudală”, autorul caută să elucideze cauzele care au determinat starea de răminere în urmă a Chinei în secolul al XIX-lea, în condițiile în care pînă în secolul al XIII-lea

* A apărut în 1948 la Hongkong și a fost receditată de Editura Renmin (Poporul) de 7 ori.

* Am respectat nomenclatura folosită de autor.

ea se afla printre primele țări ale lumii, în unele privințe chiar mai avansată decât multe țări europene. Autorul atribuie cauzele rămănerii în urmă în primul rând menținerii fundamentale neschimbate a bazei economice a feudalismului — a economiei naturale autarhice, în cadrul căreia țăranii își produceau nu numai produsele agricole necesare ci și marea parte a produselor meșteșugărești de care aveau nevoie. Arenda obținută de moșierime și nobilime în urma exploatarei țăranimii nu a fost destinată schimbului ci în principal consumului lor personal". Pe de altă parte concentrarea excesivă a pământurilor în mina moșierimii, a coroanei și a nobilimii a accentuat din ce în ce mai mult gradul de exploatare a țăranimii, menținând-o într-o stare de șerbic, mica țăranime liberă fiind supusă unui sistem de impozite și obligații atât de înrobitoare încât de abia își putea menține existența și realiza o oarecare reproducție simplă. Autorul constată și existența unor gospodării înstărite, dar afirmă că și acestea aveau un caracter feudal, țăranii bogați tinzând să devină moșieri feudali. În privința celor citorva centre mari comerciale, care existau în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, autorul afirmă că aici se puteau deja sesiza germeii capitalismului „însă la urma urmelor acestea nu au fost altceva decât niște mlădițe imature, greu apăsate de economia feudală". Profesorul Hu Sheng consideră că marile manufacturi de stat care au existat în timpul dinastiilor Ming (1368—1644) și Qing (1644—1911) ale căror produse nu erau destinate pieții și în cadrul cărora predominau relațiile de tip feudal, „nu au putut să se transforme direct în întreprinderi capitaliste, iar comerțul din acea vreme la rîndul său era subordonat relațiilor de producție feudală fiind un comerț ambulant care de asemenea nu a putut să realizeze o trecere directă spre capitalism, puținele manufacturi particulare în care se puteau găsi germeii modului de producție capitalist, erau puternic marcate de relațiile de producție feudale și — „încătușate de aceste relații — factorii modului de producție capitalist, care se aflau în stare embrionară, cu greu ar fi putut să se maturizeze".

Autorul analizează puterea politică autocratică, care atinge apogee centralizării sale în timpul dinastiilor Ming și Qing și afirmă că organele puterii autocratice nu numai că nu întreprindeau „nimic — cu excepția unor lucrări de hidroameliorații — în folosul dezvoltării societății și a producției" dar prin mijloacele de care dispuneau — administrația, aparatul de constrângere, cultura și ideologia — prin monopolizarea producerii și desfacerii unor produse ca fierul, sarea, ceaiul și altele care aduceau profituri mari ele apărau bazele economice ale feudalismului, loveau și nimi-

ceau orice elemente noi care ar fi putut slăbi aceste baze. Deși devenise evident că exploatarea nemiloasă a țăranimii făcuse imposibilă menținerea unui mod de trai în care „bărbatul lucra pământul și femeia țesea"* și că dominația feudală, trecea printr-o criză, totuși puterea politică autocratică feudală continua cu îndărătnicie să folosească toate mijloacele pentru menținerea ordinii sociale. Era limpede că fără zdrobirea puterii politice autocratice feudale progresul social al Chinei era imposibil".

În continuare profesorul Hu Sheng analizează formele de rezistență față de puterea autocratică adoptate de clasele și straturile sociale începând din secolul al XVII-lea. El amintește de revoltele și răzmerițele populației din unele mari centre manufacturiere îndreptate împotriva samavolniciei funcționarilor trimiși de Curtea Imperială pentru colectarea impozitelor considerind că acestea exprimau „contradicția dintre populația urbană ce lua naștere în urma apariției germeilor capitalismului și asupritorii feudali". În privința rezistenței opusă în mod organizat de unele cercuri ale intelectualității chineze provenite din rîndul moșierimii din timpul celor două dinastii, Ming și Qing, autorul apreciază că deși în cadrul acesteia și-au făcut apariția mari ginditori care propovăduiau concepții cu o coloratură democratică și egocentristă și într-o măsură mai mare sau mai mică au negat și au pus sub semnul întrebării preceptele morale feudale, sistemul lor ideologic, pe ansamblu, nu depășea cadrul sistemului feudal neputînd oferi soluții de rezolvare a problemelor sociale fundamentale, pentru că începînd cu secolul al XVIII-lea să înceze orice rezistență de această natură. Autorul consideră că „singura forță socială care a avut curajul să se opună autocrației feudale au fost masele țăranesti", exemplificînd această aserțiune prin marile răscoale țăranesti organizate de secta Lotusului alb care a început să se manifeste la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Apreciînd primele contacte cu țările capitaliste europene (Portugalia, Spania, Olanda, Anglia și Rusia) ce avuseseră loc în secolele XVI și XVII autorul afirmă că „occidentalii întîlniți în porturile lor (de către chinezi) nu erau niște comercianți ce doreau să facă un comerț pașnic, ci niște aventurieri din epoca acumulării primitive a capitalismului european angajați în colonizarea diferitelor locuri ale lumii pentru a le jefui de bogății". El subliniază faptul că în acea epocă „chinezii nu aveau încă cunoștințe complete despre activitatea desfășurată în diferite colțuri ale lumii de către țările capitaliste din Occident. Acești oaspeți, sosiți din vest, s-au prezentat

* Referire la o epocă îndepărtată a Chinei de la sfîrșitul comunei primitive și începuturile modului de producție feudal.

Chinci prin propriul lor mod de acțiune și au impus chinezilor adoptarea unor măsuri pe care (chinezii — n. n.) le considerau necesare ...măsuri de autoapărare ce se impuneau în mod necesar". Deci adoptarea unei politici de respingere a contactelor cu străinii și restringerea acestora la cele practicate în unul-două porturi a fost determinată, în primul rând, de comportamentul echipajelor vaselor sosite din vest, de modul violent în care acești comercianți căutau să-și impună voința autorităților chineze, apreciază profesorul Hu Sheng. El consideră că este „greșit să se considere că reglementările privind practicarea comerțului, adoptate de guvernul Qing în secolul XVIII-lea, ar fi fost expresia unei politici decadente, de închistare a țării și că trebuie să se recunoască rolul lor de autoapărare națională". Mergând mai departe cu analiza, el nu pierde din vedere nici faptul că măsurile luate de autoritățile chineze au fost determinate și de situația internă a Chinei; în perioadele de stabilitate politică și progres în viața economică autoritățile chineze adoptau o politică mai generoasă și deschideau mai multe porturi, încurajând comerțul impunând însă niște reglementări pentru desfășurarea normală a acestuia, reglementări, „care în fond, au fost în mod real măsuri de autoapărare necesare pe care China avea dreptul să le adopte”. „Problema se pune astfel — consideră autorul — și anume că cercurile dominante reacționare, care își puneau drept sarcină menținerea relațiilor feudale perimate, nu au reușit să adopte cu consecvență această politică de autoapărare față de străinătate și să o folosească spre binele progresului societății și al economiei". În analiza făcută nu absolvă reprezentanții claselor dominante și Curtea Imperială de răspunderea care le revine subliniind că aceștia au recurs fără scrupule la concesiuni atunci când interesele lor particulare și chiar personale le cereau și amintește de corupția ce a dăinuit în aceste cercuri și numeroasele acte de trădare a intereselor naționale, atunci când aceasta era în avantajul lor personal sau servea menținerea orânduirii feudale. El socoate „o manifestare a răminerii în urmă a claselor dominante” faptul că „dinastia Qing, cu o îngimfare nesăbuită, credea că acești comercianți străini veneau din niște țări barbare, nedemne de luat în seamă, și că ea însăși — „dinastia cercască” — este superioară tuturor țărilor lumii și poate desconsidera necesitatea obținerii unor informații cu privire la aceste țări”.

Cele două volume ale lucrării sînt împărțite în cinci părți, structurate conform concepției autorului, potrivit „tezei celor trei mari perioade de avînt revoluționar”, respectiv perioada revoluției Taiping Tianguo (1851—1864), perioada reformei din 1898 și a mișcării

Yihetuan, (1898—1901), și perioada revoluției burghezo-democratice din 1911.

Prima parte tratează cauzele care au determinat izbucnirea celor două războaie ale opiumului, desfășurarea și încheierea acestora, semnarea primelor tratate inegale, reacția maselor și a cercurilor conducătoare, toate însumate în etapa premergătoare marii răscoale țărănești Taiping Tianguo. Partea a doua a cărții este consacrată procesului de formare a dominației semicoloniale și semi-feudale în China; în acest cadru sînt prezentate încercările claselor dominante de a prelua tehnica modernă și de a înființa întreprinderi echipate cu utilaj importat în scopul modernizării armatei și transporturilor, întreprinderi care nu produceau marfă și a căror funcționare nu depindea de cerințele pieții și de profitul realizat. Autorul analizează cu mare atenție acest fenomen istoric denumit Yangwu yündong (mișcarea pentru adaptarea treburilor străine) deoarece el a constituit tema unor ample dezbateri în rîndul istoricilor. Se remarcă acuratețea cu care autorul expune activitatea acestor întreprinderi, scopurile enunțate de organizatorii lor: întărirea și îmbogățirea țării și examinarea cauzelor pentru care ele nu au putut atinge scopurile enunțate — ineficiența, corupția aparatului birocratic și lipsa unui interes general de a le include într-un proces global de modernizare a țării. Partea a treia a cărții tratează condițiile istorice în care a avut loc reforma de 100 de zile din anul 1898, reușind să zugrăvească un tablou cuprinzător al societății chineze după războiul sino-japonez cînd puterile imperialiste începuseră să exporte capital din China. Autorul se ocupă de relațiile de clasă din cadrul societății chineze, constată apariția burgheziei naționale, ai cărei reprezentanți fac prima încercare de a determina, pe calea reformelor, crearea unui cadru juridico-legal care să favorizeze procesul de modernizare a Chinei. Încercarea s-a încheiat cu victoria puterilor conservatoare ale societății și a constituit preludivul celei de a doua perioade de avînt revoluționar — mișcarea Yihetuan (boxerilor)*. În capitolele

* Arta marțială în China devenise încă din antichitate un exercițiu popular; ea implica o pregătire complexă atât fizică cît și mentală și morală. Mulți dintre cei care au practicat-o sau o practică azi au ajuns la performanțe spectaculoase. Descori în timpul exercițiilor se mimează doar lupta cu un adversar imaginar; din această cauză în engleză exercițiile au capăt denumirea de „shadow boxing” și de aici numele dat răscolăților din 1900 — „boxerii”. Unele forme ale artei marțiale chineze au fost preluate și sistematizate și de japonezi, și făcute cunoscute în lume sub numele judo, karate, jiujitsu.

consacrate originilor acestei organizații secrete și activității desfășurate de ea, relațiilor sale atât de confuze și mult controversate cu Curtea Imperială, profesorul Hu Sheng recurge la faptele istorice relatate în documentele arhivelor expunându-le și analizându-le cu obiectivitatea istoricului favorizat de perspectiva istorică, dar și cu multă simpatie pentru masele țărănești răsculate. Peste 250 de pagini sînt rezervate descrierii condițiilor istorice, în care s-au maturizat premisele ideologice și organizatorice ale revoluției burghezo-democratice din 1911, precum și modului de desfășurare a acesteia.

Capitolele consacrate acestui eveniment abundă în fapte istorice pe care autorul le oferă cititorului într-o înlănțuire logică și convingătoare. Partea a cincea a cărții tratează succint perioada de trecere spre revoluția democratică de tip nou, pregătirea și desfășurarea mișcării din 4 mai 1919.

Cartea profesorului Hu Sheng constituie nu numai o lucrare de referință ci și o scriere captivantă, a cărei lectură plăcută ușurează asimilarea unei bogate informații despre epoca istoriei moderne a celei mai numeroase națiuni a lumii.

Ana Budura

RENÉ GIRAULT, *Diplomatie européenne et imperialismes 1871—1914*, Masson, Paris, 1980, 256 p.

Președinte al biroului Comitetului francez de științe istorice, profesor la Universitatea Paris X — Nanterre, René Girault¹ este un cunoscut specialist în domeniul istoriei relațiilor internaționale. Relativ recent, el a publicat primul volum al unei noi istorii a relațiilor internaționale contemporane². Lucrarea se distinge printr-o interpretare nouă pe baza celor mai recente lucrări privitoare la această vastă problematică. Încercînd să surprindă caracteristicile generale ale relațiilor internaționale în perioada desemnată, autorul arată că este important modul în care diversele acțiuni cu caracter social, economic, cultural, ideologic, etnic pot interesa și afecta schimburile între state. Astfel, colaborarea economistului, sociologului, etnologului și diplomatului este foarte necesară pentru istoric, cu condiția ca cel din urmă să o integreze într-un tot unitar și cit mai complet.

Partea întâi a lucrării este intitulată *Cadrelle generale ale relațiilor internaționale la sfîrșitul secolului al XIX-lea*. Autorul subliniază că tradițiile diplomatice și europocentrismul au format cadrul general al desfășurării relațiilor internaționale. Sînt analizate marile puteri europene, zonele lor de dominație și influență, relațiile care s-au stabilit între ele, precum și rolul monarhilor, al aristocrației și instituției ambasadurilor în contextul politic general. Astfel, se consideră că a crescut rolul militarilor în diplomație —

de pildă, numărul atașajilor militari sau al generalilor ce ocupau postul titular de ambasador. Fiind evident, adepul unei concepții idealiste, Girault atribuie, în relațiile internaționale, o influență decisivă geopoliticii, în funcție de care s-au stabilit planurile militare. În acest cadru sînt prezentate efectele militare, terestre și navale, subliniindu-se tendința generală de reînarmare. Pe baza unor tabele și grafice sînt analizate condițiile economice în care s-au desfășurat relațiile internaționale, principalele curente de gândire economică dezvoltate în epocă, războaiele vamale și schimburile cu coloniile. Mai mult, autorul încearcă să circumscrie unele cadre psihologice și sociale de desfășurare a vieții internaționale, în raport cu mentalul colectivităților umane și impactul presii asupra opiniei publice. Prezentînd mișcările de eliberare națională din Europa, Girault definește naționalismul drept „o formă simplă, primară, ce corespunde reacțiilor simple, de diferențiere prin raportarea la alte grupuri umane” (p. 51). De relevant este faptul că, deși se analizează mișcarea națională din Europa răsăriteană, se fac puține referiri la lupta românilor din Transilvania și nu se utilizează nici o lucrare de specialitate a istoriografiei românești. Subliniind rolul mișcării socialiste și muncitorești internaționale, autorul arată că „guvernele au trebuit... să ia în considerare influența Internațională a II-a în calculele lor de politică externă” (p. 61).

Aspectele propriu-zise ale relațiilor internaționale sînt investigate cu începere din partea a doua, intitulată *Construcțiile diplomatice stabilizatoare*. Războiul franco-prusian din 1870—1871 a reprezentat „o turnantă considerabilă pentru relațiile internaționale în

¹ Autorul a condus colectivul de redacție al lucrării *La Recherche historique en France depuis 1965*, CNRS, Paris, 1980, 154 p.

² Volumul II va cuprinde perioada dintre 1914 și 1945, iar volumul III din 1945 pînă în prezent.

general" (p. 67). Autorul consideră că procesul de formare a alianțelor politico-militare a avut loc în perioada de avânt economic începută în 1850 și care a luat sfârșit în anii 1873—1875. Astfel, Girault încearcă să alcătuiască un indice de putere, pe baza unor criterii ca: cifra populației, valoarea producției de grâu, carbonifere, de fontă și a întregului comerț. Analiza expansiunii coloniale la sfârșitul secolului al XIX-lea îl determină pe autor să motiveze acest fenomen, cu profunde implicații economice, politice și militare, fiind scrie: „expansiunea... corespundea noilor nevoi din partea europenilor” (p. 108). De remarcat este faptul că, într-o anumită măsură participarea S.U.A. și Japoniei la cursa pentru colonii este lăsată de autor pe un plan secundar. Referindu-se la România, Girault subliniază solidaritatea sa cu lupta de eliberare a popoarelor balcanice, dar adaugă că: „slăbiciunea economică românească a împiedicat acest tânăr stat să aibă o politică externă independentă” (p. 72). Mai mult, lucrarea motivează curioasă lupta românilor pentru dezvoltarea Dobrogei. „Nu pentru a-și satisface aspirațiile reale naționale, ci pentru a echilibra deținerea gurilor septentrionale ale Dunării de către puternicul vecin rus” (p. 110). Afirmațiile acestea nu iau însă în considerare străvechile și permanentele legături cu românii din aceste zone. Autorul conchide această parte arătând

că, sistemul alianțelor bismarckiene s-a bazat pe geopolitică și ideologie (p. 127).

Ultima parte a lucrării, a treia, este intitulată *În timpul imperialismelor*. Girault este de părere că trăsătura esențială a vieții economice și politice la începutul secolului al XX-lea a fost *mondializarea*. Astfel, autorul încearcă să definească imperialismul conform accepției epocii, folosind termeni precum: imperialism formal și informal. Pornind de la tezele lui Lenin, Raymond Aron și Hobson, Girault consideră că „imperialismul consacră existența raporturilor inegale între popoare sau între state” (p. 149). Concepția cu privire la *mondializare* determină ca termenul de *Weltpolitik* să semnifice pentru autor, nu cucerirea mondială, ci mondializarea politicii externe germane (p. 171). Sunt prezentate pe larg principalele crize politico-diplomatice de la începutul secolului al XX-lea și modul în care s-a desăvârșit formarea celei de a doua mari alianțe imperialiste politico-militare, Antanta. Astfel s-a ajuns ca în preajma primei mari conflagrații mondiale, în criza din vara lui 1914, „interferența dintre politica externă și situația internă să condiționeze luarea de decizii” (p. 244).

Putem aprecia deci această lucrare, ca o contribuție valoroasă în istoriografia de specialitate, remarcabilă mai ales prin efortul de sinteză și printr-o interpretare deosebită.

Mihai Manea

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București — 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD—EST—EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU—MUZICĂ—CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SERIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE—MUSIQUE—CINÉMA

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Curențe sudice în neoliticul românesc

★

Propaganda imperială la Roma în epoca lui Nero

★

Cotitura lui Traian din 112 e.n.

★

Marele vizir al Köprülü-lor și Țările române (1656—1676)

★

Locul lui Constantin Mavrocordat în istoria românilor

★

Revocarea Edictului din Nantes (1685) și consecințele sale

★

Manualele școlare din epoca pașoptistă în slujba idealurilor naționale românești

★

Poziția Marii Britanii la Congresul de pace de la Viena (1814—1815)

★

Începuturile și dezvoltarea învățământului economic românesc până la 1877

★

Considerații privind reforma agrară din 1921 în Transilvania

★

Conceptia Partidului Comunist Italian privind cucerirea puterii politice.

★

Presa comunistă în România interbelică.

★

Considerații privind social-democrația germană (1869—1914)

★

Instituția aghel în Țara Românească

★

Correspondența lui N. Iorga cu românii americani

★

Rolul și evoluția alianțelor politice coordonate de partidele clasei muncitoare din unele țări vest-europene

RM ISSN 0367-8304

